২৪।
বিরাট পর্ব -
টীকা

विदु. पा २

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय॥ यं ब्रह्म वेदान्तविदो वदन्ति परं प्रधानं पुरुषं तथान्ये दिवोस्तवे।
सिद्धेश्वरं पदं ब्रह्म भावानि सद्गर्भयन्ति येषामगा। आनाविष्टि ननकृ। नमः नमः श्रिय
श्रियं भागिनाय साकन्नमता। सुनासूयग धर्व वायनक्षेनम। नानायद नमस्तु
त्यन्तनक्षेत्रवननयाक्रमी देवीं सयस्थनी। त्रैव नमो उरामृदीनयतु॥ यांदुवाऊलाद
श्यामे॥ सव्याघाता कर्कन्धा॥ ~ ॥ त्रैलोक्यमधुपसकृता ध्यत्वा वाद्रुपि विवाकद।
॥ नकृनुद। पवननदाननवयुद्ध वा या। कालीयनाग दमनारुलि चुल्लिताक्ष॥ ~

गच्छन्त्यमूर्च्छितधियो बन्धकर्मे गलन्मना ४ प्रलापप्रयत्नरवचिमादविवाद्भूद्धतु ॥४॥ जय
लियवाहविस्तृनू ४ सत्यवतीहृदयनन्दन, नाथा ॥५॥ यस्यास्यकमलगलितं वाङ्म
यममृतं जगद्विपिबति ॥ वाचा समर्थ ४ तेस वाउ ममनो गीतार्थग्राहकोऽद, नानारूप
नककर्णवेदविकथनसंबोधनाह्वानविभिर्लोकसृजनसद्देवरूपवद् ४ यायीय मा
नन्यूनाधूयात्तुरावनवर्णजैं कलिमलप्रध्वंसिन ४ प्रयसाद्वैपादसमो कूलूकनि ४
गृ.तमेषुभर्तृ पूर्ह्णीयविद्रुमथयापद्ववैनिर्वसायारावनंसमधिगच्छति नाथा मा
नविकिगस्यपृच्छे जलेवनिधिवननना ॥ यागमानर्तकदाकार्य ॐ मर्यादमाकिविधायाव

दविदृषसूवदूश्लाय। यूभीवहा नमकथीं मनूयाह्वनिलोःउमीरुलीर वमिनस्य
वनस्या वेवो। कृष्णदेवायनं व्यासं विद्विनावा यनंथउनुं। कोद्ये माः यूस्तुं वीकाद्वाम
हारा यककवरें वनु॥ जिनम जिमनरगावना जलनिधिभायननजलदवार्जुना।
वस्राधाद्भ्वनवसागल यक्षाक्षिगहुउर्जुना॥ यूनवयिनन ह्रिनं दिवः श्रकामियाः २
नृवश्कसियना। कर्कतंनवमयिकूलिनमनु। किंलियमिवयानिजेःस्तुन्नौ। ममिमन्धा
नमाविश्वयनवेदमस्तानेंवाना। जमाद्विनायेनं उनिना मना रा यनवस्तु माःभायाय
सामूनयःसर्वे कवलानमदिनैं वनाःभाद्वयाय नस्तु रगवा। सर्वे नाकहिमाद्वनःभ॥

मुर्त्तिन्कस्यापिकिमाश्रयनतो कदिनौसिद्धा। वमात्यफलताश्चापि मतलावततमङ्गुर्ती
॥सर्व्वेफलनुदुर्ल्लभानि सर्व्वेरुडानियक्षनु।ःहुल्लसर्व्वं वेदार्थरागनतयनदार्गेता
४॥सर्व्वाश्चापियत्नान्नर्थान् मेकल्लानुदर्शयिम्पातश्रात्रयतांस्मिंकनाश्रायम सफलसाम
हात्मेनभ॥धर्म्मेवार्थेचकाभव मोक्षेवरायतम्बेलायदिहाक्षितदन्यन्तु यत्नेलाक्षि
नगन्तुकविनु॥जगप्रवृत्येवयमालोक४६।कार्थकाम मयाः४॥धर्म्ममाकुक यस्याक्कविषा
हस्तमूस्वयी॥कामिनोवर्ल्लयननुकामेलारोल्लद्वयस्थेवल्लूयम्॥ननत४कि रुल्लमाध्याति

ल्यो १ न २

कृपं च मिव पातयन् ॥ मुनिनापि तत्कामार्थे स्मालालोकमनादृत्य ॥ निर्ग्रंथा वपि
मुनावेतो धर्म्मो माद्रविवेद्दया ॥ नूनाथ धावसंसारे तेगुरुना । श्रीजिनसमो । ते
ष्टीयतकर्थं श्रीमान् महाकारूतिका मूनि ४ ॥ लोकविलोनूनेजार्थे तद्दोषियत्वाः ३
तुमोमुनि ४ अंतिकासेन्हि विजार्थे ४ पूनयजेवनिंद्यत् ॥ रायतं तानूमानिन्दः
यदिनस्यूयमीत याः ४ । तमाज्ञानतभिज्ञस्यकावस्था उगमारोवेग ॥ लोकायरायते
वेदा । कोचिन्नूकविद्यावस्किना ४ । उस्या । थद्विरूनानूसद्वानूया उयिथोतुगामद ॥

सा चाल्पकान्त्यमादृशं कः । कस्मात्तावता क्रमशः । कः । कः सर्वेन लोकानि समुद्ध-
त्य महार्णवात् ॥ न च प्रज्ञापि मौनेन ममैव करुणामयम् । किन्तु तावत्तरक्षि म्यो वि-
वस्वसम बुद्धकृत ॥ तन्महाराजावताप्याति पचाधीना भयात्मानस्य दानकवाः । सङ्घेने
वर्ष समायाक्षिम्याय दत्तः ॥ न द्वेषात्स्यति कासानां संगसह्हि अनुक्रमः ॥ यथार्थेना
मध्यायायभिति कासस्समुच्चयः ॥ दार्षे ॥ दिति कासानां समूलोच्च समुच्चयः । क्रियता
धावस्सा च निर्मोक्षसकसाधनं ॥ पूर्वं । जनजिनाख्यानि । भोगमाख्यानभदवाहनीय
मूलनाख्यान भोगीनयमत । पञ्चाशतग्यगञ्जमाहात्म्यं । तकूपह्व्य यमववासदर्शन

स्य चाख्याने सप्कर्मे यथि चक्षेतं॥ ततश्च न य काख्याने कथा ता ख्याने भवत्वा दृश्ति
स्कन्दे नामे दशा मे य वि वक्षे गं॥ सप्कर्मी हा ज्रस म्वाद भकादश नि तिस्मत ४॥ ता
त्वख्याने तत ४ धा कें जजि त्याख्याने भवत्वा कूलु भवस्य चाख्याने वरु र्दश मूर्वा हतं॥ म
कागी तम थ ख्याने वाश्च गीतमत ४ दायी॥ ॐ नन्द का अयसे वादे सप्कदश॥ मूदा हेर्नो॥ पिता ४
पूत स्यसे वादे गु क भ सन भ व चा विसा कं ह मि दा न श्र ग्भ दा न श्र त त ४ प वी॥ क्षू न्न
दान श्र त त्यू ल्ये ह्नावि स्कमा थ चा मे॥ तिलदा ने तता तिशा न्न भ ख्यान भत ४ प वी चाव
न स्य व से म्वादे प श्र वि स्क मू चा मे॥ मानस्मा ता र्थ या ता च व स्क ह्या वि धि स्क था॥ स्तू

शुभिंद्रकमाखाने निक्षिप्तमाह्सरुकुहा॥ ततःस्थन शूबोस्वाने वङ्कलारवान भवता सूवना
याज्ञ संम्वाद भकर्दिंश कमूंचाते॥ शृगुची कसासम्वाद नाव देनमह्रर्षिदभाद्वा शिसक
मितिसाद्व चितिकासंसमूह्नयी॥ कृतेतानूक्रमाक्ल्या मह्रालाभगणं वृद्धे४॥ एतें बाल्भिलकें
ख्यान मितिकासंसमूह्नयी॥ ॥ऊन भऊयडवाव॥ऊमित्वाह्वा टक्षोद्वा भिवभपूर्वमि
तामहक्षाविवा टनेग वेवान्य रूथ नवमेत्त याददी॥ सहायेर्त्वद्ग शिक्ष्साद्वे तथेवद्रूप
दादिकिक्षा हलाली भक्रथाडोर्ल वाक्षयंतस्यमववा॥तक्कूनिम्कृगदक्लेशैसानुऊसेर
सूयाक्षने॥कृनाऽस्यपृथिवीपाला न्नानाऽदहासमागता नाद्याततियिलाऊतान्संघोनूलो

कदुं॰स्वसमन्तिन॰॥वाहलि॰सह्निता राजा गङ्गायां स्नानमाचयन॥ सूर्याद्यमुव
सर्वपुरुदकं सूर्यपूजिको नवाय॰ किमकूर्चं कियवा या॰ नि॰ छपुदकनवान्ध्येवा॰ क्षान्ति
म्वयि वंन्यूनो भूनाथा॥ कृष्णसं युग॥जा हरिस्सहितो राजा हृतवान्‌ दककिया॥
हुनादकस्फनकेमु धर्मराजस सलानूज॰ उपविष्टो महापूर्वः जाह्नवी पुलिनमाल ७
मा॥ जलप्रदानं कृत्वा तनो कुलानजवपाहुत॰॥ नानायदोसूरविप्रश्वकिमकुर्वन्दन॰
यती॥ ॥वैशम्पायन उवाच॥ स्नानादनन्तरं राजा धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः। पुष्करा
णीय तीर्थाना उपविष्ट सलानूज॥ निर्वसन्कं यथा नाग मोक्ष वेदनमानुवीनाहि

जग्मुर्महात्मानः पुलस्त्यब्रह्मर्षिसत्तमाः ॥ नारदो देवलो व्यासः कविः कौण्डिन्यथ
काश्यपः ॥ वैश्यावरुस्यनिङ्गाम्यः श्वेतनागमल्लवाल्गसुः ॥ वालखिल्या यमदग्निश्च दुर्वासा
लोमसस्तथा ॥ मुन्यनवरतवः सिद्धाः सान्तव्याः सान्यनवताः ॥ तान्युद्दाम्य यथश्चनायंस
वैश्यपितनान्दितः ॥ यावासदेववाचाजावाचाचाकूललायनः ॥ ॥ युधिष्ठिर उवा
च ॥ धामपितापियान्यूता नौतस्मृत् निर्द्दन् तथा ॥ जेयो यमजयाकाशा मूनयश्च
तिलासभा ॥ कृषिमन्योकेनवाल ज्ञोयधास्फनरपश्रवा तथामापूनवेन्दु पूसद्वत्साम्ब
लोवच्छूबाना विमूङ्क्षिमौ ॥ काः क्षतिद्यातिनमाठुर्वी ॥ वाञ्छकामूकमत्युर्ये स्वर्वीग

हूः दकावर्के॥ यस्या॥ ञ्चक्रोत्रितान्निती वास्यवपवि वर्द्धिना॥ समयावाक्षलारन
मा॥ ञ्चयायूषिद्यातिन॥ यनसम्बर्द्धिनावारी यना॥ स्मरःपुतियाशिना॥ घम्बस्यका
लसावाक्षस्य कृतौमोघातिना॥ मया॥ ॥ तन्भदद्दतिवाक्षानियन्मोगुनूवरामता॥ घ
र्यैकथययावाजन्दु यादिजीवतिभसूतः॥ समयावाक्षनूर्द्धनयाबनगुनूघातिना॥ ७
सत्यकपूकमूत्सगौ वाजनक्षंसिमा गुनूः॥ नूत्थक्का मा॥ कनः सत्यमिलूकेवृजरू य
हर्तौ॥ कानता॥ कानगामिघामि॰ हृलीनकैम्भेदानूहीं॥ नूघानयनूहृयकेर्षसर्वभः॥
कल्तनाम्ब्यी॥ आर्कंवाननमसयूर्ण॰ कामकः॥ पापसकमभा॥ नूकिमन्यूकथ्थवारी॰ स

फटीकमिवाडिम्बु । आवनयामर्दन्तूश्वा वादिनं अंशनपालिनो ॥ नदायुक्तमितिवीरः
सूक्ष्मेनक्रोमाहिवोद्धितुं । कम्भु उर पूर्नुमीकाद्वं किल्वि मी गृहाकाभथ ॥ डायदो
ने पियेः पूजः पाउरकिविप्रियया जितो । दृःस्वादृःस्वातनं प्राये, दृष्टुा मदक्षेणमनाः
॥ यावतःकूपूमजनुःसम्वधान्मानसः प्रियानूनाभावभ्रासानिखन्यानकृदयाणे
क्षोहृवः॥ सोदेमनकवःपायः पृथिवान्हृयदोवकः॥ (भसविधायियानुाल.
नृनियमभूनिसक्रमाः॥ सर्वमामनूजानीर्थ तजामाहुंकसंवर्य । क्रातिसर्पियथनाम सू
नेरुविधकृसाक्रक्षनृ॥ ॥ वेदन्यायानडवास ॥ तमर्दवादिनंदानं वन्धु (भकनावद्ध

ले यथापवक्षाहलानी चासादवनमवबीनु॥ ॥वासडवाच॥ मात्रुथा॥ पुनुष
वाघ्रलेया कं गन भवंदी नदिगे मूलरा वाजनूकना यक्षि नुचना॥ जिय॥ वासेमेव
नसा यक्नि नन्हन्या नह्न्यूकया षूचा॥ क्षानव मोजिनाल्या न ह्नाहिक्षा॥ पोन्हुनन्दना॥ दक्ष्मो नेः
यदि। मकिन ल्हाहि धांस्वविपल्विन॥ नत॥ स्कु वियस्विल्हू ग्रमजवाहिकेवली॥ ना १
कह्मानसह्नस्यानि। रा यस्ह्मानं मनालिवा। दिवसदित सम्बूर। मा विवांकिनयाल्हु
नी। जानस्याहिधुवाम ल्युङ्कृ वंजन्ममनास्यना नस्मादयाचिहांये। र्थ। नत्वी। मवितु
मर्हिमि॥ नूत॥ र्ताविनायथी॥ स्वकम्मो ल्हेतवा॥ नमानूस भो नू। नाचनिको॥ स्कु

गत्वार्थवदिनश्चामृतमातापितावानश्यानीतमनुष्याणां। दुःखेन दुःखमात्मा
निहावनार्थेश्रयपद्यतो। पृथिवी वायुराकाश मायास्तुतिस्वपरक्रमी। नतश्चानी
निहतानि नगरकायाणि देवना॥ नसकश्चिद्दृश्यायाक्षिदेवा वा मानुषस्कथायन
मत्यवः श्रेयाप्ता जन्तुःपुनर्विद्यावजतो॥ वाचेवेश्यपूजदायेच्छ विमुक्तस्यधनेनवं
।मग्नेस्यवासनचा नधृतिःपार्थपर्यागोर्मि॥ कृतवमोवरीश्रयसूत्रमूल्यारुभवः
चासद्वेभमत्क्वनुगमन।आकादक्ति निवद्दिनी॥ यदाटःभवतो।आकावासनश्रुश्रप
कर्वाति सामर्थ्य।भवतोहाक्षितथा।आकामिमन्याज॥ वालौश्चयोवनस्कोत्य वृद्धान्ग

रोगनानयि। सर्व्वानां विनानमस्तु एवम्भूतमिदं जगन्नाथं सर्व्वे भूपतेनमू. सर्व्वो
वस्क्वा विनासिमू। कोटिदृष्टि जोनमू. मकरू याहि नेनमू वा। नानामनू। ऽ मवाक्ष.
लावो कुर्व्वन्ति नेत्र वो। वर्त्तमानन वर्त्तन्ते लोकनाथ विधा जना॥४॥ कोमके४ काम
लीयाता लोकपाल धनुर्द्धन ४॥ तेजमकमि संतस्मान मरणा माकु समुरुवी। ॥ ८
कृत दृष्टि विन्ने भूता। मके य४ कुशुमेन व ४॥ दुःख नसरो दुःख द्वावना। येपि कोटि
लिमो॥ सूर्य्य वा दाक्कु वनो म। मिमि दो संपूचान नि। शोकामेन यथा या जन्म समना
त्युमि वाधिन४॥ पूज मक काहि संतके वार्ज्जनदा नमानसी। विवरलुवन्ने दक्ष॥

विपः८यावायनत्वविता॥ ॥विसउवाय॥किल्वेम,यसिमूल्व मला॥चामनुला
वसि।यमलोयामपिलसेचेने।ला॥विमान्ह्याययउनाः८॥लाक्रिवाव्हेशुरसचाभालिया
उ.नुयपूयासमा।सद्धेनकामविक्वामस्रुउकाजवेदवना॥मूदसनादिहायानः८पू
नःसोदसमेगनः॥नासोनवनगस्यल्वेवूथाकिमनूलावसि॥मूयावेनल्वया सद्धो
येस्रोलिनल्वयागनः सवागनस्रुगनः८मउकापविदवना॥नायमलयनसम्या॥स८
केस्याविनकेनविल्सदासूपिल्विनगनावहाकिमूतान्यो८पृथगउने८॥उननामिउ
नाक्षामाउनस्राउम्मिनाउनातूजनी।लावसिनासानीमालानीलावनाउनी॥मूवा

क्वादीनि हस्तानि वाकम्भ्य भिलापनता। मृव्यक्विधना न्हेव नन कायपविदेवना
। कनूनयविनावाउतन्न कनूनयविता मरूलान्हीत स्यसिता नय्य नत्वा माया भि॥:
नपिवोन वंभूता स्यपौता ह्य क्वाति सम्वन्हीनां धेवाः। नमृस्नरुलान कुर्लवा विय
यागःस्वमहद्वी। संयोगःस्य वियोगःस्वजा गानीवा। लनाकिवीं वृदूदाः वनो
यभृरावा केनरू वन्हिवा॥ यस्यया। गमवदूमना वियोगः कथमाविय ८ नम्मा यो
गमवियोगेन मसूल वापजायवे। कृयाकानि वयाः सर्वेपतनाकाः समुद्धया
४।संयोगस्य वियोगो नाम यक्षानां हि जीवितं॥ मृमिर्वायो वर्नक्ष्य जीवितदवा

र्वक्षयः ॥ ज्ञानाग्निःप्रियसन्मासः ४ सूक्ष्मेकेनानपायिनुताः ५ ॥ पञ्चात्मवेव मूर्द्ध्वस्थवल
वेलथद्दवेला ॥ ६ ॥ ज्ञवनवदानिद्रत्व मन्त्रो ४ सर्वतरुराज्ञा ४ ॥ उपाकालवन्नास्व:
स्याहस्पृप्रयाचिपार्थिवा । नवा ६ ॥ ता सूत्र ४ यज्ञ नवकिनरवकिन्नरा । सर्वे ६ ॥
कृपमथनी सर्वपापविशोधनी । कृपमकायमकानां नदीजागर्यालिलयनता ६ ॥
तस्मात्सर्वमेतद् मनिलयानपर्योसा निलयता अकमाकिन्ना नमात्यानूः ॥ वकि ॥
संगमानि सूत्रज्ञानिविषयाध्यमनावमानानास्थिनर्यकपदेम स्थैर्यवादीवमनन्त्र
नो ॥ कुहानदमर्यामेकजवानूपणसर्वज्ञयन्ना । मध्यूर्यसाकिञ्चनानियवनेपन्नो:

ऽथ यथा ॥ यथा द्विपथिकः कालिो छायामाश्रित्य विश्रमतु । विश्रमानन्तरपुनर्याति ।
गच्छन्तं समागमः ॥ यथा काष्ठं शूरसमयाति महोदधौ समेत्य व्ययपयाति गच्छ
न्तं समागमः ॥ समागमः पापगमः ॥ विषया विषयसन्निराः ॥ कायः सन्निहित ।
याः समादः पदमायदी ॥ सम्पदा । द्विमनूष्या । ही गन्धर्वेन गन्धापमाः ॥ द्वन्द्वमाः २०
नाः द्विजाने वरुवकिन्नरुवाक्षर ॥ मभ्राया दिवानंशूयामो तममनु (अवमि । दुः
खनररोन्दूः स्व द्वावनाधिपपघमो ॥ रुपाश्रमत दुःखस्यायदतीनानु विच्चा
। विच्छामानि द्विनायेमि हृयःसापि विवर्द्धते ॥ भूमीतिनानु (अवाकि वृवांकिनमनो ।

यथा। सान्निध्यं स्मन उभ्यन्ते नृ म व्या ४ पाद्ये गच्छ दा ४॥ स्नात्वा न पुरत ४ उभ्य
भवति नयति उभ्य धन ४ तस्माद्धि पूजया कीर्त्तिं लज उभ्य कीन वै ४ वा॥ ॥ वा स व
वाव॥ १ तैलेवी स न ज्ञिदाजाद्विजं न यवि वाधि न ४ पूज उभ्य कुर्य्या वि ल यद्वत्
[illegible] व के दा तस्मात् सम पिवा अन्द्य ग मा स्नाय सा वि को। क्षा ति उभ्य को ए वि
ताग कुर्य्यात् यम कर्तुं को॥ ॥ विस्मायनडवाव॥ एवमच्च विध ४ [illegible] ता दि
[illegible] द्व या या न न स ४ कृ ४ रव उभ्य कय चीना ता पशु वा च यु धि ष्टि र ४॥ [illegible]
[illegible] व डवाव॥ ना दं तच्छद उभ्य व स्मानु र वं [illegible] व च स्न व। किन्तु स्नानि द्वा उभ्य ह

नः॥ स्नेकामामाबाधते वनानु ॥ प्रियांपूतांस्यपोतांस्वपितृवाथपितामहः ॥ सु
शीयानात्रातवान्वेव ह्मनर्यांवान्धवाकृथा ॥ मूना वप्र पृथिवीयासानानाद्रष्टुमे
गताः शयानिता वाशक्तःसूत्रेनमथायेनपितामहः ॥ तास्मिन्देशे मत्र ते हत्वा वाम
निस्याम्महि द्विनः भयन्नानः ऊरु मूखा ॥ नाकाश्रमिषामासृगाति ॥ दाशरथेऽर्हू ॥
नी कानाविक्रमानः पुनः पुनः ॥ क्रोनाम्याथ वासे हस्कः श्रीमद्भिः पितृदी
भिर्मी ॥ कानूकासाव नेस्त्री ह्मी मब स्कह्वा रुविषानि । योदी नाः पुनिरिः पूतम्
ठरिः त्रा त्रैर्हि स्कधा ॥ कूबचीह्म मिवाकानां क्रन्दकी नामद्भिर्सी । निवा मानिन्मी

कासांकानूजाविरुमूत्यहेन॥ नदीमेकूवकर्म्माहीं ऋतिधातिनमाउनी। ऐलाकूवा
ऋतातिनमामङ्ग्रपुरुवरान॥ ॥विहमायनडवावा॥ नभवै(मकदू४खालेवि
लयन्मकम्हचातिह्नरायायवेरा॥ विक्षु।वासय४यूनवनामवता॥ ॥वासेडवावा॥
ऋतीतेसूमहानाडन्नु(माकेवरुमदेसिपूनवूकेश्रवेघ्रामिदृष्ठमतोदितियुः
रोस्त्रियन्नलङ्घायथलिलगविरुलाध्युतिवामेमे।अवकेयाथिवावाडमूकतारा
स्मित्रहृपाङिवा॥ नयृशवासकेलयानमूवदूस्यवानालि४नदस्रयात्नसर्घ
दोलस्यास्नपासकुमा॥ नेस्मामपिववाजन्दुकेमालिराविविमेयाविनान॥

त्यालिधर्म्माहो सर्व्वकर्म्मेव स्यावयो॥ नतेमीम्यानिर्हृतात्वें नरीमानार्द्धनस्कथा।
स्वकर्म्मविधियुक्तेन न त्वा॰ कालेन नेहृता॰॥ हेतुमात्रं मूवनोदि॰तस्य काल
स्यायार्थिता॥ यूक्षनिकिहतेहृतानि तूपीयो॥तदो॰ऽवयं॥ गतिमात्रात्मकांश्चिद्धिः
स्नानावीशुरयायेया॰॥ सूखदु॰स्वस्तु॥भद॰क्रोकाली कर्म्मस्त्यत्र दोयस्य ना १२
क्तिण्डय॰कायि न्नद्धस्य॰स्वाति रायता॥ कर्म्मसाद्धा॥पुजा नीयस्के नकालनमेहृता.
॰॥तेस्वामपिवनां॰ऽहन्दु कर्म्मोतपावितिनृयाविना॥ हेतुकानीति तेन सत्पतवं।
हृता॰॥वा स्कल॥सूखयेमू वा॰स्का॥सू॥मखुवरायनाव हृतादि दरुसंमया कीये म्मा

वाऽं यतनिनेत ॥ नूात्मनश्चविज्ञानीदि, नियमवुनओ ॥ सनीं निवधर्मोपक्षानस्यमा
हायमुचितस्य, वा ॥ किंकयाजिनवक्ष्याम्यहं ४ पुर्यमा ॥ ६ ॥ ४ स्वकर्मोचित ॥ आरोहादिमेन
याद ॥ मृद्धि ८ कर्मानुसाचित ॥ कर्मादह्यन्कथाचित्तं विधिना क्रमात्काचित्तथा सचि
मऊकृत्यादि, गम्भानकालसागयामध्युयागज्ञना ग्रा हे, नकान्वितदववृक्षणा ॥ कृपा
का ॥ हूर्गयाणानी भंतानी त्रिविनिर्मितं ॥ ५ ॥ स्वकर्मोचानं संध्याकृष्यावी नेकालत
क्रिनो ॥ वोऽमिना धूतमयीऽनिशीवध्रिमुकर्मालि ... निलस्यव
तिमानिरा केपक्कानां पक्कानि तु नाकिकारा ६ ॥ एवं कालकर्त्तस्य तालमिमेविधवी

कैयी। ऋषिवन्मूतमोरुहौ लाजन्मार्कैनमश्यये॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ऋषिनेष
जिकाल ऋषी स्वेनाप्युरदिनं वंतः॥ यथादत्तं गवान्व्यासस्मत्वकृरक्षउ नेश्वये॥ ३
(ऋ)षाकदुःखयुक्तयस्मात्विर्वा। भवस्थावृद्धयः॥ महतांकस्मुमहतावाज दुःखानावनि
यत्तिनाः॥ ॥विशमायनउवाच॥ ततकन्ानुनीभीमोहमदेयायामादिति॥ अम १२
षिरः॥ हृद्यसहितैर्तुः कंसोवाहरिस्मुदा॥ सतेः॥ रामविद्धतः॥ श्रीमान्युद्दविवादिवा
कनः॥ दुःखनेवसमाविश्य राज्ञो यायक्रेयितामहः॥ ॥कृदिरास सम्भूय भानि
वेतियुधिष्ठिरम्॥ कार्येजनयासनजिद्यास्थानैथमाधायः॥ ॥उनमेज

श्री

तन्मसमवर्णं तं विज्ञाय यमाधव। एवमुक्त्वाथ भगवान् सुग्रीवं पुनरब्रवीत्। वृत्तमीक्षम
हाराणां हताशेतिसूपनिर्जितः। आगच्छ कुमार लक्ष्मण सौमित्र वसन्त सूव्रत। सहरतस्याभी निव्या
सो समर्थाधितविग्रहः॥ ॥ श्रीकृष्णाय नमः। एवमुक्तो गोविन्द श्रीमधुराकुव
सेलं दिवशमूरयात्मकृ। सूर्व हरिः स्वयं नमः। तथा स्वम्रा सुध सिद्धाः। सावृ
साधिताश्चक्रवत्। जगन्नाथसिद्धम् न्यग्ध सुखकर्माणां गणाः। सुभोजनैव रक्षणाय
र्भिर्वन स्वस्त्वात्। अगोचरगन्नूत्रकूटः। सर्वदेव वनस्थानात्। सत्तः नर्व्यं जितः। सम्म स्तु दिवेक
कीवलस्तेः। तस्मान्त्वं नाविना अंशं विश्वकीर्तिर्भास्करः। नचिन्त्यमतप्राण स्वरूपकोनादि १७२

नकल्पयन्त्युपाय विश्वं सृजति विष्णुं वा । यस्य ब्रह्मादयो देवा विदन्ति न स्वरूपतः ॥४॥ महि
मानं तस्य अगण्यं तस्मै तुभ्यं नमाम्यहं । वाचामगोचरं यस्य महिमानं कथं वयं । ज्ञात्वा
त्रिविधस्य तु ॥४॥ कथं स्तोष्यामि तत्वेन ॥४॥ तथापि विदितं देव एकानामनुकम्पया । मत्वा क्रम
दिक्थेन इष्यतस्तु बालकत्व ख्यादिकर्तृत्वं क्रियां हिंसां स्पृष्ट्वा कुरु । स्तुतिह
र्षेवचिन्तिस्तं स्तुवन्तं मधुसूदन । तत्त्वविलोकयन्तीव विद्वपीतिदर्शनं । त
नुरूपमहिमगवान् यप्रानिलक्षि विकस । पृथ्वी कमलासनं कदाचमृगनया
निवा । श्रीभास्यिव ले रुदन्त पृथ्वी वक्ष स्वामिन । वनवृणीदानास्यामि यत्समन सिद्धत
॥ ॥ईश्वर उवाच॥ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं देवदेवेन भाषितं । इति विज्ञापयामास पृथ्वी
कामदामति ॥४॥ ॥पृथ्व्युवाच॥ कोऽयं त्वं कुरु दृष्टिं ॥ वन्दितं यथा हितकर्म ॥ यच्छ

श्री

षीकउवाच ॥ नमास्तु विष्णवेतुभ्यं सर्व्वलोकैकचक्षुषे । निरंजनाय नित्याय निर्गुणाय गुणा
त्मने त्वमाद्यःजगदाधार सनाथ वसनी ह्रियं । जात्यानि हि च संस्थं ष्टिःत्मात्रं यन्नसव
यं । नमास्तु वासुदेवाय पुराणादिकमस्य । जगदुत्पत्तिसंहार स्थितिसूत्राय चक्रिणे । त्व
माधाराजगन्नाथ त्वमत्वमक्षर संज्ञितः ॥ त्वदाश्रयमिदं सर्व्वं सनातनत्वमीश्व
रःत्वमीशः सर्व्वलोकानां ग ८ ये वजगदीश्वर ॥ नमस्कृष्णार्ज्जुनाणाय गोविन्द
गरुडध्वज । अनुग्रहायलोकानां सर्व्वकाकारमाविशः । त्वयि सर्व्वमिदं प्राज्ञ त्वमय
लोकैककर्त्ता । त्वमस्यजगतोहि न कालोहि त्वंजगत्सदा । नमास्तु नाभिपद्मत्वनन्तशिनायजग
ताय । नमास्तु देवदेवाय विश्वजात्मविरूपिणे । त्वमव्ययमसल्लोकेश । शरण्य गणेशनामत्तमक ॥
प्रसीदहृदयावास शंखचक्रगदाधर । नमः ॥ समस्तदेवानां मादिदेवाय देवदेवाय

१३

कुण्डलं॥ स्फुरत्कौस्तुभसूत्रेण मुक्ताहारेन सूलोज्वना। भ्राजासयदिशः सर्वा कृत्नलेनलि
नीकरैः॥ औनस्त्रुगरूतश्रीमां नैजनावलसन्निभः॥ भक्त्यूर्ध्वंसिवांकुरः॥ कालमघन
उद्युतिः॥ वाजनंतश्च याणा मुक्तादामावलम्बिना। विनाजमानादवरं ध्यानवयजना
दिदिः॥ वदेवस्त्रैः॥ तथा सिद्धैर्ग — चैर्विस्मूनिभिर्द्विजैः॥ वैखानससमूहैश्च स्तुतैः॥
नगवकेचवि। सवसानाम्न ना — भिश्व मूर्त्तौ श्ववनमर्मिभिः॥ तद्दृष्ट्वा देवदेवं
ल्पूष्णुनीकाः॥ कृताञ्जलिः॥ य — योत सिचसाकमी मलनी वनमां द्विजः॥ विव
न्निवहवीकाण। नयनाश्रुसंपूर्णाकृ७। वदन्निववचः॥ मन्य७ जिह्वया विवद्यवल। आ
लिगन्निववाहुश्या लालिहन्निवजिह्वया। जगामसमहृलांश्रीतिं कृष्णवीकास्याधनः॥ यया
द्दमीसानन्दं तुष्टावचजनार्दनं। प्राञ्जलिः प्रणतान्हृत्वा एकद्दृष्टनाकवामनः॥ ॥कृष्ण

मस्र् खीनव४॥ नुतानाव॰ दान्याह्नु ४यसक्तूतिवनान्कय । द्रवसर्न्मथिमाकथ सल्बेचानक
मस्मेत॥यशेतानियदानिस्य रुस्थेदसमेनोचवं । तरोवविश्रूसालीवं यस्याविश्रुत्रिगाम
त्रि४॥ अूषेवा दाह्नच कीस मिजिहासेयूनोतान॰ ॥ निवन ली विनाभीत तात्रिवाधयामाक्रि
स्त्रीहसानाधवनं मद्री रुल्म रु थवूनु४ यनु४॥ कानत्रिद्रनत्मेमन॰ कीस
स्यतेमयूनं॰॥ ततश्रीदस्यसानी रु तनदम्ब्रोमूसयेनो॥ अूनीनमूहनम
सहसेवोस्थावताि॥ स्रूथेद स्ट्टु्मूकच दस्यो वूक्रिम्येतीतदा॥ का
तीसवद्देवा दूर्ज्दाननमाजाय४॥ नौद्रुतद्रिवसा॥ लीडु तनाहुणवत्तीयसा॥ नि
मानाहु मवीतपावर्वी दव॰ ॥ शाहनाथसमर्थेन निलसमूआगकानिशा॥ शाकेनाद
॰ श्री नायिधनं काचि॥ वौकम निवयनूकस्य यूकस्येवानू लिह न॥ वहुअसस म

मयत्युक्ता कुशध्वजो द्विजोत्तमः । सम्यग्विबुद्ध वाक्यार्थं लोकानवधीयत ॥ ततस्स प्रसा-
न सर्वानास्य विलोकत ॥ धर्म्मिष्ठोनीत ततः प्राप्य ससत्कान्म्भ चाद्य न ॥ प्राज्ञे ज्ञो विपवीर-
द्धि सम्प्रणयोप्यरोचत । स्वबलन्नलोकान्तू विचरानयथा सुखः ॥ नागदत्तादिराज्ञिन ॥ स
न्नाम नयवाग्गुण ॥ जू विश्वत्तैव | कालनप्रापकवान् वेष्णूवपद ॥ ततस्सर्व्वसाख्या
नं यत्माच्चैवस्य विमुक्तस्ति । धर्म्मा | दर्थश्च कामश्च प्राप्यमयपवमाप्नोतिं ॥ तस्माद्द्वि
सदा नाथ धर्म्ममेव समादत्स्व मं । धे | स्मादिद्धर्थश्च कामश्च प्राप्यन्ते स्वर्गजवव ॥ ॥ इति
हाससमुच्चये कुशध्वजोपाख्यान नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥
श्रीकृष्णान ॥ समावक्ष्व यदि नासादयश्च नः । धनस्मृत्किहूतम्य किं कुर्वन् स्वर्गमाप्नुयात् ॥ १ ॥
श्रीकृष्ण उवाच ॥ सर्व्वलोकस्य समनायासं सत्यवाक्यं श्रूयतां । निर्धनो अपि य हि मा च यं प्राप्नुया

त्री

॰ध्यस विङ्कर्षं पवसार्थपया भूखे ॥ तथा लिङ्गदस्तूर्यण तस्मात्तद्भवा अदे ३ । एभवाग्यवद
काहि ॥ सङ्कल्पा ॥ पृथग्विधा ॥ गोस्त्रुवकधिता विस्त्रू । ज्ञोकियामाहदाव [illegible] वैश्यादिहव
७ गान्त्रं ज्ञानन्ति ॥ सगंअस्तुवं ७ । व[illegible]वादिह गमस्त्रा ण्मं ज्ञानना सूत्र [illegible] । [illegible] यसर्वगा
ज्ञालि विज्ञार्थवयून ॥ यून ॥ । जूयमक ॥ स निमा [illegible] । ॰ध्य [illegible] य ॥ सना ।
सदानाचारण ध्यान सर्वलाक्र ब्रयाजन । तस्या [illegible] रयय [illegible] सासायूद
मेवाभूसा ७ । तस्मात्कत्वगनान सर्वनि त्वेज्ञास [illegible] थविकृवान । [illegible] वेगा
ध्यायस्व नारायणमजस्त्रिसुरौ । सूक्ष्मकर्मविपश्यध्येय नारायणमतन्द्रितः ॥ सोपिवर्त्मनि
मावाति । किन्यूनसत्यवाचण ॥ । त्रवेक्षाव्याचसमुत्तं दवदवृक्कमवुर्णो । किंपुण्यात्स्यसित
लौव सायूर्ध्नात्रसंगय ॥ । ज्ञात्वं दवृक्षणाथ्यांक ज्ञानयागस्तूद्धर्त्वं । ततोहसासानवि १३८

नस्यन विकृमार्थेः किमस्येगास्रविस्कवेः। वरुवायियथस्मान्नं विनस्यकस्मद्धयन॰। तथाम्न
नानिसर्वालि स्वविनक्तितमीश्वरं। सहिसर्वगताद्देव शुभ्रायक॰ सनातन॰। जगदादिनना
द्यन्तः॰ त्वयं हृद्रू तत्त्वावन॰। दिव्यः देवुव वित्यात्वा। नित्यः॰ सदसदात्मकः॰। वासुदेवाजगन्ना
थः॰ पूर्वाणः॰ कविनव्यायः॰। यस्मा छायाख्लेनः॰ द्वात्म्र छेलात्वं सर्वनायेवं। तस्मात्स
एगवानदेवा विभूतिस्त्रिधीय न। यस्माद्वासः॰ सद्भूतानां तत्त्वाख्यानेयूगकथ। न
वासस्तोदसस्तुग्मे वासुदेवः॰ तत॰ स्मृत॰। तमाद्यः॰ यूर्वदेवा ति कविदीश्वरम
ययं। विज्ञानमात्रं कविद्ध कविद्द्रव्यपवकथा। कवि॰ ज्ञानमनात्मकं कश्चिदीश्वरमनागतं
। कविद्वयनमात्मानं कवि॰ यवनमनामयं। कवि॰ देशद्र मिथ्याद्ध॰ कवि॰ सप्रिगालकथान
मूर्तद्वमात्रं कविद्ध कवि॰ यज्ञभुजायम॰। एतद्विष्णु विनिश्चोत महिना। हि त्वंवक्लिव। यागि

गास्मा नवछत्य हिधीयतः । नवाङ्गानि तत्वानि नवानी तिनवा विदुः ॥ भूतायजायते नस्य तेन
नारायणः स्मृतः ॥ नारायणाज्जगत्सर्वं बोलबालप्रजायते ॥ तस्मिन्नेव पुनः काले जगद
त उपलीयते । नारायणस्त्वयं ब्रह्म तत्वं नारायणपरं । नारायणात्परं नास्ति नारायणा
रायणः परः ॥ यन्नाद्यदि परंब्रह्म सो तस्मान्नास्ति परः स्मृतः । सर्वेषां हि परा देवः ॥
श्री सर्वदेहिषु चमात्मनः ॥ सर्वदेव नमोऽव्यक्त ॥ सर्वदेवमूर्तये परः ॥ सर्वदेवसर्व १३१
भूतानां गतिरव्ययात्मनः ॥ य द्यं किं विजगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेपि वा ॥ अन्तर्हि
रश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः ॥ एवं विदित्वा तत्त्वं साक्षान्नारायणं स्मृतः ॥ ॐ नमो
नारायणायेति यः पठेत् नन्यमानसः ॥ किं तस्य दानैः ॥ किं तीर्थैः ॥ किं तपोभिः ॥ किं मखैः ॥
यो नित्यं ध्यायते देवं नारायणमनन्यधीः ॥ एतत्ज्ञानपवित्रं तान आगमोक्तं च यथा कथाः । य

ष्ठितं ॥ एवमेव सदानन्दं निर्गुणं ब्रह्म चाव्ययं । जात्यादिशब्दरहितं मद्वितीयमलक्षणं । अ-
नसंवेदनं नित्यं सनातनमतीन्द्रियं । तन्मात्रमसमृद्धं ज्ञानं मनन्तमजमव्ययं । अव्यक्त-
मकल्पं ध्यानं ब्रह्मसंज्ञितमव्ययं । व्याप्तं विश्वं विलिख्याति महिमन्तर्हितं च संस्थितं । यस्मिन्ध्ये-
यमविज्ञेयं यत्र सार्थप्रवाचकः स्वेषु तथा विशुद्धकल्पनं । तदा सङ्गः प्रवीणवेदो ॥
शृणुष्वावहितस्तात कथयामि तवानघ । यत्रात्मकर्म कृष्ण पूर्वं पृष्ठकोसमम
तदा कदाचित् सुखलोकस्थो ऽस्मि योनिप्रजापतिं । प्रणिपत्य यथान्यायं पृष्टवा-
नहमव्ययं । किं तज्ज्ञानं परं दिव्यं कल्पयोगः परः कथं । एतन्मे तत्त्वतः सर्वं ब्रूहि याव-
त्पितामह ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणुष्वावहितस्तात ज्ञानयोगमनुत्तमं । अल्पग्रन्थं प्रभू-
तार्थं सूक्ष्मं स्वाद्वादनक्रियं । यः पठन् प्रवृत्ते श्रोता यो कृत्स्नं चिन्तकः सदैव सर्व-

श्री

त॰ स्वर्गादय॰ सकी. लब्ध्वा निश्चितमानसाः॥ निर्वाणं च समिद्धाप्ताः॥ गच्छन्ति जगत्याम तु
त्व कर्मानमतयः॥ यत्र साधयमानो ह्यत्र॥ तत्र सन्यस्ते संचितं यथा सा नामसंज्ञता॥ ववं
कितविधायाये॥ पूर्वानि भूपचन्द्राव॥ तको प्रिति ह॰ अनया विविचितो नासाह विर्यस्य मन
तु चित्तं। धर्मस्यतत्वं निश्चितम् हायां महाजनो येन गतः॥ स पन्थाः॥ ॥ नाववद
वाच॥ श्रूयतां बहिर्भा हत्वा बाध यमितवानद्य। यत्र साथमिदंयुक्तं घावसंसार
मावनं। अनागतसमीतस्य वि प्रहृतस्मिन्वच्छ। न प्रकाति तृणहितं हिं वर्जिता
थाव निश्चितः॥ तन्मूलमनुमानेन कथं देवा दर्शनं च॥ प्रमाणानाय लक्ष्यं न॥ प्रमाण
विद्यक्षितः॥ आगमो मुनिशिष्यो गुरुपूर्व प्रमागतः॥ प्रमाणं कल विज्ञेयः॥ यत्र साधय
नालकाः॥ तदस्या सवलाः ज्ञानं योगयुक्तमतायह। उत्पद्यमाद्विज प्रत्यागमागमस

३८

ज्ञायमानः स्वकर्म्मभिः । कार्य्यं विनैव संपुष्टः सूर्यं द्रष्टुमर्हसि । वदन्ति सर्व्वलोकानां वै
कुण्ठानां त्रिगुणं जगत् ॥ ॥ नारद उवाच ॥ अनेकानीह लोकानि तस्मिंश्च तथा द्विज । येषु
सौन्दर्य्यं बहुधा तथैव व्यालिनी स्मृता । वेलक्षण्यं हि जगत् तस्मादेव विजानत । अन्यथा सर्व्व
भूतानां सुखं स्याद् दुःखमेव वा । विज्ञानमेव कालिकं नित्यात्मकमिदं जगत् । कति
केचित् प्रतिज्ञातं बाह्यार्थमिति च यदके । अव्यक्तं जायते सर्वं नित्यं नित्यमिदं
जगत् । केचिद् व्याकृतयन्त्र तत्रैव वलमेव च । आत्मनो वरुणः लोकाः नित्यः सर्व
जगत् कथं । अन्यासि तिसृणां श्रेष्ठे यत्वालोकनतत्परः । यावत् जीवेत् आत्मानं प्रसन्नात्मा त
क्षयं । कल्किः मणकदह्ना महान्कृतमेव च । यथा वज्रमणोर्बुद्धिः कथं कालं कथं च
त्रि प्रवाहं नित्यमेव च । कतिकालसौख्यदः । यद्यत्तु त्यदा विषयं तदन्यो नन विज्ञानं । कु

श्री

वक्तुमर्हस्यशेषेण यत्पृष्टोसि मया प्रभो ॥ नारद उवाच ॥ नारदश्चाहमनुप्राप्तः स्वदर्ग
नकूटहलो० । प्राप्तुमर्हगवत्कृत्का साहतः सगती द्विज । कृतः संगे विभावा यि पूजित
वा द्विजोत्तम । पूना तिरगवकृ का अप्सुला यिचहकृया । दाणाहवा सूदेवस्य
देवदेवस्य णा जिलः । णंखः वे कगदायालि श्रुलाकस्यैकाचदानः । स्त्यक्ता
नारदनासौ रुक्मियर्याकूलाः स्मना । श्रावाचमधूवं विद्य स्वदर्णनस्तुविस्मिः
तः ॥ ॥ वृहुनीक उवाच ॥ धन्याहं नन्दहिनाम्नः संप्राप्तः रुन्सूवैनचि । द्वृतार्थः पितवामय
ः संप्राप्तजन्मनः रुलं यत्कूयद्वीस्वदेवस्य वरुकस्य विशेषतः । किंकाविध्यामाहं विद्यः

ज्ञा॥ साक्षादादित्यसन्निभ॥ तत्रस्थकामाश्चवर्षि॥ वृहस्पतीकन्ययाधनः। विष्णुरुद्रपिपञ्चीतात्म
वैकुण्ठवासिनां हितायन॥ सहस्रशीर्षानानन्देवाद्यः गजामण्डलमण्डित। महादानमहोत्प्रांशु सर्वधर्म
कालाजन। प्राञ्जलि॥ प्रणमाम्य त्वा पुरुषश्रेष्ठनाकनात्मना। श्रूयतां त्वायधायागि
प्रणामसमवातोरुदा। कायमस्य उत्तीर्णानसज्जश्लोकमूलवसवृक्ष। श्रीतानेहस्कः
सूर्यस्थाजटामण्डलह्रविन॥ विवस्वान्थवावह्नि विश्वावक्त्रेणब्रवच। इति
सत्यंक्रययन्तिवृ॥ वपुण्ठयानमकृति॥ ॥वृहस्पतीकउवाच॥ कारुण्यानिकसंप्राकः कृतादा
यनमकृति॥ त्वद्दर्शनमपूर्वानां ध्यायानकु विदूर्ल्लभं। स्वप्नायमथमधीनं विक्रमानस्यमनंघ।

र्वदर्शनैः॥ यमैश्च नियमैश्चैव तथा वासन बन्धनैः॥ प्राणायामैः सूक्ष्मैश्च प्रत्याहारैश्च सं

यतैः। धारणादि तथा ध्यानैः समाधिभिस्तन्त्रितैः॥ आगमाख्या संस्थितास्तेषां। चक्र विगतकाल

श्री स॥ वैदिकैस्स्त्क्रियैश्चैव तथा यौगालिकैश्च विधि। ज्ञानाविर्वर्जिता बाह्य गताः सिद्धि १२४

मवाप्स्यः॥ नागद्वन्द्व विनिर्मुक्ताः कः॥ सधर्म्ममति कृपावान। ज्ञाचा... दवदवर्ण

तस्मात् नाकृतात्मना। पृथ्वीसो महारागः॥ यकुर्त्ता विशाचदः॥ प्रसादयतं

मैवाक्यं विश्वास्य तमोत नसः॥ तस्य तस्मि त्रि वसन ॥ आलियं मम हात्मनः॥ पृथ्वीकास्यना

उत्त वाला गर्द्धन्मह ह्रां स्कतः॥ ततः॥ कदाचि विरुद्धर्ग नानद॥ यतमार्थ वि७ जगी मनुसहात

दर्शिनः। विविधक्रियार्थवान् पुण्यतीर्थप्रसङ्गिनः। तस्मिन्क्षेत्रे महापुण्ये शालग्राममहा
क्षेत्रिः। पुण्डरीकः प्रसन्नात्मा तीर्थानि समसेवयत्। स्नात्वा देवकृदन्तीर्थे सर्वत्वयोश्च सुव
णः। यातिस्म याश्च कुण्डं च तथा देवासनाश्रमे। विष्णुकुण्डं तथा नम्य चक्रान्तश्चोपि
नव्यपि। तथान्यान्यपि तीर्थानि त स्मिन्नवचराचरः। ततः क्षेत्रवरावन तीर्थनाशि
वरजसा। मनः प्रसादमगमत्कृ स्येतस्मिन्महात्मनः। सापि तीर्थप्रसन्नात्मा ध्या
नयोगपरायणः। तत्रैव सिद्धिमाकाङ्क्ष्य नाध्यागजके यजन्ते एकसूक्तिविधानेन समाचाश्च
जगत्यति। उवास विजने काकी निर्द्वन्द्वः संयतेन्द्रियः। शाकमूलफलाहारः संतुष्टस्स

श्री

लाक्षं लाङ्गलवत्स्मृतं । गुरुकल्पादितमार्गेण सर्वतीर्थानियाम्युवा । नमिथ्यास्मियथाकामं मि
तिनिश्चितमानसः ॥ गंगाञ्चयमुनाचैव गोमतीगण्डकीकथा । शतद्रूश्च यथाक्षीप्रा स
रयूश्च सरस्वती । प्रयागनर्म्मदाचैव शोणश्चैवमहानदं । गयाश्च विन्ध्यतीर्थानि हि
मवत्प्रस्रयाणि च । श्रागममक्षः वयासिन्धुरुद्रसिवंपूष्करादि च । कुरुक्षेत्रमा
निस्त्र स्थलेववर्द्धनादिपूर्व शून्यानिस्ससकलजा ॥ तीर्थानि च महान्ति सर्व
वानमहावाह यथाकासंयथ विधि । कदाचित्त्वंक्रवाचीच ॥ शालग्रामकथाः
धन ॥ पूर्णवीकामहाभाग ॥ पूर्व्वअकार्म्मवशानुग ॥ संसिद्धमानमृषि हि कचविहिकथा
धन्ने ॥ मुनीनामास्यर्दनम्यं पूर्वाणमूस विभूतं ॥ विहतिर्विवज नद्यो नद्यो कितमिला
तले । वमंविचित्र विकीर्णं सदाचिन्तप्रसाधकं । कं विप्रवा कितास्कस्मि त्वानिनः ॥ पूर्व

१०३

जितेन्द्रिया जितक्रोधाः॥ सर्व्वोपायसन्निस्थिता॥ वदवदसाम्र तत्वज्ञः॥ गाम्भीर्यबुद्धिवर्ण॥ स
सिद्धि॥ सा भूयःस्यासी सोपंप्रातःगतागनं। आलोयहुमति विष्णुं सम्यग्गोचयनाभिवेत॥ तय
॥ स्वाध्यायनिरत॥ सौकाद्रुक्रसृ तायथा। उदकंच्चन पूष्याद्यै रूपंधेयनसद्गुणकं। मातापितृ॥
स्यसुश्रुषु हिंदाहायीजनप्रि यः॥ ब्रह्मविद्यामेधीयानः॥ ब्राह्मणासप्तवायथलं
॥ गत्सु सर्व्वलिङ्गत्सु संसाभव क्तनिस्पृहा॥ बुद्धिनासीन्मदाराग संसारार्णव
तारिणी। यितवेसातनैवैवस्र हनधयितासमदाना। यिह्यासा[illegible]लेवैवसर्व्वी
नसर्व्वविद्यान्वेदान। धनधान्यसमृद्धश्च दृष्टभौगमागतो। कृतालि[illegible]। ह्लागीति सर्व्व
संख्या हृदयाद्यपि। तीर्थयात्रासमद्दानव॥ कृणानीवयथासर्व। विचय[illegible]मही[illegible]गं। लोक
मूलेरुलागन॥ ज्ञानिर्यथावनं कृय सायूर्धं दृव सञ्चय॥ ऋतिसं स्थि[illegible]समासमान॥

मः। अग्निष्टोमादिकं कर्म तथाक विस्तरं विदुः॥ आत्मध्यानं अविस्तरं सांख्यं कार्य वदि
न॥ धर्मार्थकामसाकाणं चतुर्भूमिवकावर्त्तं। इयोयाप्ययरम्दन वरुवा वैष्णवकृत लता
निसर्द्धणा स्तुलि। स्वनूष्टय मेला लक्षि॥ या नितानिवे। लक्ष्मीवक्षि तलाकं द्वत्या हतमविधि
श्री नवा॥ व्याभाहभवनाकंकि विस्र स्वा॥ पायवाम्मीहि॥ येदेवाननस हृत्य सनूक्षय १३२
मन्नात्महि॥ वक्तासर्द लिधर्म्महि ममसद्यार्थसाधेदी। यद्ग्रहम्हृवतासेम्य गनूया
रू॥ यितासहा। अनूयहीश्वरः म्मह सर्द्धणा स्तुविणावद॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ग्र
यतामिदमत्यन्तं गुह्यं सावमाकर्णं। श्रोतव्यञ्च त्वया सम्यक् ज्ञात्वा चैव विणास्यत
अत्रैव वादहरनेमीम मितिहासं पुरातनं। पृथ्वीवस्यसम्वादं मेरुपर्वन्तविदस्यवा। व्राह्म
ण॥ भूतसम्पन्न॥ पृथ्वीकामलोमति॥ भूगुमद्यधर्मा तस्य नयुरुणीवसग॥ सदा॥

सूत्रय सङ्ग्रहावाख्यानं ॥ ४० ॥ ॐ ॥ वैशम्पायन उवाच ॥ ददर्श स महाप्राज्ञं व्यासं त्यागव
नायकं । आगत्य संस्थितास्तत्र जितात्मानमकल्मषं । ऋषयः पृच्छमानास्ते वीर्यं देवेन यस्य वा स्य
ः सर्वधर्म्मा जिनश्रेष्ठाः समस्तपदविनिश्चितं । नानाविधं जगन्नाथे लक्षणं गतवत्सत । येनास्मि
मनुप्रोक्तं पापघ्नः कथं कस्मिन् ः गुणानामास्य दर्शनं ... पितामह । प्र
णम्य लिखत ... ब्रूहि ... य बिस्तरं ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ केचिदाहुः प
र्वकामं केचिदाहुः यज्ञमत्रं ः केचिदाहुः पर्वकामं केचिन्मार्दवमब्रुवन् ॥ के
चित्सत्यं प्रशंसन्ति ... सार्द्धं केचित्प्रशंसन्ति आगमं तु विचक्षणाः ॥
ज्ञानं केचित्प्रशंसन्ति समलोष्टाश्मकाञ्चनाः । कर्म केचित्प्रशंसन्ति ... दयां
च । कायनाद्दः ये चन्दनं केचिदाहुः ये च वन्दनं । सम्यक् ज्ञानं केचिद्धर्मं केचिद्विदुल

श्री

गजेन्द्र बुद्धिमास्थाय सा विकीः। विष्णुब्रह्मण्यदेवस्य समस्यर्च्ययथा विधि। ब्राह्मणान् सर्व
धर्मज्ञान् सर्वधर्मपरायणान्। वासुदेव यगञानो रुक्मवनमयाचिता न्। क्रोधलोभा
दिव हिताने सर्वबाधः हिंस चतान्। पूजयन्त्ययथाशक्त्या दानमानार्चनादिभिः यस्य विप्राः
प्रसीदन्ति तस्य विष्णुः प्रसीद ति। तस्माद्ब्राह्मणः सूक्ष्मः यत्न श्रेष्ठावगच्छति द
श्चायायसमाचार जनदेवा महाविनी। एवं विप्रसमाचार तिसूक्ष्मकर्मव
न्यर्नेः यचक्रिम निवर्त्तनाधर्म ध मे तियाणा रुद्रत्रिगुणगुणानां मुक्तिविक्रम
भग। इति विमलमनाभिः केशव ब्रह्मविष्णुः नृपवरवपुनवकान्तत्वनार्हद्विनिर्हरेः।
त्रिभुवनगुरुर्मालाक्षणवकाशिलक्ष्म सवसिज विमल कथाग विष्णानगम्यो जनममन
नहः खग्या विनाम वयस्य। किनिर्गुणसगुणाद्यनिर्गुणसंग्रयाथ॥ ॥इति तासस १३

नू हकाम्यया। वनवृणीकस्तद्रक यथासनसिवर्लेन॥ ॥सूवभावाच॥ रुगवन्मसमात।
न्य यितावनिनवद्यधी॥ अनुयवना न्यवा॥ सर्व सुहृदः सर्वजयस। ग्राको॥ गन वणय्यव [illegible]
ग्राप्यन्ति सर्वग॥ चगाद हेतु रुगवन् यावद [illegible] सं पूर्व॥ हीमुडवाद॥ यथावा [illegible]
उभौ क्रय यामा॥ सर्वहितवत् ॥ अनु [illegible] यथार्थन्याय तत्र वाक्न [illegible] यता॥ सू
वृताविसरा राग विलाकावि गतस्पृहा। तदंग्यचावना वन्म। न [illegible] भवनताव
न। गुणवमाणा उद्भूतां निर्मम। स्वकस्मृत। लोकसूत्र [illegible] विषयवृत्तिनि
स्पृहा। एतायवासनिवता सर्वतार्द्ध नतत्यता। अनुविय [illegible] काले न [illegible] न भवायादेडय
दिक्षनमार्गेण वक्ष्वविहितया धने॥ अनुग्रह [illegible] विप्रश्च मद [illegible] वा [illegible] दानन विविना
सम्य विसृक्षाकर्म्मयधने॥ ग्राको विश्व॥ वनन्याम यका। को। कसूमृदाव॥ तस्मात्वमति

श्री

नष्टः कालवशंगता । तस्मात्फलं नैव सद्गता कर्म्मणा स्वनवर्द्धिनी । उदर्कं गणनवान्यन स्वल्पेनापि
महात्मनः ॥ अन्नहि क्षायप्रभानां कं श्रीवा सर्व्वार्थसाधकं । तथा च तत्प्रसादेन व्यवसायं च सता
त्मना । ब्राह्मणानां कुलजाता सत्यव्रतब्रह्मवादिनी । तर्पणाय कलशस्यापि प्राप्ता वितथवादि
नी ॥ अनुग्रहाद्द्विजेन्द्रस्य वास्मि श्चिन्तात्त पर्यथ । विमुक्ता कर्म्मवल्लेन सर्व्वदुःख
पिंगलेति ॥ शौनक उवाच ॥ एवं ईकृता महाभागा सूतमाधवकं दुःखिता । उवाच दुः
खनिर्म्मुक्ता ब्राह्मणं ब्राह्मणात्म जा ॥ सूत उवाच ॥ भगवन् सर्व्वधर्म्मज्ञ महातीव
हितन्वतः । कन्यास च कृत तेजस्वी जस्मात्कव विसोवदः । हरिंगृहे विश्वेश्वर सूक्ष्मलोकाध
नं । विप्रत्वमू व्यवहितं सम्यक् तयाश्च क्रियागिनः । श्रुतिवेद विशांब्रह्म न विदत्ति विमला
नयाः ॥ अनुग्रहीवमांग्रहनं कृहि वन्दे महामते ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ यस्माद्भिः सर्व्वाक के

३०

कर्म्मणा वाचयन्मनसा ॥ विनष्ट नाम द्विगुणा विमत्सरा रुचक्रि संसार समुद्र मग्रमः । नि
हृल्लता ॥ पवि हीनमत्सरा ॥ निवक्र दृष्ट्वा विषयत्व निस्पृहा ॥ ब्राह्मण धर्म्मार्थित विरुद्ध
रूप रुचक्रि संसार समुद्र मग्रमः ॥ अनर्चनात मन्यमानेसाय ॥ पूरुवर्वन्, पूर्वक्षा त
मंकयोः । कमनेन्द्र ले विलाप नस्त्वयष्ठः स्मवति सेयाति सनातन कर्भवं ॥
ब्राह्मण उवाच ॥ एवंमाचध धर्म्म स्य यत्त किं विरुद्ध न एतः ७ अथनर्द्द ॥ खर्स्त
र तत्न कीर्ति विचिन्नय ७ ॥ नर्द वदसन्दिहता तवानू यदकाम्यया ॥ एवं क्रूवासि
वाक्षय पयो विद्वान यथागत ॥ तत्त्वमुद्धृतित चर्म्म संसारमू विनिस्पृहा । सर्वक्रियानपानि
चक्रू मर्म्मक्षति रतासदा ॥ ब्राह्मणानांगवाश्चैव भवानां वापिसूवृत नजूर्धजात म्यविधेरु:
दृढ्व संसिपविक्क्रन ॥ नर्द्दयत्रीयथात्मान: पापानि ॥ ग्रहित यता ॥ वर्त्तमाना यथाक्रीन त

श्री

नदुःखनसमानवृद्धय॥ अहह्रदावाग्निसिद्धयबुनिर्दग्धा. स्त्वंहिसंसारसमुद्रमग्नमी।
ह्रुनस्वनवाणुवयल्वस्वता। स्तुह्यक्रियानित्यविविकसविनः॥ तुलाकवालालिंचगास्तुथा
मचा। स्त्वंहिसंसारसमुद्रमग्नमः॥ अहन्नैर्गविरुविनिग्रहचमाः॥ स्वपूजदानवपूविवि
कवृद्धय॥ अहं क्रियानिर्गत विस्तृत्य स्त्वंहिसंसारसमुद्रमग्नमां॥ वि
नासमुत्यह्निसनामयस्थितन थैवदुःखानिरानीचसक्तिनं। पुनश्चजन्मानिवि
विकेचेक्रियं स्त्वंहिसंसार समुद्रमग्नमां॥ यदास्यगर्ह्यविनिवत्र्ययीतनं
विनिर्गमीयालयतथाविद्योधनं। पुण्यवार्धव्यविविस्विदक्लिन तवंहिसंसारसमुद्रमग्न
मं। अरवणुसध्यास्मचतानिराकूला स्त्वथयवज्रक्षुलिनिश्चयात्मन॥ विचायेकूर्दक्लिव
यनिचीकर्लं तवंहिसंसारसमुद्रमग्नमं। स्त्वजक्लियविमुमनेन्यधतस॥ तथैवतं७ १४९

न३

कुवतीतिसूत्रणा॥ ॥सूत्रणावाच॥ कल्याणमित्रजनश्च सद्धिर्णं कवातिकारुण्य विलवत्य
जनः। सूचिकितं कल्याणमित्रजनस्य दुःसत्कं रचविधिः सर्वत्र निःशिक्षवृक्षय॥ वदन्ति नूनं बूरु सार्थ
साधनं पवार्थसिद्धुपवननयगसं। कथवर्ण्य दृ॥ हातकस्मिकाविणी मलीमसाद्गृहजन
स्यचाग्रया। विमहलोवायव विकलावेणी रचामि संसाव समुद्रसग्रम। च
सीदम कल्याणमित्रजनस्य सर्वथारु वद्धिर्णा॥ सर्वजनार्थसूचना॥ छतिद्रुवाणीटू
नववसूत्रवं कथानिधि हूँ वारुणाद्रमानस॥ लूणूख्व कृदि द्युवलनयगसं
वदामि गसून्दनिकाद्विगंतया। यदूकसंग्रयपूरु सार्थसाधनं समासताद्येतदनूयकवि
तं। सुकृप्रसानीः हातविकहूलय॥ कथागमानां प्रवणं यद्वाकिन॥ भूमानिशादरूविव
द्धिमान वालुनक्लिसंसावसमूदमग्नमा॥ सूद्विसका॥ कालिपर्वायणा॥ तथा सूख

श्री

विमुक्तदोषग्रहणस्य चात्मनः कार्थं नु दुःखं निरवक्षिप्तदृष्टिनां। विनष्टदुःखस्य महात्मनः कदा
सुखावहा मुक्तिरुपैति सर्वदा॥ यदा यमादीनि च योगसाधना न्यवश्य सत्याथ निविष्टचेतसां क
रोति ग्रन्थिसम निरीक्षितात्मनः प्रयाति सिद्धिं पूर्णमानसं नयः॥ न चिन्त्यमानं हि न चापि हि कल्पः क
चित्प्रभावः क्वचित् ...धः॥ क विश्वस्वरूपानुरूपैकसाधनं रूपवर्जितान्यद विल
इत्युक्तं॥ यदा तदा ह्यन्यति ह क्षिव श्रेयः कार्यं स्वरूपमाविश्य सुनिश्चलः स्थितः।
तदात्मनिष्ठा हि वनीरु सर्वथा वि चार्यमन्त्राद्भुतयत्नधार्यताः॥ विविक्तसेवाविवश
पुनिस्पृहः पवनो वायुः स्वलनयोगवित्। ब्राह्मणविलं विदधाति गोरुन स्वरूपमास्थाय
यथार्थनिष्ठितः॥ यदा तु चित्तं गतकल्मषात्मनि स्वरूपमास्थाय समूर्धनि निकृन्तता। तमः स्थित
तज्ज्ञस्य योगवित् विनष्टवासनस्त्रियं द्वन्द्वगोचरे॥ इत्यादि सूक्तं परमार्थवादिना विसृष्टमस्य

१५८

॥ गन्धस्तावीजयदिहास्यभजनं यदस्यापार्वं नरुवक्त्यनाकूलं । उदीक्षमाण ४ सहसाति नि
स्पृह गर्वीयम यकसूखनचास्यद ॥ किंच ७ प्रमाणेन नणचीवधावर्ण रुवयनकेत्यविज
न्तुम् रू ७ । गर्वीयम ध्यात्मसूवोधसाधनं विविन्त्यवाध्यात्मसूवोधमाचरे ७ ॥ महामन
४ तत्वनिविष्टस्वमन. ४ ध्यायन्ति नाम्न्यविपरीतवृद्धय ४ सर्वसमालोक्य विशु
द्धसाधनं. किमस्ति नास्तीति वि विकल्पयिष्यति ॥ विपर्ययज्ञानतमोनिवस्य
यथार्थविज्ञानमवीचिमालिका । कथं कमस्ति हतिस निरीक्षितव ४ सूलोचनेनापि
णसा विचिन्त्यता ॥ विपर्ययज्ञानविनाशनेयमा वलानितर्वं विनि विष्टयातसां । तथानन ४ सू
दनि साधूसत्यथा प्रवर्तते नाम लोकनिन्दित ४ ॥ प्रवर्तमानस्यय थोकुवर्त्मना प्रवृत्तिस
वा ४ यलये वज किंदि । प्रवृत्तिसंयमविना वृत ४ पुमान् कार्थं विशागप्रतिहस्तना रुव ७ ॥

श्री

कर्न ॥ अनेनैवीवं सूजन सूजी वित ह्रि आलि म्रज लिव मूर्थसन्त्र द८ । विना वय८ वन्त्रु
तिमूरु वं तसा नग सम८ काचिदि हा क्रिदूर्म्मति८ ॥ जू नित्यमत लसे कलं वना वर्व विनहस्मूत्य
न्नमिमी हय न्यतां । वदा सिक्रिंत वक्रुधीधनान्यक लेज क्रिधर्म्मायियता क्रिय लिुता८ ॥ ददाति
वर्म्म८ सूसूया ऋिंत८ रुल रुला थिाह्वि८ सून्दविवाह्किं तं सदा । सदासे निस्यूहमज
नै कूयाजित८ कवाति सं सावस मूद विप्रवं ॥ ॐ देह्नात सुन्द विकथ्येतमया निरू
ह्ममयाह्मह्निगति सं स्मवह्ना गु तय्यह्ना८ संगं यमिना यिमानवा८ प्रयाक्रिवाहृ
ल्यवसं प्रियजनं ॥ ॐ दंयुहृत्पैवकालवन शुरु सनीसमर्दू८ खमताव रुतथ । णवी चस्त
ह्ना ववचावेवानन न कृथानव८ क्रिण्यति मूरुव तने८ ॥ णवी विणयूण्यनि विहूवतसां सहाले
नामयावदातकर्म्मणां । रुवाक्रिदू८ खानितथ यिदूर्म्मति८ णवी ववन्थंन विहाणु मिकाति ॥ १४७

दयायथा॥ गृहं समृद्धं धनधान्यगोधनैः पूनाहूतैः कर्म्मभिन्निर्ज्जितमयि। मूनाहूतातिथ्यमहा
निधिः पूमान कथं तथा जीवति लोकमध्ये॥ हन्नोपि धन्यः सुजनः सवृद्धिमा नयवायका
चायरुवन्ति साधवः। महत्यथा वस्क्रितया दयाः सुरुं हन्नोपि कोसायरुलोवितः सविचा॥
ब्रमणधर्म्मात्रितविरुवृद्धयः रुवन्ति संसारसमुद्रमग्नमाः। रुवन्तितवासुद
दः सदानरा न्यवन्तिय धर्म्मम न्वसमदः॥ धनानि धर्म्मार्विनिविष्टचेतसा प्रया
न्ति वृद्धिं गुरुवद्दिने दिने। नरा नतानस्यति सम्यदात्मनः गुरुंयदानस्यातिनेस्य
तिक्रुवं॥ विहृद्धरक्मो दविहीनमानसा धनानि न रक्ष्य पशोकमासन। रुचन्ति तवा
मयध विचक्षणा जला निमत्याङ्कनित्यमाश्रिताः॥ स्वधर्म्मधर्म्मातनसंग्रहान नवाव
जन्ति सर्व्वयमगोदनम्प्रति। तथा विधर्म्मा विमूढबाल्यवन्यः हाविधनानानाकिमिहास्तिद्

श्री

धर्म्मात्मन् दिनानि कति विश्रम्य । गत्वा नयद्वाभ्रो स्थाय पुनर्गच्छ यथासुखं । अथ स मूको
धर्म्मात्मा वयापि मलयानसा । उवाच वचनं प्राह्व विप्र ॥ सर्वार्थनिस्पृह ॥ ॥ विप्र उवाच ॥
न चक्र्या नैव पिपासया चित्ता यदृच्छयाकेवलमागतास्मह । भवतः पयन्तेवसमा स्त्रैनाविकी
निनाकूलसन्द विगशुमर्हसि ॥ राजपुत्रण्यामितवरे हसंप्रिता नमस्के हर्षबालक
दमानस । वयाहिमरन्द्रकणबुद्धि पुत्रेया वदान्य विमनकृपाशु विस्मिता । वयासमः
कालपवा भ्रमालन सूनिस्थितं सुन्दरीन्द्रक ध्यतामिह । पनायवाचाय हवक्ति सा वर्त्ता
गुणा विताग्नन्दनेया दयावदद ॥ यथास्वदत्स्य विनि हितं मन कथा निश्चमयिन कणांसूर्व
। अद्य सलालव यत्रा पिलारणं स्नन्दलाथा हितामिच्छता त्मन ॥ सवबधत्रकारूणार्दमान
सः यत्रायवकायाथमिहार्थसञ्चद ॥ विराजल्य ॥ सर्वजनाश्रयानन्द ॥ हलाविन ॥ सत्यधर्म

१८६

ष्टा यावत्तिनिव्रयाः॥ नैव कृत्वा न संत्रस्तः ब्राह्मणः॥ पूर्वकर्म्म वि ७। भन्त ब्राह्मण विदग्धाः कौस
लाधर्म्मात्मिका स्वच।२। ब्राह्मणस्य भोक्तात्म भवगम्य विश्वेदगा ७। हव्य व र्ग पूजकाय्य:
गृहान्निः॥ क्रम्यसत्व न। तिष्ठ तिष्ठ जिताःनू ज्ञा दीपमादाय वाम्भन॥ समालोक्य मस्तात्मा
न.भवमूक वतीनदा। मूच्यताम वधर्म्मान्मा नचौ नानैवयापधी॥ मूनन्यलता वी
यं कर्म्मसि वक्तान स्थ व ७। गकृत्य सितितानू ज्ञा यारगनवितियूय प। ब्रविश्व स्य क
नसग्र॥ तनब्रह्म विकासन। ल यतंविमलयाग्र समर्थाचिमहात्मन॥ धूपदीपा
दिभिश्चैव समाराध्य तथा निधिं। नमस्कृत्वा यथा न्याय विधायश्व पि निस्तृ रु। भूत्वा यिपू
नश्चैन. वयाधर्म्मात्मका स्वच॥ प्रार्थितो मनसा सम्यक् प्रस्थावग है लोगु रु। भूको कायादि
तत्रक्षन. गजनाक दनादिवू सजूनू यत्नी भूनि॥ गक्ष्य॥ हा वासिमति नाम्च च॥ स्त्री यताम त

श्री

मेवञ्च सर्वलोकमहेश्वरं । उन्मत्तवद्भ्रमन्मत्तो विचचार महीमिमां । एकाकी ह्यटन्यामम
स्य पर्यटन्पृथिवीमिमां । शापस्ताद्गतो वन्या तपोजन्माकृतार्तिगतः । सकाथ शिवमहात्म
गः स्वम्हस्योप्यसत्पुत्र । प्राग्वा सवदिका विप्र उवास निरवद्यधी । तीनवासामहासंव ४ हालं
वमतिनस्तथा । निर्द्वन्द्वो निर्मना कन्दा फलाशन ५० वादिति ४ ततो निमीलथ सर्वोऽपि
पूर्वीपालनतन्यना ४ नना ४ काव वसन्तया ४ स्तम्भनो ८ धनुर्द्धना ४ सन्नतावसव ४ पू
ना एवीवेवरुर्मकना ४ संप्राप्य वमहत्स्यासा विचचर्को यदृच्छया । गपायकोमे
निनता ब्राह्मणवीतकल्मषं । वीचत्रवायमितृष्णा णयान्तीयर्यवा ववन्तु । उवुध्यतमहास
र्वं दाम्भमहरतना हाति ४ । कृतावाकस्यवाथत्वं कौतूहलसमन्विता ४ । गतश्च नैवयत्राकं
ब्राह्मणेनयथा थन ४ । वद्भिर्न नैव विन्यासं मिथ्याह्वीनवसमता ४ । ववन्द्यपूज्य महाप्राज्ञ ह

१८३

ब्राह्मणो ज्ञानसंपन्नः सत्यवाद्यनसूयकः॥ समः सर्वेषु भूतेषु ज्ञाननिष्ठो गतक्लमः॥ ब्राह्म
णो ज्ञानसम्पन्नः भूतवेगविहस्किनि। स्कवथवूच सर्वेषु समदृष्टिर्जितेन्द्रियः॥ छ्योव्वदः
सर्वभूतानां वसत्यकोनिवञ्जन। तेन व्याप्तमिदं सर्वं तस्माद्यत्र न विकयन्। ब्राह्मणो व
क्लीता विद्वान् ब्रह्मभक्तोमिदं जगत्। अनन्तं ब्राह्मविज्ञातं सततं मैत्रा ब्राह्मणे स्थि
त॥ प्रियाप्रियसमोनाङ्गन्नः स्थि वशी विजितेन्द्रियः॥ वाक्क्रियोत्थानि॥ गच्छ॥ सर्व
ध्यानान्तत्र च॥ सम्य र्ज्ञानान्तर्गमानां दुःखात्यक्तिश्च संस्मवन्तु। भूः
निवर्णाद्यैवैसा निष्ठितो विगतस्पृहः। नियम्य कामक्रोधश्च तथोक्तः सर्वतरावः॥ निर्द्व
न्द्वः सर्वभूतानां हितश्च विनिश्चितः॥ दर्याद्यपविनिर्मुक्तः सर्वपापविवर्जितः॥ स्मातुल्य
तथाप्राणं मयानस्य यथाविधि॥ वक्ष्यामावसलात्या भूवस्थो यस्तु निर्व्वलत। ध्यायन्तिवालम

श्री

रुचक्रि निसाहिता ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ एवं मातापिता चैव भार्याच यतिदेवता ॥ श्रीकृष्णचनमस्
कृता स्वामिकार्य्यप्रवर्त्तिनीः ॥ तस्मात् पूर्वकृतेनैव कर्म्मणा वचनं ध्रुवि । ५५ कंदुःखमनू
प्राप्ता सम्प्रतिप्रयागसिध्यसि ॥ सूत उवाच ॥ वयाजन्मोकचनदृष्टं प्राक्कीमनुपेणोहितःसु
तस्मात्वंकृद्विजवान् पृष्टवान् मम निश्चितं । पृथसुधीन वदस्मार्दि यावत्तावं
यनातथा । कथं द्विजोत्तम कृत्य त्वां कुलं दैववत्सादिने ॥ दग्गमूत्तासमंचश्रीः
दग्गवश्रीसमाप्रजः ॥ दग्गमजे समावंश्या दग्गवंश्यासमान्वयः ॥ एवंच्चदकि
धर्म्मज्ञा ब्रह्मणासंगितवताः ॥ तस्मा द्विजात्समादस्मा कथं जन्मारुवत्युला ॥ ब्राह्मण उ
वाच ॥ यायावा वचयेना सितुं ब्राह्मणस्यकुलंशुभं । उत्पन्ना तस्य वदामि हद्ददं तच्छृणुविष्णु
त । शृणु तस्यमस्ताप्राप्त निमित्तं वदता मम । यत्नवत्ब्राह्मणकुलं समुत्पन्नोमिसुव्रतः सो

गृहमानीय तेन वचसमाणया। ज्ञातार्थेन च्यवनस्यासी नष्टाधर्म्म दयान्विता॥ सावित्र्यन्तनिर्मू
ला ब्राह्मणो विवश्यालयकाः॥ हतः श्रूद्रमदा नापि वासितानां तवगृहे नि। विहाय गायत्र्याः सखीरतः
कल्याणी नववालिकाः। संप्राप्ता नवकोद्याने श्रूद्रा संसर्ग्गवर्ज्जित॥ ततस्तस्य पिता वृद्धो मातृ
ववनवर्ज्जिनी। कृष्णौ पुत्र विना लोने गोर्याचवपति देवता॥ दुःखोहि हतमनसा
त्यासमत्यक्तसूदूस्मेति। स्त्रीकृष्ण धनमनसा। जानतस्तु ववश्वनः॥ सोवाच॥ ॐ॥
वधानिवृयालोन्य वणीकत्यम मात्स्युजः। येदस्माहि द्विश्या गाय वाश्विता दृष्ट्वा नि
ण। अथ दृष्टमम पूत्रेण मद्वियोग मकार्षी ७। तताजन्म कृत चण्डी सा हीना रुववसी॥ ॥
पितोवाच॥ वालस्वैयमिव कर्त्तनी विहीना सूदुः खिता। स्वजनस्यामि दूनस्य सा रुववनिग
हिता॥ तथोवाच॥ कन्यो रुवकु सोचण्डी विवाहवववहिः ह्ता॥ नूनोथा गोवासयूकोसा
मूकार्यी मद्वियोगवं

श्री

यष्टीकाकुलिकामृदु ॥ खर्ज्जूरिकामस्त्यगाधालं त्वामवदवविविक्रयन्तु ॥ खकामसमानवाप्येव
विषिनाकलिमावल्लीत्वा स्विकायेगत ॥ वाति पण्यवालं विध्यर्द्धलं ॥ ददीप्तासिदका
र्य मिदमन्यत्तत्वाताहतं । एवमीक्तासूख्यागकं हताकृ ॥ कृकृतवसं ॥ तस्माद्वैलोकमूलस्य
प्राकुमर्दसिस्वृत । विटस्यां विषयालासो यनोहृतपूर्वकम्मेणा ॥ पूर्वावस्
न्दनीनाम वण्यीयनमसूदवी नृत्यगीतादि निपूणा वेणुवाद्य विचक्षणा । खर्म्मो
दिवकृतागायाक्यलावल्य यगेला । सूघावयव्यानानीणां हृकणाकादना
दि कि ॥ वीहिहा कृयेसयेनां सूवणासूविकृसलाः । वाक्षणोगुणसंपन्न ॥ सकृसा कामसादि
त ॥ तस्विदिवायथक्हतं वाक्षणकामयी ठितं । सूत्रवृ कृयसम्यन्त मितिवृक्षाविस्तृव्यव
। समानीय गृहे णीघ्रं नगीहात्यसखीजने ॥ म्सवासयिवांतं चिरं नमिवाचसखीजने ॥ एकेव

मि. पितृहीनानि चाप्तया ॥ श्रीसूत उवाच ॥ इति लोकाद्भवाच्चालां विलयन्तीं निराश्रयां ॥
वाध्यमानां महाप्राज्ञैः सर्वैरेव मुनिसत्तमैः । कन्यकाय रुदन्तीं हि दयया हिः समकम्पत ॥
जातिस्मातिरस्कृत्य बाध्यमानां सुदुःखितां । आगत्य कारुणो विप्रः यमः सर्वदिगन्तात् । कृ
विप्रो ब्राह्मण्यो दृष्ट्वा प्रावादयत् वचनं ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ कुलस्यालं विशालाक्षि
वादननाति विह्वल । न दृश्यते यभनातां कस्मान्नार्हसि त्वं चिन्तुं । अनिर्दिशेति नं
कृत्वा मायूर्व्यद्रव्यसंचयं । प्राप्य प्रियसम्वादं कस्मान्नार्हसि त्वं चिन्तुं ॥ ...
गतेतं कर्म पूर्वजन्मनि लोकरं । मनयित्वा वियोगः स्यात् दैवच्छेयं मुनिलेखेद्व ॥ ...
गीव एवं तानि महायशाः । तत्त्वालि प्रवर्णं हे तथा जामात नच्छुभ ॥ सन्ध्य स...
समलाञ्छाल्पकाश्चन । यत्र मित्र यत्र मवाप्नं लौकिकं मित्रकथान्मनः । गणकं ...

मास सव्यासंनाकवाबसी । ष्ठनिर्स्संवकथंघाला मा प्रिहीनातयष्वितनी । संयूकः कालधर्म्मण पि
गास्त्वर्न्सविमा प्रितः । गतः सावान्यवादीना यिटरीनासूद्वः खिता । विलेलायाकूलावालायति
तालोकसागर ॥ सूवतावाच ॥ अूरुामनयितावाला त्रिनासांदूःरुजी विनी२ । सक्येऊगतवान्न
घ दयार्थःसर्द्दानिस्पृहः । अूरा | सर्व्वांतिद्वुताि समात्यकडिगवतः । मासवाद्यय
वितग्र यनलाकमितागतः । | नाहस्यवमदूःखाला यिनगोकानविकला । गनी
र्धीवयासाग्र ह्ययर्ण्हतजीवि | नी । ब्रह्मज्ञ पिसदामाह्लः पनसाषविदितस्मूरव ः
अात्मवचालयामास मोटहीनतिसंस्मवन्नू । अन्यथतस्यवासाह मन्यवस्कुवचादयः । तथा
यिमयिनिर्दन्थेः काद्न्यमिरुकवलं । यनसन्वंद्दितावाला यनासियविवदिता । गनविजावि
मूकाहं नजीविष्यंकथेअन । नद्यास्वोयियवतिव्यामि समिद्धवाक्रुतागम । यर्वताद्वयतिव्या

नगं स्वाध्यायविनिश्चित॥ तस्य विप्रस्य चाउन्द्र भार्य्यापवससम्मता। पतिव्रता महासाध्वी॥
कालधर्म्मवशाजिता। ततस्तेनैव दुःखेन गृहस्थाश्रमनिस्पृह॥ तथा वनं जगाम सोथ विप्रन्द्र
॥ सं गिनद्रव्रत॥ अमितिस सवितंपूर्णं लोकमूलरुला लभिः॥ पूर्व्वे॥ स्तनाहि च मन्त्रं इदं स्व
लेव्यमस्त्रितः। सतस्मिनमूनिरि ॥ सार्द्धं ध्यानआग पत्रायण॥ निर्वसंहितवानाद्य
सुव्रता यात्रचकाणं। तनवाली सुसंवृष्टा गानतुष्टा लनधीसन। बाल्यवयसि ज्ञर्लः
नी मातृहीना विरेषदर्शनं ७ पू दौ॥ हाक्रिसेवनां लीलाराज्ञिस्थलोहने। पूर्वे स्थवि
विचोदर्शौ॥ पितातासमपालयत्। बाल्यामास धर्म्मात्मा पुत्रिकाहृदयापमां। नामवसन्त
तीसाध्वी मन्यमानामहागया॥ शिशुत्वानुव्रता योग्य पितापूर्द्धित्रिवत्सला॥ पालिनाय्याकुया
मास मातृहीन चिकित्सयन्। विवका हिम हाद्याकु॥ संसारवसर्धे धर्म्मे विर ७ पुत्रिकाप्रकर्या

जगद्ब्रह्मा धर्म्मराजेन भाषितं ४ ।यश्चेदं शृणुयान्नित्यं नभूमौ पाख्यानमुत्तमं । सर्व्वपाप
विनिर्म्मुक्तः ४ विष्णुलोकं सगच्छति ॥ ॥ इतिदानसमुच्चये नभूमौ पाख्यानं ॥ ३० ॥ ० ॥
वैशम्पायन उवाच ॥ गतनल्यमतीगोव्यं सर्व्वगात्रे विशेषतः । दवब्राह्मणस्य ब्राह्मणे सर्व्वगात्र थक्ता ।
विदा । वदयदा भगवन्न व्याख्यातः गवनाथप । ब्राह्मणस्य निवसान्तुभौ पश्चकदच्छू त्रिविधि
त ४ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ पितामह दसकाब्राङ्कु सर्व्वबाहु हितनत ४ विष्णुसेन्नदाण
कन्या कृत्तक ब्रदसूत्रत ॥ भीष्म उवाच ॥ शृणु यत्नात् धर्म्ममाहात्म्यं विष्णुसेवकाणाम्
च । कन्यकासूत्रतानाम विमुक्ता कर्म्मबन्धनैः । सूत्रेवादो ... मीतिदास्यंपूवानतं । सूत्र
तायांश्च सख्याद यमसावमदालमन ४ । कन्याकासूत्रतानाम विशालीवनवार्णनी । सुशीलाव
र्णाच क्षान्तिशिल्प विनिर्म्मिता । पितातस्याम ब्राह्मणो ४ सर्व्वशास्त्र विशारद ४ । ध्यानशीलश्च स

श्री

१४१

न मा ई नादि क्ः। सू विज्ञनयिवीनायि सूमरा मायिवार्थिवः। मदनयमा वरु ह्वं वाङ्गन वदिवा
नवः। नमा ह्मावाह्वयंवन्सी नवार्क्ष्या मदन्नयों। खयकमातृ ह्वला ङ्क य७प्रा कंश्रीमता न्मयान
येः क्रूतीस्तर्ह्मरुकाम्नि वथयग्य महादविः। कयीवह्न त्रिमानन्दः किङ्कृतमविकाकनः। येः वृ त्रि
तैः सूनाःसद्य ह्रूजितामवय। कथा। नयोवक्तुल नायव, वाक्र नजगतिनाइयिउ।
वान्नेक्ष्मा ना ग्विमायाजन. वा गम्रिव। कायितः। क्षियिताक्षी थेह्र गाग्य. सर्वया
जायनः। गस्मानामेयवे विद्याः न्मदथाति वि वर्जय। यदी कि क सिम
कावाज. साग्धंतीमति मात्मनः॥ वेगम्याम नुडवाच॥ एवमुक्तातु नघूबा. विमानन दिवंग
तः। न विष्ठिचायि ह्रीमन. संदिनः चाग्रमें यथै। गव्वातु चाग्रमंचाजा. गदाम्य्यर्यमहत्तुग्तो
कथर्दीमासयमजा. चार्दनस्य विलेवतः। नतन्कवाधितनाजन्. यथाह्रीमामहावलः। क्रूराण्यः

श्री

नात्कवगमभूचेति ॥ हीनाज्जिजनवाघ्र बिनस [illegible] रिकथन । बन्धवत लिचाउन्द्र नकथा ति
मदाव्यद । दूर्ज्जच॰ सदस॰ णक्र मदा वोह्म [illegible] । नाहि द्रुता ग्राम्यत् चाह्ना स्व [illegible] घिय
र्थिव । वाघ्र कायदिनाजान॰ स्व धर्म्म कर्म [illegible] तन॰ स्व [illegible] र्थ वाङ्गाथ नान्या कगतिमापु
द्र भ । ब्रह्म नाह्ना न्रथा धर्म्म मव [illegible] । लिय॰ [illegible] क्रना यिन का लन गर्क्षा नी
न वाजन॰ । यथा । श्री क्रव मज्ञ [illegible] । नलिन लन यथा । यथा लनि निलेर्व्वच तः
श्रै [illegible] र्यकथा । स [illegible] र्य [illegible] तपादि [illegible] वित॰ । ऐश्वर्यसदस
कोति [illegible] वि [illegible] मैपर्यल [illegible] स [illegible] न॰ प्रतिदः॰ प्रतिसु च्छ्र॰
स [illegible] लीवाघ [illegible] लीव [illegible] । ल॰ । तदनुज्ञानसमयो कोमून
थायि [illegible] थाञ्जु ता [illegible] जाप्व [illegible] वन [illegible] । ध॰ अवव च्यूजनीयाप्व दान

१४०

न्या धर्म्मस्तु सत्यपूतत्वमीहृश। हस्य॥ सूतान्म्य वदता। नृपा धर्म्मयनायण॥ नचगृणा नहृस्स
म धर्म्मस्त्वा हृदाणी नृप॥ सूतोहिचेडवाच॥ सत्यंत्वं हृन्महानाज यस्तु सुतरत्वा नृषुलि॥
नान्यसम्यस्सु व्यक्ति धवकल्याण वाहणा॥ साधूनां किन्तु साधूत्व महन्मत्सुलकीर्त्तनी सुणा॥
कुर्वन्ति यदाभा साधव कनत्सा: धव॥ किल्कौतुहल विवि: त्वमस यार्थिवस ऊमद
अतः पृच्छामि सो लार्धा वासदेना स्वपूतया। सर्व्वेला क्रार्थत वदतु देला कि वयि पूजि
तौकाथं त्वामा विलम्बाह॥ सोहृ तैश [illegible] यथा॥ नचूडवाच॥ हृतोकयागवन्नी
ना। देवायह तवतसा। वृद्धय॥ द्वाह्मणा। मि [illegible] हिमहतामयि। सुनिद्धामयिवीवायिस
र्वणा क्रार्थनवविठ। हृतोक वणसोयश्री नजा [illegible] ल्यहे॥ यस्मा चयनवययदा चयथाव
नक यस्माद्ययन चस्तु लाघ्रु हमा [illegible] म्मे॥ [illegible] दना दाचन थाव नत तस्माद्ध त्ययवद्धा

अ[illegible]वगवत्र देवैर्वाच्यदेवतं । नजानिकावर्णनानगुणाः॥ कल्याणकनकाः॥ दृढकञ्चु
मवि[illegible]स कृष्णवाचा[illegible]विदुः॥ वैशम्पायन उवाच॥ श्रुत्वार्जुनस्य सुप्रसन्न धर्मराज
नवी[illegible]यीयवमायन्नः॥ प्रसन्नात्मा ब्रवीदिदं॥ नकुल उवाच॥ सर्वथा बहुकार्य
श्री प्रमाद[illegible]वव । ध्यानीमि [illegible] वसूत्रमिन्द्रान्तर्धे दृष्टादर्व ॥ वैशम्पायन उवा
वा॥ [illegible] समृद्धी मसा [illegible] श्रुत्वा सादरं । धर्मराजः सहदेवात्मा नकुलव १३९
यव[illegible]य [illegible] चिमृतः श्रीमानसः॥ दिव्यरूपधरः श्रीमान्यु
[illegible] उवाच॥ सीताःश्च साधुकृतिः पूर्व [illegible] सत्यवि
[illegible] वियासस्य व्यस्साधूना। धर्मकीलनचा॥ [illegible] मूलम। धर्मलोक
॥ [illegible] नजाभवान्नसूतः॥ नकेवलंप्रजा धन्या यासां धर्म्मपरा भवान्। धर्मविध

जन्त्ब्रह्मब्राह्मणलक्षणं । चतुर्वर्णापि दुर्लभः ॥ शूद्रान्यापवत ॥ स्मृतः ॥ सत्यन्दम ॥ तया दानं म
हिंसेन्द्रियनिग्रहः ॥ इत्यक्षयत्रयाउत्र सब्राह्मण इति स्मृतः ॥ शूद्रविवर्ज्जितं ब्राह्मणेनैव
विद्यते । शूद्रापि विप्रमतथा ब्राह्मणः शूद्र उच्यते । अग्निहोत्रपरादान्त ॥ संतुष्टः ॥ संयतेन्द्रिय
॥ तपः ॥ स्वाध्यायशीलश्च तद्देवा   ब्रह्मउच्यते । कामलोभानृतं क्रोधं जहमोहमदाद
य ॥ यन सर्वजितादोषा तन्देवा   ब्राह्मणं विदुः ॥ सर्वभूतसमाधीना निर्ममा निरहं
कृत ॥ सर्वभूतहिताभिरत तन्देवा   ब्राह्मणं विदुः ॥ येन केन चिदाछन्ना येन केन चिदाशि
त ॥ यत्र क्वचन निशायिनं यत्र क्वचन शायीच तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ यः कश्चि विवर्णजातीत ॥ संसा
नंच विप्रादेवा ब्राह्मणा यादिवचक्रीय कन्देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ कैवर्त्तिजनयघासं अथ श्वभसमूगी
तथा । कितिछिन्नदधी तिश्च वन्ध्या कं किन्नहुन्तम । क्षत्रियो लोकलजाभा विश्वामित्रो महामुनि ॥

यावच्चनिवर्ता ब्रह्मलोकमितागताः। किंकुलनायदिष्टन विमलनमदात्मना। क्रिमसः किन
जायते कुसुमस्सुगन्धिमु। नैतदकाकतायाञ्छ यः शीति विलास्यते। इक्षमस्विद्यतोकागतमा
लिचयितव्यत। माविवादनवाद्य काकइकलुपयत। लित्यमध्यपदनन्नाम इक्षुखाक्षणलकर्ण।
ञुम्निलायवः वदानु वाकुस्याना इक्षइक। दयासत्यशलौचञ्च यादसवृनविष्णुत।
वक्षनाकिसधीतन नतश्चेय हू वात्मना। मनाधीतस्तान्वेव यः क्रियामितिक्ष
ति। यःकायाःका(श्वेत यवान्य लाक्षुचिकवाः। सर्वदोसनिनाचाजनं यः क्रियावा
नसयस्तितः। कापालक यथाताय सगुवौवायथायदयः। द्वमितं स्थानदाठान इक्षदीनकयधुत
हेक्षयतनमनर्क्षा इक्षमातिचयातिवे। अकीला इक्षताः कीला इक्षमस्तु हनाक्षनः। नकावलं
आनस्येव सायुर्ववतिसम्मतः। पूर्व इक्षसस्यन्न मात्मानञ्च कृसन्यत। तस्मादिद्विसदावा।

श्री १६८

विद्युयः कस्य लोकस्य ब्रूहि यत् ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ मात्र धर्म्म विमूढत्वं मानसः मा ह्रिमानितः ॥
धर्म्मनिष्ठ नवालस्य लोकस्य ब्रह्म्य सूचयत् ॥ नघुष उवाच ॥ धर्म्मश्चार्थश्च कामश्च चनस्यन विनावि
नवतव्यां नित्यविनाशिवा॰ कथं वे संभतिर्द्व॰ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ यत्र रागा विरुलचि चवस्यन
वर्णानुगो । तत्र धर्म्मार्थकामानां त्रयानांस पिसंग्रहः ॥ नघुष उवाच ॥ कः पशुतः
पूमानुक्ष्यः कस्य मूर्द्ध नचरु व । कीदृग्नर्थस्मृतः साधु नसाधुः कीदृग्ः स्मृतः ॥
युधिष्ठिर उवाच ॥ ब्रा स्नकायदि ताङ्क्षयः नास्ति को मूर्खउच्यते । सर्वहन्तहितः सा
धू नसाधू निर्दयः स्मृतः ॥ नघुष उवाच ॥ जात्या कुलेन हृतेन स्वाध्यायेन श्रुतेन च । ब्राह्मण्यं विन
श्यति तन्मे कथितु निश्चितं ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ नजातिर्न कुलं नच नस्वाध्यायः श्रुतं नच ॥
कारणानि द्विजोत्तमे हृत्तमेव हि कारणं ॥ अहो कामनयः कोत निर्यस्यानि समूहच ॥ धर्म्मा

श्री

वार्यसंवाधः समविक्तव्रणा।कृतं।दयां च्नत्रि मेमित्वं ध्यानन्निर्विमयंसम ॥ नघूषउवाच॥ किं
स्कैर्यमूविति ॥ध्राक्तं किंवःस्थैर्यमूदाहृतं। स्नानचः किंपरंस्कृयं किंचदानमिहोच्यते ॥ यूधि
ष्ठिरउवाच॥ स्वधर्म्मे स्थितता स्थैर्यं धैर्यमिन्द्रियनिग्रहः। स्नानंमनोमलत्यागो दानन्तु भूतर
क्षणं॥ नघूषउवाच॥ कः शत्रु दुर्जयः पुंसां कश्चव्याधिश्चिरंतनः। संसारकेतुः
कश्चात्र ज्ञानपः कायनःस्मृतः ॥ यूधिष्ठिरउवाच॥ क्रोधःसुदुर्जयःशत्रुः लोभो
व्याधिरनन्तकः। कामःसंसार हेतुश्च ज्ञानायामत्सरकथा॥ ॥नघूषउवाच॥
कोहिवानश्यतिसोरूः काश्चदस्रुःप्रकीर्त्तितः। ऊनू नूयो चकाधोक्ता किंचवैशून्यमुच्यते॥ ॥
यूधिष्ठिरउवाच॥ मिथ्याज्ञानमरुवानो दस्राधर्मचवर्णनम। मूर्खश्चामृतनूसूना वैशून्यं
परनूवणं॥ नघूषउवाच॥ कोमोहः स्याद्यातवाउत्तू कथ्यमानःप्रकीर्त्तितः। किंमात्सर्यवेः

१२१

यथाज्ञानसकृत्कात वृतिवक्तामि ॥ कि त॥ ॥ नघुष उवाच ॥ धर्म्मसर्व्वस्वर्गसक्ति धवाब्रुक्कर्मयक
धा॥ तस्मात्समासम्भाधर्म्म वावबस्यममसा नघ्र ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ सत्यंदमकपः ॥ लोर्वसक्षी
माज्री ॥ दमार्ज्जवं ॥ ज्ञानसमादयोध्यान सर्व्वधर्म्मः सनातनः ॥ नघुष उवाच ॥ कीं सकथा
यत्तवाजन्न कादमर्ग्यबुवीत्ति तः ॥ तपः ॥ कीत्तकर्णंयाक । किंच ज्ञेचमूर्द्दाकृताः
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ सत्यंह्र पाति तेषांक मनसा दमनं दम ॥ तपः ॥ स्वधर्म्मवृत्ति
वीर्यं वा चवर्ज्जितं ॥ नघुष उवाच ॥ तज्ञानं ॥ कीदृगः ॥ शाकः ॥ कार्च्यी ॥ यावि की
र्ति ॥ क्षमा च कार्यविक्षया किंचार्ज्जवमुदाहृतं ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ सक्षा वा विनयत्याग ॥ शौच
कार्यनिवर्त्तनं ॥ दमाद्वन्द्वसहिष्णुत्वं मार्ज्जवं समचित्तता ॥ नघुष उवाच ॥ किंज्ञानं यत्तवाजन्न
दुःसमर्थ्यमवीर्द्दत ॥ दयाकील्लेकणाद्याका । किंच ध्यानमुदाहृतं ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ज्ञानंत

श्री

निक्षिप्दिक्सृतिः स्या द्विवक्ति यांनि विकिता । मूढत्वे नैव तद्वेव सूत्रपादयतानृणाः । नैवं
प्रवृत्त्यातान नसौर्य्यत्ता कणक्लिप्तिः । नसस्तायतल्लेखाति काश्चिदयाति वर्ज्जितं । नचप्रस्तोथ
सौर्य्यस्था समादः कावणस्कृतं ७ । यतः श्लाजोल्यगूचोग्य दृश्यन्ते दूः खजीविनः । शीकसूखाग्य
सेखिन कस्मा [illegible] वीहिकावण । यतताञ्च विमानाग्र ७ मयासमूनिसत्कसः । कृत्
णयाकमित्वकः श्रावायचंदः यान्विन्तः । यसुतव्याहतानप्रमान प्रतिवकाति धर्म्म
वित । सत्वसोकायेताणायातृस ल्पिकाल विपर्य्यय । नचनमत्युसाधन स्तृतिप्रसी
रविभूति । वलवानयिजल्कुय गृहीभावसमत्युति । ८० भव न्वदतस्कस्य सरस्वहाविनान्मनः ॥
मूकस्मात्वतिभस्त्वसी जुजनत्वमूवागतः । तश्च दिव्याहतानप्रणम्न मयाकथयसन्दूय । ततोज्ञान
नमतक्संकायिश्वस्तनान्यथा ॥ ॥सूर्य्य उवाच ॥ वदतां नयथावाम वैप्रश्नस्मा विवंकथाः ।

१[illegible]३

न४। अथ वत्सोत्तमः सर्व्वं कथयामास संवर्त्तनं। ततः स श्रीमससनस्य भादसिंहन्नबाधिप। य
प्रश्नज्जगन्नाथ कौतूहलसमन्वितः॥ यूक्षिकृद्ववाच॥ देवावदानथाबोधि कश्चिद्द्यु
यपन्नग। किमर्थं वा गृहीतस्य प्रामायमनूजा मम॥ ॥पन्नगउवाच॥ नधूमा नामवाजाहं पू
र्व्वमपूर्व्वजस्य च। पूथितः प स्मः सामा दायावर्णधचः स्मृतः। तयारि४क्र
उक्तिर्श्वेन विध्रयाक्षिजननर नैलाकोन्दर्यमखिलं प्राकृवे विक्रमणच। अथ
पथ्यसिलानय्यो रविनात्मासू पोथिण ७। स इस्त्र मूनिमुख्यानां ववादणि विकां
मन। प्रसंगमूदिशाबाजन्न। सत्कृद्धाक्षेर्गवीयस्मा। जूगस्मोलाका विख्यातः। सदीकृष्ठवपा
वकुः भनविग्रलित्तश्चाह मगल्यनमहात्मनां। कुहुणांप्राधितावस्कः पश्चदेवाद्विपर्यय
। नदेवस्याशिराधौक्ति सुखदुःखोपपादनं। यघदेदवनाजहा। कर्णेनागगतामतः। य७

श्री

गयाश्चकावभगास्मिन्नृकादव ॥४॥ सत्यैत्नलिखनावार्तं दास्मिंश्चिभिविवान्दथ । ददर्शाजगवे
प्राह सूर्लिसंक्तमिवाकेवा । ततः सत्रीमसनसा कुजगोदेववादितः ॥ वहरयामासनवायः
निग्येथबवावासाद्वला ॥७॥ अनत्मिन्नवका... धर्म्मराजस्य भीमत ॥ धानकूयासक्षोत्याता स
मूनस्क ॥ सम्मकाग ॥ तो नृहद्धास्त्रू सक्षोन्यातानधितान्नुरुयावरुन । ग्रादूनविला
कयासासनवायवण्यहूवो । दव नवांइन सस्राहणु डोमयानरुणेत्रति । नकूलीस
रुदवश्चः संस्रतस्कवनैतूम । प... जीधाकूवर्णनं ... नादयलरुणा ॥७॥ जगा
मद्रुणुमार्गेण श्रीमानसहितस्तदा । गत्वावनाजवाअन्या दर्शभिविवान्दथ । भ्रातनस्त्र
नेस्त्रुण सहृतायविवाहितौ । ताता समाद्दू ॥ खार्माशीसंप्रवस्कूयापिद ॥ कथमततयार्ज
ग्रीवाबायैस्तुजन्तसरुान ॥ ॥वैशम्पायन उवाद ॥ एवंपृष्ट ॥ खपनीतन ग्राताय स्मकूवाद

१३३

तृतीयाच विजायाद. चतुर्थेकृ तिमात्रित॥ एकयाम्रय॥ चान. रुजय किंदिन दिन। तथ कृन्द
सवाजन्त्र यथावादानदीयत। यद्दानि यज्ञजंत. यज्ञ शनियदर्शन। तस्य ब्रह्मागवाजाव. संक्रा
जाग्राप्राति च कृ॰॥७॥ कृत्तमेव स्यायज्ञस्य. वैन्ध्वदव का तस्य च। नाजाद्याप्रति वेद्गाल। न्यायेन पु
विपालिताः। पंच्वन्धवधिवामूको॥ व्याधिनायक तान्यय। रुदकृत्याकृ सहानाज नेउद
यः॥ प्रतिग्रह॥ दक्षयज्ञ वत्तानि॥ स्व. देवतातिथिपूज का॥ द्वाविप्रति प्रसादयः॥ ताव
यस्किंचव किंच। ...ष्ट दंग्राव यः॥७॥ सोऽश्व व्राकृ. णाना यूविश्विव। वितवकृस्य ट.प्य किं
दत्तवलीलियशश्च॥ ॥इतिहासससमुद्ये धर्म्मचाणु लाया ख्यानंनाम अष्टविंशो ध्यायः॥
॥२८॥ ॥जनमेजय उवाच॥ कथंनानीयूतप्राणो हीसा हीमदचाक्रम॥ जगाम सर्व्वसूतस
त्वम्बकृष्णिवासन॥ ॥वैशम्पायन उवाच॥ यदृच्छया कदाचित् स्वभ्रयो निर्द्वन्द्वर्जन॥ वचावन्द्व

श्री

यवन्मोन्मानि क्रिनिधर्म्मेण पालयेत ॥ स्वल्पमप्यसुभवता मागे ॥ विन्ध्या सितमन ॥ सततन्मा
सूध्ववस्य हक्रिय्यवक्रिवानिणी ॥ सूमिष्टितडवान ॥ किमवाग्र नशनान विमयुजी वितन
वा ॥ याक्नृनासकसुतु दण हि॥ ववित्र हित॥ धर्म्मप्रमाव ॥ मा विवादेन नग्रह सम्पूर्यो क्रियूमि
हिन ॥ सूवण ॥ म्निमसवकालित्र्य   क्षण॥ सीलन व्रत ॥ ४६ ॥ हस्वे अनवी वाज नन्दे कि
विकविक्यति ॥ तस्यवह्रागमात्र   ल तत्यायस्म तविक्यसि ॥ भूमिदाजी वतकाण्यि द्विम
यनवसूव्रता ॥ तस्यवह्रोगमात्र   ल तत्यायसं तविक्यसि ॥ समाद्दत्मा सूवाजन्त्र धनू
भवन्दिनोदेन ॥ नागरूलं नवाजन्त्र तत्यायेव तविक्यसि ॥ सुहिता ग्रसुआ विद्व॥ प्रागस्नायी
जितन्द्रिय॥ तस्यवह्रागमात्रण तत्यायसं तान्वयसि ॥ दण ॥ नाश्वैव धेनूनां ग्लति यादिनादि
न ॥ तनवह्रागमात्र ल तत्यायम्म तविक्यसि ॥ स्वकर्म्मणा लिनायान॥ मोदीनाजी वजी विनाश

१३४

शान्ति सतस्यां शान्ति किं स्मृतं । यस्मात्त्वं ब्राह्मणोस्तु उक्ता कर्म्मकुर्यात् गुरुतागुरुं । जूत्वदस्यत्रया सर्व
ः कर्म्मागनलिप्यते । जूनाग्यपञ्चनाजण सञ्चनाउ णधैयय ः । दमिविंशतिनाजण घृतेमाभन्जी
र्यते । अधीत्यचतुर्वा वदान् सर्वान् शास्त्रार्थतत्वविद् । नाजद्य लिपञ्चणक ः शूद्राद्याचनव ः स्मृत ः । यदि
वाजन्न विजानासि ब्राह्मणानाउकि   त्विश्च द्वत्वापविहव किंस्म त्वया कश्चित्वरकणं ॥ ॥
युधिष्ठिरउवाच ॥ निन्दस्सर्व वा   जोनं नचात्मानं प्रणमिसि । रुवानुमन्द्र ः गङ्गावा व
श्रावाधिपिनाकधृक् । अथवानीव   कृथाण यितोनस्मि सिदागत ः । कथयस्व महायाङ्क्षय
दिमनूयह स्थित ॥ ॥वैशम्पायनउवाच ॥ तथवकृर्णं त्वक्षास सर्व्वजन्तुमायुप्मित्तश्च दिव्यकृप
धवः श्रीमान् धर्म्मराजा वभूवस ः ॥ धर्म्मराजउवाच ॥ साधुपुत्र महाप्राज्ञ सत्यधर्म्मव्यवस्थित ः
नन्दन्तु खल्वमे धर्म्मा नगवायुवनेद्वना ः । वन व ः पञ्चकिर्णो वृक्षा यत्र राजा युधिष्ठिर ः । निर्जीव

श्री

च्चि । छिन्नानां च बीजानां पुनरुत्पन्नविग्रहः । राजप्रतिग्रहोद्धाना मद्यास्वादविमावस ४ ।
वृथ्वनयविहर्त्तव्य ४ स्वसामस्यैवरुकणः । सूक्ष्मीव्यवहुर्यावदानु सर्वग्ना स्वार्थनलविउनयत्र
रुवनरुष्णा विप्रायाजायर्भ ह्रा मि ४ । विर्गस्य प्रतिग्रहो नाम्ना न विभो विवमूच्यते । विनमकाकिनं
रुन्ति राजस्वं पूत्र यौवनं । लाह दुष्कुलिम्र दूर्श्रुष्ठ । विमध्रजवथन्न ४ । राजप्रतिग्रहं
धानं का ४ पूमानजवयिम्यति च राजप्रतिग्रहं स्क्रिद्ध २ ४ प्रक्क दरानु मिक्कति । नत
त्रुकुद्ध यतक्लिष्टं मन्युच वि सीदति । एवं प्रतिग्रहस्थाना नास्त्रैदैव विलंबतथ
विलंबनेषु नुनाश त्वशकुर्व्वैकथश्चन । तू मिन्नविदिवच्युश्री तत्वानि विविधानि च । सद्व
त ४ प्रतिग्रहीयो राजनस्य विवर्जयेत । नानाकृता ४ प्रजासर्व ४ नाना च तत्प्रतिग्रहा ४ सर्वता
व चित्तेणव मन्नलेया हिदुस्तच ४ द ४ हार्त हिमनूव्याण । मन्नमातिव्यतिष्ठति । आयस्थानसम

१३२

महाराज पतितानां च वर्जितः । कथञ्चिद्दीनवर्णेऽहं शक्तामि त्वता गृहे ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥
चाण्डाला त्वत्माभावो गृहस्थायि त्वतकः । देवकार्ये च सर्वे द्विजानाम तिथिः स्मृतः ॥ ॥
चाण्डाल उवाच ॥ यथ गृहस्थ उ चाण्डालः । पतितः सर्वयानिजः । तथा त्रिसमं राजेन्द्र निवृत्तो राजप्र
तिग्रहः ॥ कादाचा राजन्नचाग्नि शनवेद्मुखस राज । भूदेव ॥ सुसहाव । प्रतिस्व
निर्दग्धाङ्गः ॥ चाण्डाल उवाच ॥ दग्धानासमो यज्ञी दग्धवीसमाश्रजः । दग्धवजस
मावस्था दग्धवस्था सेमान्नृपः ॥ दग्धान्नासहस्त्रालि यावाहयाति लौनिकाः मनउ
ल्यः स्मृता राजा धानस्तत्प्रतिग्रहः ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ नानागोत्रादि वर्णा तु जातं ब्रह्मणाम
मानन्त वदन्ति वाद्गृहे यथ नाली हितत्वया ॥ चाण्डाल उवाच ॥ नाहं दन्यत्स जानीये ब्राह्मणा राज
किल्विषं । वर्तस्त्वमासि नवर्जयं नेत्र राजप्रतिग्रहः । राजकिल्विषदग्धानां ब्राह्मणानां युधि

श्री

कृष्णहारितश्चैव । दन [illegible] ॥४॥ [illegible] सप्तविंशतिनक्षत्र [illegible]

कृत्तिका॥ या विना [illegible] सप्तविंशतिनक्षत्र [illegible]

सत्यजगत्यस्तु सप्तविंशतिनक्षत्र [illegible] अत [illegible]

सप्तविंशतिनक्षत्रया । [illegible]

सप्तविंशतिनक्षत्रया । [illegible]

सप्तविंशतिनक्षत्रया । [illegible]

सप्तविंशतिनक्षत्रया ॥ [illegible]

सप्ताकाशि धर्म्मार्थ [illegible]

हतिनया । [illegible]

१३२

कशी ख्याकसंसारयद्भति ४ । मानूषाकूसितांजाति सायन्ना स्थिनवाठिय ॥ कर्म्मदसी सिमींचा
जन्तुप्राथयाक्कि दिवोकास ४ । तंख्राप्यचबूथाजन्म नूबिताबि कूंकूनबन । दुःखंबंदुःखबिकोयल्ये
मूखंयल्येतूसूखाबिकाँ । मूलानंदुःखलेला बान्यां गतूयाँसिवकाबिंत । साहसिकासिबिल्लाउ
सितिदुःखन्नतकर्म्मक्ता ७ । वक्कुसई   सिवंमर्म्मक्र बाक्यायिवसतंसया । धनूबावयूदक्को
ह्व यथार्थमूगयक्किणः । बव व   धनमानिर्थ काबयाविवतयासया ॥ जूबिक्किनडवो
चा ॥ मूक्ष्यानंसूयविग्रानं बाक्कण   पूहसागतं । मूनवं यिव्राथाउको सयाविवततन्ह
या । मातवकितबखिदव निदालंगरदूर्बलं । आनाकूलबनतमूज ४ सयाविवनबन्हुया ॥ लोध
नह्वकूबाकेसा जलार्थियविक्षवात ४ विकूमाचनरयमु सयाविवतबन्हुया ॥ विवाहयिवाउय ४
बान्यां कूलजोनीलसंयूताः ॥ बिनादाठनय ७ सयाविवतबन्हुया । मूनाकावन्हुदानाभाय

श्री

न्‍[illegible]न्थनेन [illegible]। [illegible] गत्वैव समालाप्य सचैलः स्नानमर्हति। स्पृष्ट्वा कस्मै अकस्तु चाण्डाल
कं नवैतं [illegible] एवं वाच श्वसीतानं सीवस्मन्युपं विप्रः॥ चाण्डाल उवाच॥ किं देवकार्यं दानवादि
व्रतं कृत्वा [illegible] सत्त्वनाः। देवकार्ये सत्त्वयहूहामा यदग्र्यानान यत्र किंचाद्भु [illegible]
द्यैवेसनसत्त्वं यः प्रतीक्षानमिवा
कृतः सनर्तगन्वा धर्म्मवाजं व
स्त [illegible] कृत नमिदेवाद्यं नस्थत
मस। शिवदयं स्वाजेन्द्र यथेष्टं ततका चाण्डु सः॥ ८
थार्थ विं०। कथयामासतस्ततः चाण्डालनयदी शिर्ते
दन्त्यजा तिस्। चिन्हो येत्वा गता चाजा निर्गमासयू
विह्निनः॥ चक्लवाव सचाण्डाल सीवन्नायसमन्वितः॥ यूम्बिति उवाच॥ कृतस्य य मूल्य
तं यनसमृदमागतः॥ सर्वाश्चकागर्णसहं यथास्व० कथयस्व मे॥ चाण्डाल उवाच॥ ब्राह्मणी मे
नदुजाकि सर्वे त्वा द्विजभोजनः॥ प्राणिहिंसादमद्वृष्टिः द्वेषयोनिर्भमनृष्य। स्नानवाजससा

१३

उग्रः किं च यात्रया कस्यान्नस्य निवर्तनं । कथं मन्त्रजानीय वक्तुमिच्छामि वा पुनः । युधिष्ठिर
स्य रूपवन्तं देवनागं गृहायसं ॥ ॥चाण्डाल उवाच ॥ अवत्तस्य वलाचाजा वालानां कृदितं वलं । वलं
मूर्खस्य मौनत्वं गन्धवस्यानृतं वलं ॥ गच्छ जलाशं वा जानं प्रतीच्य च धर्मसम ॥ ३ ॥ खाखा हि कथं
द्विषु स्वाहुल्ला चाविति विरति । कर्ना विरुद्धमात्रेण रूपवन्तं दृष्टमागतः ॥ यदि तन्मे च सं
दृष्ट कृतः ॥ जीवप्रवर्तव्यतां । प्रती शाव मतरूपं गंधा चाउ निवर्तनं । चाण्डालवचनं
सर्वं सावासं देशं युधिष्ठिर ॥ ॥ यु धिष्ठिर उवाच ॥ किं कुर्यां की दृशं शीलं आश्रयं धर्म किं
प्रयोजनं । दृढिवास्य यथा वन्मे सनाकृ कृति नीदृशं ॥ ॥ चाण्डाल उवाच ॥ चाव वा शिलं दाक्षा ॥ म
ऽन्नानां कुलेकेण ॥ यवमध्ये कृत्वा जीवा ऊसषाका मकाहनू ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कुटिर्गकद
साचारं चाण्डालं या एकस्मिन ॥ वदार्थस्य वलायां दानस्य समूय स्थितः ॥ चाण्डाल यतिनी दृशां

श्री

मूर्त्तानां बालानां ॥ कीर्त्तिवर्द्धनं । दुर्लभं पठनान्नित्यं सर्वथा सुविलोमतः ॥ दिवा वा यदि वा रात्रि
नगर्वा विस्मरेत्स्वयं । पुष्पधूपादि नैवेद्यं गन्धो धूपं यानि । विद्याया सर्वत्र समर्थ्य
नैवेद्यं । कुमारी पूजया नित्यं संप्राप्ते सर्वतो पूजया ॥ न धारा नित्यसंख्यया लोकि इति नगरयः ॥
यत्र देवपूजया नित्यं यत्र तत्पर्वः पर्वणि । सर्वा बुद्धि सर्वाणि गोलोक नदीय
त ॥ ॥ इति दानसमुच्चय व कृत्वा व्याख्याना नाम सप्तत्रिंशतिमो ऽध्यायः ॥ ३१ ॥
॥ ० ॥ श्रीगणपतिरुवाच ॥ नि पुष्कराव तस्य ब्रह्मा बोध यु विशिष्ट । धर्म अनु
लक्षण वाजवानस्य पश्चिमतः ॥ स उवाच्यपूर्व तस्य धर्मपुत्रस्य श्रीमतः ॥ यदि पृच्छति धर्मात्मा पु
नी कामसिद्धचः ॥ ॥ वशिष्ठ उवाच ॥ कास्य दस्य वर्न दिव्य सुप्रवचः सुदर्शनं । श्री व निर्मलं
सौम्यं गुणा कस्य दण्डायमं ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ कृपाणी तिस्य तस्यापि सर्वकामानां दिनं दिनं

१३०

ोधनेर्वृबके र्मोदि र्दसे र्मोयजनेस्थ। वमिवा सूविर्दकालं सच्यवाक्यप्रगवत॥ गृहीवा
ोकूलसर्द नृपश्च सयविद्धद। समीपक्कांक्ष्यतान सर्पान्‌ दृदुयल्लीलता दिकान। सम ता
ने र्मतायूण्या वकुला पूण्यकर्म्मणा॥ महाविमाने श्रीमद्वि वसंख्ये॥ सर्वता दृता। ङेवयं वानि
ला काना स्वर्म्मभ्रला कामाग्नित। ततः साक्षाग संपूर्णं वसंख्याति॥ पूर्वाकृसं। क्री
उक्तिमसहितासर्व यविदाक्रान्त संप्रवं। छण्यत सच्यवाक्य साक्षात्संसमूदाह
ती। य॥ य१० गूणूयाद्यादि स्वर्मला वं सगच्छति। वकुला व्याघ्र सत्वादं य॥ य१० सतत
नन॥ य॥ गृ ोव्यकविक्षन सविघ्नेनारिक्षयत। विमुक्ता॥ पर्गि॥ पूर्वं र्वान्धवैर्वाथ्या
विन॥ य॥ य१० त्यागनूकत्य वतुर्दश हस्मीभूय। सतायूण्य कृतालाका सगच्छे७ नावसंगय॥
ोक्रमध्ये वप१ता ोदच्छिनार्थ संगय॥ कृतमध्ये भूप० तासस्य वृद्धिं वृजायत। वृकमध्ये

श्री

यदमनोरविधीयत । सर्व्वधर्म्मास्तथवाव्र विधीयश्च इहैस्याः ॥ ॥व्याघ्र उवाच॥ स्रु
त्वेविः पूर्वाणक्का व्याघ्र त्वं विनिश्चलितः । नतः वालिवन्ध्येधान संणका हयनिलयनः । त्व
संयक्ता लिदर्शनेन संजातस्मरण । स्मम मूर्कांणा याव्रस्स ज्ञा । न क्षेमाद । कृतध्येनृत्वा । वक्र
लंगद्र उत्साह्नि पूर्त्रण सहित स्व । व्रश्चा व्यभनस्तथंन गमिष्यासि एव व्याघ
ति ॥ ॥श्रीभूडवाच॥ ततस्कया गका त्रिरत्न व्याघ्रस्कभतमानसः । प्राणायामैः
स्वकीदहं पविद्याघ्र दिवंगतः । सर्व्वपापविनिर्मुक्ता आलोक्य वर्य समन्वितः ॥
विमानेनातिमहता सवितश्च प्रभावा गतो । विमानस्त्रिण्डिग्धान्त विस्मयेन नमस्यतः । व
नजा हृष्टपूर्वाणी लोकालयनेनागताः । श्रीगणपत्र यथावृत्तं व्याघ्रसंवादमूर्कमं व
नेवीयः कथयामास जनन्याः स्वसुतस्य च । वत्सला पुत्रसंयुक्ता सुशीनाचनिवाक्तालो

१२९

नागनं। लोमयेश्य निजन्यदं प्रीश्मशनूर्जलंयथा। वङ्कलं यन्मयाकार्यं कयः कायविशु
द्धय। तदा दिशन्त्य संक्षया ७ धर्मसविवय्य शेबेतः॥ ॥वङ्कल उवाच॥ तयः कृतप्रसंगुक्ति
प्रतायस्मिन्मूलकं। द्वापश यक्र मियाकृ धनभकवाली यूग। सर्वमसिव दानानां मिदयेवे
कसूलकं। भूश्ययंसर्वभूतानानां क्षि दानमनः परं। कयार्क्रनाशंभूतानां मन्त्रयं
यः प्रयच्छति। सर्वबाधा विनिर्मु क्तः पर्वब्रह्मा मिगच्छति। नाम्यदिंसा पवाधर्मो
नाम्यहिंसा पद कयः। नास्यहिंसो समाविद्यां नाम्यहिंसा समंफलं। अभयं दत्वा:
सारवायां यातयत्र समसाकु। निधिः संक्षानयूप्यालां मूलमादरूलं स्यच। इत्यतत्र याचिस
कफः कृयायागतनूस्मृताः। नवाप्यतं पूनः दुःखे प्राप्यनिर्वाणमूलकं। फलातत्य कर्मं प्रा
यः कीर्तिनंवैसमासेनः। श्रमवंत द्विजानाथ कवलंम्मा पवीकोस। यथा हस्तिपदनान्य ७

श्री

धर्म्मः सत्यप्रतिष्ठितः ज्ञानमार्गो स्थितो संस्थ सर्वसत्यप्रतिष्ठितो । सहानन्दवनात्सुभ्य सहान
चितनस्कथा । सह्यानसमयः सिद्धाः सर्वेच चौयिसंस्थित । धन्यागावः द्वितिहन्या धन्यात्वमसि
धनुको । धन्यास्मदगणायत्रत्वं वत्समसत्वबादिनि । धन्यः सत्वाजायत्रत्वं वाङ्गनिवसमनुत्तरो । ध
न्यः स विवधामानः त्वंणद्वदाज लान्वितः । ववानवकुलायत्र हस्त्वपापवि[illegible]य
७ । तस्य धन्यास्मत्कृतार्थन्य गनवे सुकृतकृतां । नैवाधजन्मनः सा वा धर्मिवक्तिन
वामस्य यः सुलन्दः प्रत्ययं हस्तं विस्मयस्य वसमत्रतः प्रव्यादगणा यमस्माकं दिवौ
दैवैः प्रदर्शितः । सत्वमतस्त्वा हृष्टा नमचा व निडीविन । गत्का विध्यामपुदाम्य थानमूर्ध्न
सिकिल्लिवा ७ । मयाजीवसहस्राणि रक्षितानि गतानिच । गतिं वानुगमिष्यामि हत्वा कर्म्म
सुदारुणं । गमिष्य पूर्व्यतीर्थानि वाधिता कायकर्म्मभिन । यतिष्यामि विमोक्षं प्रविशेदाङ्ग

लो. पुत्रस्नेहवशंगता। लोकाग्निना हि दह्यन्ती निवासात्पुत्रदर्शने। विमुक्ताय द्रावा वीद ल
ताव पतितां गता ४। अपुत्रेस्तु पश्चिन दिशा प्रसन्न लक्ष्मी यदस्थे। गता हि सा मे हाहा रम। यत्रास्माद्वि
लिनागत ४। श्लोक विमुक्त नमूस्त श्री कुद्रस्थ रुयावत ४। व्याघ्रहस्तात्तु सा धेनु विदश्व नमस्
वी ७॥ ॥बकुलोवाच॥ आगताहं महाराज सत्यधर्मव्यवस्थितः ४। कुत्र द्विपथ का
मं मममासिन साध्विनः। नवर्षीय स्ववत्सानि यथास्मत लोणितन वै॥ ॥व्याघ्र उवा
च॥ स्वागतं क्व कल्याणि। बकुल सत्यवादिनि। न हि सत्यवतां किंचि दस्तु विश्व
गुरु। त्वया कृतं बकुलपूर्व सत्य प्रत्यागम ७ पुन ४। तन मम कौतुकं जातं अ। कागह्ले कथं पुन ४। त
व सत्य ची कार्थ प्रभिता सि मया पुन ४। अन्यथा मानुसमानां साधु जीवलोकेयास्य संकार्थं। अपूर्वको
तुकं कृतं हर्षं सत्यंग वा मया। तस्माद नेन सत्येन विमुक्तासि मया पुनः। सत्य प्रतिष्ठितालाके

श्री

त्राणिग्रहे॥ सह। सर्व्वास्त्रिक्षा जयाम्यह्य प्राणितत्व मूकर्म्मुकृ॥ सो॥ से॥ प्रागवेनदच मनाथं
समवालकं। सोभूनान्दवनानाथः सर्व्ववन्धुसभाजना॥ तस्माक्तोकरुणयावाल मनाथवाल
चिव्यथीयसंस्थिताविन सिंहा॥ सर्व्वाण्यवनदवना॥ वनचवनकेमवलं सर्व्वेदकस्तुवालकं
यस्याकालोकपूत्रागणचलो शेनकिंलुका॥ पृथ्वहुयादया॥ सर्व्वं सन्दर्ग्गमस
विक्षवं। वालमक्ताविनंदीन श्रवकस्त्रिवमवन। वदवमोहलोकाकंस्न
कान्यूत्र मिवीचसं। सोहचित्र विनिर्मूक्त मनाथंदीनमानसं। निनीहृक्
मिमेहलिं क्रान्दमानमूढः खित। तस्यहक्रान्दमानस्य मत्पूतस्यालयमध्य स॥ मोह
लोकाहिहतस्य कृत्यियाणांह्रितस्यच। शून्यस्य काकिन॥ सर्व्वं जगत् गुन्तो मयपश्यो
ना॥ वचमाणस्य कारुण्यं सानुक्रोलेमु वदेणं॥ ॥ शीलाउवाच ॥ एवमेन्दिलीवकृ

१२७

ञ्जानं । कुमः ॥ किमत्र कल्याण यावद्धर्म्मभू वन्धका । यागनान्यनदृश्यायौ जेलाद्य कि
म्बिद्दस्मिन् । अविप्रागच्छय पश्यामस्या ग । देसा ३ सूतनत । नहि कल्याण विज्ञाना मा
पदः ॥ सन्निकृन्त चि ३ ॥ ॥ वकुलावाच ॥ सत्यवादी महाप्राज्ञ धर्म्मिष्ठः सत्यसंश्रयः । न
थासहितं यत् व्यापुः सत्य सत्यप चोद्भमः ॥ यदि धर्म्मन्न जानाति किमर्थमाविमुच
ति । किमभूतं किमात्रा दर्वेत किंचवान्यतः ॥ रुदस्कं नगता रुद्र मृकुना विवि
पी जित्ता ॥ धर्म्मसंश्रयनाद व मूकारुं सत्यवाद्यन ॥ अवगम्य मतिकर्त्तव्य सत्य
वाक्यस्य पालनं ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ एवं सा वकुला तत्र भूतसन्निधौ । सर्व्वसः ॥ पालसन्नी हस
वधौ वकुलाप्रतिपालनं । इस्माला वीजनं सर्व्व स्यवि कुम्पचगोकुल । वकुला प्रास्क दादवान्
सर्व्वा स्वपृष्ठकलपूनः ॥ कितिस्व क्ष्ण मत्रिश्चः वायूश्च । कन्नित्नाकर्व । दलदिव्यदवता कुत्र नद

यन्नमोगति। सत्यनवकृतवायुः सत्यनतयतुन विः सत्यनवर्मतः स्त्रुः सत्वर्द्धर्त तियाबक
भनाक्लिसत्यान्यथाधर्म्मा नाक्लिसत्याभ्रमंसुखं। नाक्लिसत्यात्यथालाश्च नाक्लि सत्यात्यवानातिः
सुग्वसंसंसहस्रेश्वर सत्यश्ञुलयावृताः सुप्रथमध सहस्राक्षि सत्यमवानिविद्याम॥ सर्व
सोधूक्रयः ञ्,तश्च यवनसुक्तां ... दिशिवर्जितं स्वाधीनथासूद्रत्नंच जगतः
श्री सांयशयतानू संली। साधूनीनि ... कथः सर्गाकूलध्यनं सर्वाग्रमोणोवलं यत् १२७
सं क्कच्यस्त्रिधीयगक्कीति द्विवंत ... स्याञ्च तिष्ठकां ४°॥ सूनृतवूचपायसू निर्लिप्त
लिवंथक्व।श्रवि साहं नविश्वासा लोकस्य घ्यतनाद्धिसः एवंविश्वलयाकृक्रास
स्थःसर्पाः सू(णा रुना: ॥ डसूक्लोः धूनयवाधे वक्लाधिर्मकोद्भिणी॥ ॥सत्यवा
दा॥ वक्लतं वनमक्लोया सर्वे विसूचासूदेः। यावैयवनमतहानबाणाक्लजसिद्दू

ति। विष्णुश्च पृथिवीं दत्त्वा बलिः पातालमाश्रितः। कृष्णेनापि बलिर्बद्धः सत्यवाक्येन तिष्ठति
प्रवर्द्धमानः लोकेन्द्र ः गन्तव्यः समुच्छ्रितः। सत्येन संस्थिता विश्वं प्रवर्द्धन्ते च वर्द्धते। स्वधर्म्मयेव
र्म्मेन चकाः सर्व्वं सत्ये प्रतिष्ठिताः। यः कोलापयत वाचा मनोवाक्कर्म्मना पिताः। [illegible] थ सन्त
मात्मानं मन्यथा यन्तु गावन्ताकि ग्नेन वह्निं तथा नवौवनं। तापकविनो॥ ॥सन्तु
चाव॥ न वन्धुर्न सुतः कश्च न मित्र न सखी जनः। वन्नवस्तस्य शोचाच्चः मासलाणित
राजनः। नतस्य धर्म्मा नियच्छ्ये मा सा स्वकृतु निर्दयः। धर्म्मास्तु जायते तस्य अधर्म्माय
मथाग्रयः। कृतघ्ने नतु विश्वासो निश्चयः प्राणहाविणी। उवाच पूनः भवानी वज्रलाधर्म्मकाङ्क्षिः
णी॥ ॥वज्रलानोच॥ तस्मान्नैव हितात्मान मात्मनैव विलापयत्। यतिश्च न च का प्राप्य विलो
कात्मानमात्मना। गंगाश्च विमलं शुद्धं सत्यतीर्थं कमाक्रम। स्नात्वा यावमतो मुक्तः प्रयाति

श्री

दिशि ॥ प्राणत्यागे समुत्पन्ने सत्येथेनास्ति क्रियान्तरं । उक्ताकालसमुत्पन्नसंध्यामेसांगात्यं
सर्वधनापहारे । विप्रस्यार्थेऽनृतं वदेयुः ॥ पञ्चानृतान्याहुरपातकानि । उक्तासत्ये
वध्यत्र प्राणिनां प्राणरक्षणं । अनृतं कृतसत्यं स्यात् सत्यमप्यनृतं भवेत् । कामिनीषु विवा
हेषु गवां भक्ते तथैव च । ब्राह्म — णार्थे च पञ्चैव सत्येथेनास्ति क्रियान्तरं ॥ ॥ विकुल
बोध ॥ नास्ति सत्यात् परो लोकात् — क्रिसत्यात् परा गतिः ॥ अनृतं पवयाथसु नैवंप्र
लिवत्यधसूच । गत्यः सकलविश्व — सात् लोकनाशघातयादिसः ॥ एवं वद्वालयात्यक्रम ॥
सत्यः सर्वसमुत्पन्ना ॥ पञ्चवर्णप्राणवदार्थं वदाम्यवानृतं वद । सोऽन्मा न मृत्युसर्ववृक्षं स्वत्यन
ध्येनृतं कवि । एक ॥ संक्रियाय गर्भे जायत्यकामृत्यं तिच । तुल्यं वेदसुखदुःख मतः ॥ स च वद
न्यत्र । सत्यप्रतिष्ठितालोका धर्मः ॥ सत्यप्रतिष्ठितः ॥ उदधिः ॥ सत्यवाक्येन मर्यादान विलंघ

१२३

प्रवर्त्तनं सखीस्कैवाचरिष्यथा। यत्र पूजा स्मयूज्य यासीत् चित्तैः समर्पव ७ । धन्यास्मा सा कृतार्थी
श्च ता क्रियालोकमोनव ॥ नादन्डेदवलोकवं ता ॥ पूष्पस्कः ॥ कृतावना ॥ या ॥ पालयन्मना:
श्चास्व । पूजपूजानस्वपूजव ७ । तस्मादनार्थं मर्हसं पूजव ७ यालयिष्यथा । कमनर्थं समेतागता ।
यास्यर्हस्य सर्वसंश्रयो ७ । नचापि म ७ हानदार्था मन्त्रा ॥ सखकथथसन । युत ॥ सर्व
स्वजातस्य किंतस्मावणमयात । न्ट वैवन्यकुलावाक्यं मातासखच्छ दुर्म्मना ॥ वि
स्त्यादयनमङ्गम् । विदस्तूनू श्च विस्मृता ॥ ॥ सख्याउवनु ॥ मूर्च्छा मुसरुता श्चर्यं
यद्यापु ववनेसरु ७ । प्रवदू सूयतालीमं वकुतासख्यवाकत ॥ सयद्धो ॥ सख्यवाच्य न वशयि
त्वायभीरुसा ७ । आगतासि प्रयत्नेन गम्यमेत न्यून ॥ कथ । कुलनैवगन्केवा धर्म्मायकान
मस्मव । यद्वालंखसुतंच्यव । सख्यलोहामि मिष्यसि । आगताथ पूना गीतायमि हि ॥ सख्यना

श्री

रावण॥ ॥वकुलोवाच॥ पूथस्याग्रे वनकीमा मासमादन्नगतस्थितः। मूर्छा कृष्णेन सर्वेषां पू
र्वे दृष्ट्वा गमिव्यसि। सा चाकस्मात् नन्दं दृष्ट्वा सखीन्सर्वाश्च वान्धवान्। आगता सत्वरा कृष्णेन पून
यस्मीमितत्रवै। सा तः कर्मस्वमसर्वं वान्धवनच कृतस्मया। नवोर्यसनदोहित्रः विसन्न
ज्ञा हृत्वी मितः। विपूलचन्द्रकेन भ रूपस्यूनरिमा ति नि। वसूधायं प्रियनन्द स
दानन्दचटत्रवं। कृष्णेनाऽज्ञान तोवाचि यदुर्कीधा ति दप्रियः। नः दामसवमस्ते
रांगा यज्ञाद्यन्यकृतस्मया। स र्वः सर्वगुणाधतो ः सर्वलोकस्य मातवः। स
र्वः सर्वपदानित्यं नंदार्थं मम वालकं। अनाथ मवलं दीनं प्रक्षालीनः पूजकं। मा हरणं
को हि संकष्टं हरिर्न्यः पालयिव्यथ। रुग्मिनी नामयं पूजः सांप्रतं विगतः। पाल्या वा
लक्षिसंचाहिः। धाकः णास्वत्वं पूज्यवत्। चयकं विषमं स्थानं गच्छकं यन गोकुलं। अकारम्

१२५

पातय ।एवमुक्तानि हृतानि धर्म्मभर्वा सूक्तहनः ॥ निवस्याघायतपूत्र सवलिङ्ग पूनः पूनः ॥
गोकोनसहताविह्वा वाष्पव्याकुललोचना । निश्वसन्ती हिनागीव दीर्घमूर्छं सुकुर्मूर्छः ॥ पूनहो
नास्तडजगत्र शून्या साहडहाकृणतोगता । महापंके निमग्नेव निष्ठन्त्यावसीदति । अपूत्रस्यज
गन्तेवं सपूत्रस्यापृहनदिं ।यु उनजयनलोकान् ऋदिवषासनातनी । विलप्य
वज्रलापूत्र मूवाथ दंपूनर्ध्वचे ॥ नास्तिपूत्रसमः स्नेहो नास्तिपूत्रसमं सुखं । ना
स्तिपूत्रसमा प्रीति नास्तिपूत्र समा गतिः ॥ अपूत्रस्य जगत्शून्यं अपूत्रस्य गृह
चेनरी पूत्रणजयनला केः पूत्रणात्रु दिर्वं बुअं । अथपूत्रस्याथीतन्ल स्वनन्त्यायीयकोत्य
थं । अनूनृगाच्चदति ला बाय चन्दनं विलगीतलं । पूत्रणात्रयाविछम चन्दनादविगीतली ॥ ॥
जीवाद्वाता ॥ इतिपूत्रगुणानुज्ञा निचीदाव सूक्तमर्मूर्छः ॥ स्वमातवंसखीन् गोयान् वनसोणाच्य

संगतः ॥ पृथवामात तिष्ठस्व सयथाः सन्तुणमम । जननत्या विध्रयूकस्य जीवितं किस्युंशाउ
नं । अन्नाथस्यवननिर्न कामनाथा हविना ति । नास्ति मातृसमा वन्द्यू धृला नास्ति नयायि
नाः । नास्ति मातृसमा नाथ नास्ति मातृसमा गतिः । नास्ति मातृसमः स्नेहा नास्ति मातृसमं
सुखं । नास्ति मातृसमा दया ॥ हलोक पवनं च । सतं विहृणाद् दिव्याय मातृजी
श्री वन्दजकवः । नवनः पवमा धर्म ः प्रजावति विनिर्मितः । सत्पुत्राय नूतिष्टङ्कि १२२
गया कियवमो भ्रति । मासानद लोदवस्कः या भृत्वा गृतेः समा कुला । वदनैर्वि
विसेदूः स्वेः प्रसूयोक विसूष्क्ति ताः । स्त्रनाशुः मृतवद्धृत्वा लायोयाकि सूवत्सला ः सूतवृ
वीवमसयाथको लेभा समूधवक्तिच । बालवायि प्रिया नपूजा न्मन्यकसूतवत्सलाः केक
सानिः हातिन्दाठुं गकावर्वगनेनायि । ब्रवधर्म्मसियोख्योता मातापूतस्यदेवता । अनू

उपसर्पति तच्चेतः स्वाव्ययर्याकुलं कुतः ॥ संप्राप्य मातनं वत्स ४ गच्छिता ४ थ निवृकति ॥
वत्सउवाच ॥ न गच्छ्यसि सीमन्तं दृष्ट्वा नवाञ्चलं कुतः । उद्विग्नासा विनादृहि शीतरीता
सिद्ध्यस ॥ बकुलोवाच ॥ पितृपूज्यस्त्वनमश्च कोतं यदि पृच्छसि । अगुताद्गीवस्न दृ७
कृत्स्नकृत्यं यथेप्सिताः । अवलि समिदंपूर्व दुर्लभं मातृदर्शनं । एकाकन्मयास
यीवा प्रकृसं कात्ययास्यासि । मि याग्यपूज्य गच्छे संयथि वाग ताङ्क्ष्य । कामक्
यस्याव्याप्रस्त्या दागर्वी यांस जी वितः । बकुलायावचय ४ प्र, वा वक्षा वचनं तत्र
वीत ॥ वत्सउवाच ॥ अकृत्यमेव गमिष्यामि यत्र त्वं गन्तुमिच्छसि । अद्यप्रभृति मे नर्मसख्ये वयास
हनं स्मयः ४ प्रकाशीनां विमर्दनं मया वन्यं त्वया विना । यदि मां सहिता माता वनं व्याघ्रा
वधिष्यति । यागतिर्या हरकाणां धर्वसामरु विन्याति । तस्मा दवं प्रयास्यामि त्वयासहुन

श्री

शिष्टस्नानयथापनस्वश्रयिव्याति । नास्ति दृष्टिसमं दानं नास्ति दानसमा निधिः नास्ति स
त्यात्परो धर्म्मो नानृतात्पातकं परं ॥ अपवादोऽहमनुष्ठेन येन वा पुरुषा रुदन्ते । न नर्क
गम्यो भवेन्न तत्कर्म्म समाचरेत् ॥ यावदुवाच ॥ वकुलंगकस्य एषा वै पुत्र को पुत्रवत्सलं ।
तावद्विहाय तत्स्थलं मवलि … छव मूर्द्धनि । मातरेष्वागतं दृष्ट्वा सखीजन
वान्धवान् । सत्यमवापतः क्त … वा गृहमागमनं कृत्वा ॥ ॥ भीमउवाच ॥ एवं
सा सत्यथों कृत्वा वकुला सत्य … गर्भिणी । अनन्ता मृगेन्द्रेण प्रयाता पुत्रक
प्रति । अश्रुपूर्णेक्षणा दीना वेपमाना सुदुःखिता । कम्पवीव निःश्वसन्ती वनितां लोकगा
मंच । कविर्णव हिनागेण गृहीता सलिलाञ्जलि । अङ्गं कम्पय विनाले विलय कीसूत्सह
ः सा तु गो यकुलं गत्वा वकुला द्रुतविक्रमा । पुत्रं दृष्ट्वा उवत्सं क्रोधेन के यविधावति सम्भवाः ।

१२

ग्रामयिव्यक्तितवृष्टिं वक्राकुलं मृतं सर्व्वथा । ते ऽ पदनुष्टार्ईष्टाक्षे वक्षानाव्रतयातस ऽ । मारुय
क्षिनना कद्रा ऽ कृत्र त्यागमदर्ग्निता ७ ॥ भूतथ्यान्वयि तथ्यानि दर्णय न्यतिथ्यगला ऽ । सम निम्ना
न्नतानीव चित्रकर्म्मविदाजना ऽ ॥ व्राय ऽ हाता (थ्यलाकार्य मन्यूभनाय कालिनः । कायथा
लश्लाका जलाका ऽ कस्यचित् प्रिय ऽ । वत्स ऽ दीन कार्यहेतु पविलजतिमान
न । नर्त्तयन्त्यामिलाकस्मिन् हाते प्रतिकथा नियः ऽ । सर्व्वस्य ि हाता थस्य नालिनः
न्याप्रवर्त्तन । अभिदवासूनगले ऽ सयथा ऽ कार्यसिद्ध्यर्थं । हंतापवनस्यर्थिपूर्ति
निमन्त्यामहवय । सयनापिसथयहस्तु दवा मिगुकस निर्भी । तस्यैव लन्धता रोजा धर्म्म
स्याद्वनिकृकेति । नात वृद्धिर्ह वदव सवधिर्मवत्तित ऽ । नने वन्दर्णितं पूर्व्वं यथर्क
कुकसाग्रणः ॥ ॥ वङ्गलीवाच ॥ प्रवभतन्म हाव्याग्र कन्यावश्यः यित्तुदम ऽ । भूमेवद

श्री

वदानात्सैव निन्दकाः॥ तन्नयामि न लिख्यामि यघ्रहनागमयून॥ वेदस्मृति क्रियगर्वे:
लिया हिंसनसक्तिच। तन्नयामि न लिख्यामि यघ्रहनागमयून॥ निःक्रोधं रुचात यस्तु:
विघ्नासनच मानव॥ तन्नयाम	नलिख्यामि यघ्रहनागमयून॥ वासुभवद्ये
निस्यधृ यान्यद्रवमूल्यासता न	नयामि न लिख्यामि यघ्रहनागमयून॥ ब्री
सुसयथेदानि॥ कूर्दकी सवर्थं	सती॥ बुद्धासिद्ध त्ययर्ष्या ह्य॥ पुनर्हवनमद्रा
वीत॥ ॥चाण्डउवाच॥ संजोगक्षय	यथास्मावं सवर्थर्वफलनवो॥ वादाचिन्म
त्यभागवा सुस्वसिवक्षिणामता। मूतविकु वनश्चि० सवर्थनास्तियातको। ब्राणया
गेसमूत्सन्न गह्वानवक्षुश्नवया। लोकस्मिन्नालिपा॥ वाचि, सूरवष्ठ पण्डितमानिन॥

१२०

नकश्चिद्गच्छति । तनयाधन लिप्यामि यद्यहं नागमपून॥ गृहस्थस्यागतं मित्रं नि
चासं प्रतिगच्छति । तनयाधन लिप्यामि यद्यहं नागमपून॥ सर्वकोच्चानुशादत्वा द्वितीयं
दत्तुमिच्छति । तनयाधन लिप्यामि यद्यहं नागमपून॥ सूतकं कृतयस्ताय यन्नद्रव्यमिकृ
विला । तनयाधनलिप्यामि यद्य हंनागमपून॥ उदक्य श्वेतयः॥ सौकीअन्न
रिशायन्यदि । तनयाधन लिप्यां मि यद्यहंनागमपून॥ कौमारश्रोवंकर्ण
यानाचीअवसन्यत । तनयाधन लिप्यामि यद्यहंनागमपून॥ गृहस्थस्यागत
विना निवास॥ प्रतिगच्छति । तनयाधन लिप्यामि यद्यहं नागमपून॥ एकाकी मिष्टमश्नाति
य॥ काष्ठिरथूकरोदम॥ तनयाधन लिप्यामि यद्यहं नागमपून॥ अतिदवद्धिजातीनाः

श्री

सानिहतानि वाग्यातंणकल्पामयह॥ ॥वडूलावाय॥प्रथम्जातः॥कृताम्ब मूलेन्द्रमूलमंवत॥
हस्मासखी॰मूर्त्तवाले ले॰पांथ पवित्रक कानु॥ले॰बीजनमूधामक्र जननीश्च विलं ब्रोतः॥स
यथैयागमिष्यामि यदिसन्यसमूश्रमा।यत्यादेखक्रक्रदवोरा विहमोद्बधनव।तन्नस्याप
न लिप्यामि यथाहं नागमम्बुना॥ ब्राह्मणांश्च यनिन्द किं चागद्दबा दृतानचा॥त
नस्यापन लिप्यामि यथाहं नाग म म्बुना॥ यस्यावील श्वानाश्च मूर्छनग्निनद
यिना।तन्नस्यापन लिप्यामि य था हं नागमम्बुना॥ लोष्ट्र वस्त्रा कपालकूपश्चलय
किं तात यक्किंच।तन्नस्यापन लिप्यामि यथाहं नागमम्बुना॥ कलहे वली वर्द्धन विषमेवा
कृषखुर्व।तन्नस्यापन लिप्यामि यथाहं नागमम्बुना॥ कथायां कथ्यमानायां सरायां वि
घृयावकं॥तन्नस्यापन लिप्यामि यथाहं नागमम्बुना॥ द्विरात्रं॥ पूजायमु मन

११९

गानवितासूनत॥ शलकृतक्रियस्विप्राड्ं नवकालनयीडितं। कथं त्वं गोकुलं गत्वा गोपीजन
समाकुलं। कृष्णेनाविदितं नस्य स्वात्तवत्सविरूपितं। ब्रह्मणस्मर्त्यलोकस्थे स्वर्गलोकागमं
सच॥ नित्यं प्रमुदितं वस्य सर्वदेवनपूजितं। यत्तयविन्दयविप्राणां समं लोकनाश्रीसंगलं
यलीर्थ सर्वतीर्थानां नमस्याणं च स्यसूत्केर्म। गोपीसकृतनग्दन वालवत्सयवे
नवे। गवाकृष्णविणदन यथात् कृषिदितव्यंत। यत्रवत्सास्य कृष्णान कागणस्मा
त्यांकाया। कृष्ण्क्लिसानवश्वापि संगानि कृतकांदाया। यस्मिथे॥ त्यानितंभूदि सं
कृयूष्वतत्रग्रमे॥ प्रगीतनुत्यसलोथे वक्लिताख्यं दनोदिति॥ गणकन॥ कृते हृस्मि॥ व्रान्दमानं
समन्ततः॥ सर्वावजाजगन्गोसं चतस्रि विवयकृजो॥ तत्र्ण निकानननं वस्यं मानवीकितं नस्तूतं
। कृष्णा सर्वीजनंत्वस्य ॥ कथंप्रयोगमिवासि। यजुः कृष्णानि भस्तदृ यिवन्दुकृषिचन्दव। ननिया

श्री

दद्‌भयेका याचुगोनासिदेकर्थं ।किन्तुस्वरूपगा घाय्रु कृष्णनकदिनं मया ।कृकिमह्वदिसर्क
य स्कथंत्वंप्रेतुमदनि ।कृपयवयसिवर्द्धकी प्रभूताहंसूगाभिय ।श्रुत्वा धमजानन्य स्तलथं
ममवालक॰ कीवय॰ सचभव स॰ हेण न्नाग्रुपिकुति ।सवगोयदक्तलवकु॰ कृ भाका मामू
दीकृभा वस्नकमनूगोचामि द धंजीवतिभमू ।त॰ ।तस्यकु सिरु नंयाङ यूसनहु
वसंगता ।पायजिन्नावतवस मवतिङ्खवमूड नि ।सर्वानामथीयिन्नावसन्दिस्य
वहिनादिन ।पूनः खुत्यागमिथ्या मि यथेष्टरु वानिव्यसि ।यच्छदं नाग मिथ्यामि यू
नर्वाश्रुनवालय ।कत्रियाण ।मतिंरिस्य सीयामाद्वुयला यिन ।वफलाया॰ वच॰ प्रभुवा मूलं
दैयूनरववीउ॥ ॥याज्ञडवाच ॥किमूपूजण कर्तव्यं मवणा किंनवूथास ।यस्य किसर्वदूता
नि सो त्विनी कर्मियकिच ।वीयून॰ कृपयोविद्दा पूजपूजनि रावस ।नमस्कानतयादानं नम

११८

चन्द्रविंवसमप्रख्ये। वत्सीस्मनति साधनू ४ प्रजाल्गिमन्मान्मूर्खी। दक्षकीयूतलोकान वक्कला।
पूतवत्सला। कृदक्षीकेकृणदीना निवारसायत्रुर्गनि। हक्षान्तुवक्कला याचुः ४ क्रन्दमानास्सुहृच्छवि
नां। उवाच वचनेयाव वक्कलकियकृष्णस। दैवाहृदा ४ समूत्पन्ना त्वमसाध्ययहक्कला। नेहृ
दन्यादृसक्लावा वृथाभजीविनीह ८७। विहितस्तुह्यतलाके स्वयंप्राकासिधेनूके। मृ
कृसंविहितार्थिव वृथाकिमनू ८ लाचमि। यत्रहक्कयूनव्याच्युः ४ किमर्थंकृदितंवया
।कौतुकंमेत्रसंजातं तमलंवंकु थयस्वमे। व्याघ्रस्यवचनंश्रुत्वा वक्कलावाक्यमव्र
वीत्॥ ॥वक्कलोवाच॥ जन्तुमहं हिमनाथ कामकृपीनमाम्तुप। वासिमासोष्टलोकस्य वविन्न
तनविशन॥जीवितार्थंनलोभामि याकर्व्यमवर्णक्रिया। जातस्य हि ध्रुवं मृत्युः ध्रुवंजन्ममृतस्य
च। तस्मादपविहार्यर्थे नलोयामिस्मृगाधिप। अवश्यमेवसदासर्वैः स्मर्तव्यमवलेहि ध्रुवं। तस्मात

श्री

दशविंशति । वन्मी हस्त्यादिनहन्त । निर्वाणनतिनादिश । दुर्म्मेस्मि चरात वीद्र ॥ नामकृतीतिनामत
॥ व्याघ्र ॥ गोलितमाक्षागो मनोदृक्ष महावल ॥ महापर्वतसंकाशो । मेघगर्ज्जित निस्वन ॥ म
हागुहागनी वक्त्र ॥ तीक्ष्णदंष्ट्रा नखायुध ॥ सामिलानास धर्म्मात्मा सन्तोषालोकित चित ॥ अ
ल्किन्तोग्रे क्षुलेपत्र गोधनवादि न्दति । नस्यपृथ संत्यविद्रुम वक्तुलाहल न्दन्तुया ।
चनन्ती व्याघ्र पूनत ॥ साधनु ॥ स मृताक्षिता । कृहिद दर्शयता व्याघ्र ॥ तिष्ठ तिष्ठ तिवा
ह्वन ॥ ॥ व्याघ्र उवाच ॥ समोग्र विदित कृद ॥ स्वयंख्यात सिंधेनुका । अथवा क
थिष्यामि दुर्लभं तवजीवनं ॥ मृत्युकाम विहितोसि व हस्त किमनुलोचसि । तिष्ठ तिष्ठ स्वयं त्वया
किं त्वं नाथक निष्यासि । निश्वास कथ कुधार्कस्य यान्दकाल विष विसत ॥ अथ हन्ति वानिष्यामि मांसि
नक्रविखमत ॥ ॥ धेनुरुवाच ॥ व्याघ्रस्य वचनं श्रुत्वा निखर्वतामकर्वण । स्पन्दृपानिवाल

११७

कृत्रागैकव्यगोरिता। सरागत्रप्राकीर्णा निवादात्सवसंकुला। सकरोथ्यसूवबोध्य ननना
वीजनेर्वृता। पुरी चंद्रावती नाम हस्तावायदिवाग्रता। तस्यां पूर्यां सूना कृष्ण नकुण्यप्युमिद्वि
न। कस्यचिद्द्विजमुख्यस्य कल्याणीधनूकत्रमा। हस्तायूथस्य सूमाच वकुला नाम ननामसाधा। गो
मधुलस्यसामखा हंसवर्णाधर प्रवा। दीर्घघोणा विरुकामी वन्धेवागीतनूवचा।
विस्तीर्णजघनी दिव्या पीनान्तरय थोधना। सर्वलक्षणसंपूर्णा सर्वावयवसुन्दरी। नी
लकण्ठगुरुग्रीवा घण्टालीमधून कृना। सा च यूथस्य सर्वस्य चचाचान्नेम निकृयात
वनान्कादविनाकृता गवैकेवयथासूख। सा कृत्स्नकामं सूनकि चक्रिन्नचचरा हणः। साहिताना
मनसापि वर्वतायेमूनातट। अनेकवान्चनदची गुहानिर्जवसं। ततः। तस्यपूर्वाकुञ्जरागः
घाचन्दनसमाकुलं। निकटे विसमद्रुमे क्षेनयथाम हर्वरण। मृगसिंहसमाकीर्णे वक्षराय

काकुन्दजातीभिः ॥ तथा तालकदम्बकैः ॥ सुवर्णस्वर्णयूथीभिः ॥ किंकिरातैः ॥ सकुब्जकैः ॥ को
नवीरैः ॥ कर्णिकारैः ॥ पाटलाशोककेसरैः ॥ पुन्नागैर्नागवकुलैः कदम्बैर्निकुरम्बलोहितान
संपूर्णं धनधान्यान गोकुलैः ॥ समलंकृता ॥ वदान्य सन्निवासैः ॥ पवित्रीकृतमेदुया ॥
श्री वसीभूमाटकैर्नगरौः त्रिकनव नकूपिता । अरबत्तु वनसंकीर्णा तडागोद्यान ११८
संकुला । चावणश्रीवनताया यथा लङ्कामरावती । अलकावद्धि नश्यात्राध
नदस्य पुरी यथा । चन्द्रमनान्द यायत्र अभिवृतसेमयितैः । धर्म्मविचराति
र्वं देवतातिथिपूजकाः ॥ कृतधर्म्मव्रतैः श्रीमान् प्रजाजनतिसमाकीर्ना । जनसानगवीनस्याः
वेजसिंहनुयालिता । नित्या मवयसुदिता लेखनादित्र निस्वना । सुसंगीतविदग्ध
कणीयैः ॥ समाकुलैः ॥ अनेकवानचवीथीभिः ॥ सुविरुकृतचतुष्पथा । दीर्घिकाकूपवापीभिः

धर्म्मात्मा पप्रच्छ युधिष्ठिरः॥ ॥युधिष्ठिर उवाच॥ भगवन्श्रोतुमिच्छामि सत्यवाक्यमाय
कुलं। यस्माग्यकृतयाप्राप्तं गम्यत्याख्यातुमर्हसि॥ ॥भीष्म उवाच॥ शृणु धर्म्म प्रवक्ष्यामि सत्य
जीवतु णाच्चितं। कौसम्बस्य च पुरस्य धनी समृद्धो नमू कर्म। साधु शतविवश नमो धनेश्व
रोसमाकुलं। नानाजनसमाकी र्णं यक्षासर्व विद्व वितं। तपसा नगरी रम्या
जमूनातीरमाश्रिता। अह्ब चन्द्र यतीकानी विद्व न निम विता। छन्दनद्धिषे
आकीर्ण्णा गोपीभिरूपशोभिता। बहुद्विजसमाकीर्ण्णा बहुगणसु विक्रया। सु
प्रमाणा सुवस्त्रा च स्त्रीनक्षत्रनिर्म्मिता। प्राकारा हृपताली रि॥ दुर्जयाय पवित्रवादि रि॥ दे
वतायतने दिव्ये॥ कदली खर्जुरमण्डिते॥ हृत्समालप्रभीकाले॥ दीप्यत्तुचवले गृहे॥ जन
से वृक्षले काले॥ प्रियालेश्व लिकालके॥ आम्रातके कपिकछ्ये गाजहृकेष्वमाहितो। मल्लि

स्वयपयकामः राजन । घृतेन स्नापयित्वा तु वकुलस्कुणबहूपथं ७ । गवोम्मा लोप्रसंयुक्त । स्वर्णकुं
भाजयेद् द्विजान । ब्राह्मणेभ्यो दातव्यं विद्यायुक्त वकुलश्रुत । सम्पूर्णमिवकालो पूर्णं ॥ पूर्णेन्दु
निराननः ॥ दशैर्यजनविकीर्णेर्मधुलं कृपवालकृतं ७ । स्वर्णे वलयाङ्कं न गौरासवचनं
यथा । एवं स्वर्णान्तं निग्रह्य जाया जाविपूलदुःल । धनवान धान्यवान चित्री राजा वा

श्री पृथिवीपतिः ॥ विद्या सर्वगुणे । यात सद्धले ॥ सुरूप ॥ सुखी । प्रज्ञावान नलरूपसर्व ११७

नवम्माङ्कर्माणि लिङ्गणः ॥ दत्तदविते मक्षीणाना । ब्राह्मणः ॥ क्रियापिवा । वैश्योवापि
वा शूद्रा मुच्यते सर्वकिल्विषैः ॥ यात्वृकृष्णमूर्यानिर्यं यश्च पिपतिकोऽयं ७ । विमुक्तः ॥ सर्वपाप
स्यो स्वर्गलोकं स गच्छति ॥ ॥ इतिहाससमुच्चये चतुर्थः ऐन्द्रकानाम बद्धुर्णितिमाध्या
यः ॥ २६ ॥ ॥ वैशम्पायन उवाच ॥ गवत्न्यमतीशं हर्षदृकृपितामहं । सुब्रह्मण्य

मूलजन्म पृथिवीनाथजायते। आयुर्भाग्यमैश्वर्यखाक्रन्थ्येल तत्तचवे। ङकसप्यमनुष्याणं कृ
यंना॥ द्विज ननच। अस्त्रिदं शृणुयानिर्ण यत्था विपविवर्जयेत्॥ विमूकः सर्वगायस्था। विमूलावी
सगच्छति॥ ॥इति मूलसमस्तसूत्रं नक्षत्रयुकुलानाम पञ्चम त्रिणतिम। ध्यानः॥३७॥ ॥
सूर्यविद्धेडवाच॥ गवनत्यगतेथी मूं पूर्वाषाढकुयितामह। यविष्ठकतिधर्म्मात्मा धर्म्म
पूर्वापूर्वा॥३८॥ कपवानजायतक न धर्म्मणीना जितन्द्रियः॥ धनोपुलो महाप्राज्ञः
नाशुकुः कुणलोमृदुः॥ शीषाडु वाव॥ धवणी सूनमयूका चतुर्थानकुशजन्तु
उपायर्पताबुचत्वा चि कपवानश्रिआयत। यत्कलवक्रवतार्य। ङ कुरवक्रसूवर्णुको। गकुले
समवाधानि यश्चतुर्थीमूयवलं। कचकाश्चैववयंडवा कदक्षश्च सम विशाः॥ ब्राह्मणानां गृ
हदया लयायुक्तवक्ताहृतं। अंशानकतुसौवर्णु कानयद्धस्वणा कितः॥ तुतुनयोः वर्णाश्चवा।

थान्दु दिमिङ्कता । मोमि मूलन्त्र याजल्र याङिनी थैवजनयाः४ । अग्नि न्यंजा नूनी प्राकाः५ उक्त
यावाबारः याः४ । ललतुनी प्रीतिजं यंथु हार्लिकाउ कदिक्थ । लोर्ज्वलाउ यनायुस्म रुदीवयव
नीयूत । अूनया लेवकूखी विग्रा ब्रनिहायाः अ वृहलः५ उजोथैव विणा स्वाम्रू दम्कोदकविनि
द्रिंगः३ । पूनर्वस्नमूलीनेवानूलेखा सूनस्वाक्थ । प्रीवाउथासूनाउन्द्र कोस्मुविग्रवणें
नथ । मूखयूथ्यूवाउन्द्र दम्कोष्ठी चातिम्नूस्मूनी । उिकागनाक्माया अ मथायाद्राभि ११४
काम्मृतो । नवम्नामिनाथैवलली स्वाविहिनया । दवणीमूगेना विग्रा याद्रायाली
मनिर्दिंगः३ । समापकउजायाजने कार्यब्रिम्लं । गाजन । सोदर्युमूक्वदज्ञाः३ संदूपतासाम्यको
जनं । दस्कयू पथी क्रूदवा ग्रेष्ठी सीपानसोनथ । ग्रोत्रिजायदास्त्राया किनाप्तेवविलवाम४
शद्राय कानजानन । थव्ललीवामलीयत । नयाजन विकीर्णु मतुल दम्वेवाकव३ । विमूलव

नवः। निष्कंपदलमिन्द्रस्तु कामयाकं यतः सदा ॥ विन्ध्यस्कन्धगीकूटस्थ सप्रतीजाः सप्तनवः।
ब्रह्मलोकामिश्राहंस्य सूत्रार्थ मुक्तत्यागः। हर्लकिंस्य कुमेस्य सप्रतीजाः सप्तनवः॥ ॥श्रीकृष्णउ
वाच॥ त्रिवर्णं वामदेवे विप्र श्रुकाणोदुन्द्वा ॥ स्वनः। कूपतत्पुत्र दृक्षिस्य दुवेभ्यः क्रादिजा पवि
यश्च दिव्यविमानानि प्रतानामान् तानि चास्वर्णगता विमानैके पूर्वः संराज्ञीमु
निः। तस्य विप्रस्य संगता पूर्वः वीर्धनदा। सक्ष्याः किं द्विजा गोणां गीर्थश्चावि
विनिव्यत। यः षड्दंगाक्लिसर्वेस्य श्रुःश्रुतयः ॥ त्ववः। शृणुयाद्वा विद्यार्थ्या नसप्रत
क्रिजायत ॥ ॥इतिश्रीभविष्ये पञ्चप्रतापाख्यानानाम चतुःत्रिंशतिमोध्यायः॥३४॥ ॥
युधिष्ठिरउवाच॥ भगवन् कृपया सर्वं ब्रुहि तत्ववाथ सर्वं। नार्चीणा ब्रह्मवानाधीर्थ यतनेनो रा
विधीयते॥ ॥श्रीकृष्णउवाच॥ शैवं वक्षलयकस्य सामसमूलनमंयुत। नकरयू कस्योक्तान कार्य

क्तामिनत्वविठ॥ध्रताड्यू१॥नृगुष्याहावमस्माकं सर्वसत्वविगर्हितं।यठग्रब्रानिन्दसुवक्रनु
नृपानृयम्भुनित्वण१।न्नमसूत्रयुनीष्ठनयानिताश्रमलैकथा।डङ्कि हि त्रिवकिश्च थ
गानहिजनहव्व।नृरुणिनित्वकोन्नीवानि घुवीन्नीकिककानिव।सन्नकानि मलिनानि
ध्रताड्जङ्कितवूवि।स्त्रीह्निर्जग्र। निणन्नुनि वाकात्युक्किहकानिवा।मलिनानि
श्री वृहूतानि ध्रताड्जाङ्कितान्यः। यियस्मिनलीचयूहनास्कि नन्त्यकचस ११९
यमभावनिर्विह्स्व क्रिर्यक्व त्यु। गाड्जाकतत्वे।वलिसक्त्रविहीनानि हीम
हीनानियानिव।स्वाध्यायवृतहीनानि ध्रताड्जाङ्कितत्वे।नलज्जानयमर्यादा य
त्वयस्त्रीजितागृही।सुवर्णानचवृक्षकं ध्रताड्जाङ्कितत्वे।युत्नाहाङ्कनिकाध्म निञ
लोकेहयमन्दः१।श्रालस्य कलहाभाहः१ ध्रताड्जाङ्कितत्वे।घनीवृहस्तुकाक्षि ह

मितंम्म। भूक्तिचावकर्वानन विप्राङ्गन्नाग्यकादया। एनत्वाचणमूद्दिग्ध एवंः पूसीमूरवःस्तृ
नःगीघ्रंगङ्कति विप्रार्थं याचितःकुत्रिनवे। एनकाचणमूद्दिन्स गीघ्रगाद्विजनकमःपु
कावीमिष्टसम्प्राति गालमाकृष्ट्यंननः प्राप्लणनांस्यनैस वाककास्तु नडचात। मूनायंमो
नमास्काय याद्विजा विलखन्मे ः हीः ननवाम्म विप्रावान लखकानामनःस्म्तः
धनत्वंवाम्मितिश्लेक्तिः प्राक्ंनो मो निवेद्विज। नरुणलखकोजाति वाककःप
वेतानन्तः। गीघ्रगःयम्नुनायाम् ः भूत्सकःस्तु विवक्ताणं। उविनःवाम्तत्प्रावः
पभ्थनृदविवयेयः। मद्यगविक्त्ताबान लम्बाहवद्भिनादवाः हृकस्मृवणदणना। वद्रोका
कनवर्म्मणा। एनक्सर्द्धमारवात्यणत्वनामकावणं। यदिनग्रवणेल्लधा। वृद्धसायद्दन्दिकि
॥ ॥प्राम्सणडवाच॥यजावाक्तुविनिक्षान्त सर्द्धजाहावमूलवाः॥ यूष्माकमयिज्ञाहानं प्राडमि

मृत्स्नाह्रदंगतः॥ यत्रशुष्कसम्भूतान्तानी भार्य्यं विहृतात्मनः ॥ किमर्थं गुरु हीर्णकर्म्म धनवार्का
कवैहतः। कथन्तात्रकान्तः स्वयं प्राप्तिनाविनभूत्यता ॥ ॥मणिचूडः॥ ज्ञातिपापाणं हिंसानियस्तु
कानःखसमाकुला॥ हातुताम्या वयं सर्व्वे नष्टसौख्या विशयस्तः॥ नजानीमादिशं कान विदिशं वाद्धि
दुःखिताः॥ कृतन्तु क्षमवेभूता ॥ यिनाचाकर्म्मजावयं। नमातानपिता स्माकं ब्य
तत्विकर्म्मणि॥ स्वकैः। गताश्मश्म कस्तात्र दुःखाद्भगणताकुला॥ दर्म्मनिनचात्र
क्षन जादिता॥ व्याधिताबन्धी। मृ हृदेकिहस्वकामि खलाकंसर्व्वेमादितः॥ नमम
यविताना मस्वमः॥ पूर्वीमरत्नः॥ मृतः॥ गीत्रलोनाकृकाणिव पशुमालखवकथा॥ ॥ब्राह्म
णउवाच॥ पूणानिकर्म्मजानीतो नाम्नादिसम्भवः॥ कथं। नाम्नादिकानवं अहिंसगात्वातस्य
सरव ॥मणिचूडः॥ मयाम्नादसदातु कं दर्शयर्म्मार्ग दिशं। एतत्कावचनं मुनिश्चा नामायं

श्री १११

किपाक्लिणः युक्तः समदमास्थिच कन्वा युक्तः प्रमहाविः। ब्रह्मचर्यसदायुक्तः स्तिमितः पर्यसि
चार्जुनायुक्तः धैर्यसूकार्यलू वेदयुक्तः सुकर्मसू। पवलोकहयरायुक्तः सत्यशौचविनिय
गः युक्ता मधुनवाक्यच युक्तः थ्यानिधिपूजन। छत्रयोगनसंयुक्ता युक्ता। बन्दविनर्जने।
यागक्यासमनोयुक्ता संसार विजिगीमया। अदम्भकसमीतावा माकवाकी
जितेन्द्रियः नकृत्यन्दानि वि जन वनतस्यगतानि वै। तस्यवृद्धितनाजाता पी
थाकिगमनंप्रति। पूज्ये स्त्री श जलेरक्ता ननसिध्यकालवन। सतोथविविधिः
स्नातो रासकनस्यादर्यप्रति। हाराजायानमस्कारावा। अथान्यप्रतिपद्यते। प्रसन्नः सनयन्थकाः
गाहस्थानात्रीमणाना। वत्सकण्ठकिनादृश। निर्मलहृदवर्जिता। गान्धर्वविद्यातालो वानुषो
नन्यायान्कवैवावान्। छत्रलक्ष्मकजदयो तिद्दन्मूर्मीन्नालोचन। भूवलन्याननाः स्वैरत्रास

श्री

ग्रं नवव्रणमाश्रितः ॥ दाचानिमत्रकिन्नाम नवः ॥ निर्मूलताकथा व्रणान्तु वित्रवालाना कः ॥ स्फुल
दयिर्याश्रितः ॥ यदि त्वचावृतस्कन्ध्या ॥ नरुह्वंमात्रसंचयः ॥ मूत्रगा लिङ्गविटग्रावी व्रणः ॥ यथैक
लामलः ॥ वाः ॥ स्यो लेउमदनाश्रक्लो वसामांसस्कन्नाकर । दमनिर्थोविनिहढ स्नेष्मलालाव
गोननाः ॥ यः ॥ को मध्यतिन्तावित: तन्नुल्योनाम्यच तनः ॥ उक्तं नचतिमात्रकृ । का
विनाशनत्यन्तिर्भ । विधन्वविवर्द्ध कालेः नत्रक्लिन्नचनागिला । क्लिन्नदस्रुतवहे नेत्रः
ग्रवनाभुक्रश्राविनः । दुर्गन्धी सर्वलिप्तन व्रणिनान्तीवृत्ततं जगतोत्व कांमसि
ग्णायविग्नंसालम्ञाक्लियश्च चाः । जुस्तनमानग्णाभास्त कामयाक्लिनचाः ॥ स्त्रियः । स्नात
र्दुनामाक्लिमला क्वथक्लगन स्वत्र वाः । विक्ल्यानः ॥ स्त्रियं निर्य पूम्नानाशुचि चक्लातं । का
टिरुत्रानिलाद्भुतं गन्धमांकञ्ज्याश्रितः ॥ प्राला गन्धेनद्रु कञ्जर कानवः ॥ सम्मिवन्दयि । कन्नु

१०६

गतयतसा ।माग्रतिक्रमदान्तृष्णा सूवान्हृष्टानमाप्नोति ।यस्मा हृष्टिमदानाची तस्मात्तीप्रान
वर्जयेत् ।मध्यायनुमदाभिक्ष वचितिकावन्नवस्यृ ।संहिस्थान दण्कार्य सत्वकोमात
यत्तनधाविज्ञलिकिंगताविक्री पतीमाहयमतृणां ।तस्मात्तकारु क्रेयंयाहु ।मिक्ह लिकिंगताम
वि ।मूत्रबाधिनमूत्रसींसाक्षि वच तेद्व कलवता ।सोलावासुविदुर्गन्धं वमरंय
ह्वानता दूध४ जूहावद्दृवसेको नै अहियोक्ति नवक्रियं४ चन्दनागुरु कर्पूर ग्रन्थ
कुकनकादि लि४ कुवलेहु वि गोवार्ग विनागकृर्पूचन्द्रथ ।पालको गनियूरुद्
४सूका कार्ं कामसाहित४ द्विमतान्यं युण ।र्थस भयक्क त्रि लि तो७ग नात ।गाठी कण्ठपटक्क न
यूयमूत्रक्क मिगृह ।यां स्यक्वालुध्य तिं स्नाना ।कामामन्तुं वि४ कथ ।अवदि ग्री प्रहानि कस्या
कोगवम्म नखादि लि४ दिग्न्वचामले भिन्न तत स्कांवान कामयं७ ।नि४कामतितिलो४कोया ।

गर्द्धसूदाकर्णं। अनन्यभागा नमृतकं वृत्तिरुकासिदहिनां॥ ॥शृगालउवाच॥ वाक्रमे
स्यंश्च प्रतिग्रह्य नेश्वर्द्दं स्पूवामया। ततश्च शृगालता प्राप्ता गता मूत्रऽकं कायमार्द्दं। व्रनन्मया
ऽकथित शृगालाहं यथास्वरुवत। वृत्तवानचर्याप्राकस्य कर्म्मणायेनतद्दर्द॥ ॥वानरउवाच
॥वानरः नितृचालोरा रुतोन्य वहत्तानिम। तदाहस्मनदोश्यन्। वानरत्वमुपा
गतश्च॥ ॥भीष्मउवाच॥ एवमुक्त थायेतातु कर्म्मसांप्रवसवरं। शृगालावानरौ
ह्येव प्रतियातौ यथागतं। येद्य तद्दायंदेव समयद्वत्पबलोहितच॥ सुवर्ण्णयादि
तिर्यक्त्वमातक्षदत्रणं मय॥ तस्मात्त्वया प्रतिग्रह्य दर्य विधेस्त्याधिप। एवउवाच हर्षवीरा
दीक्षितेषु रागति॥ ॥इतिहाससमुच्चये शृगालवानरसम्वादोनाम एकत्रिंशतिमोऽध्या
यः॥ ॥३१॥ युधिष्ठिरउवाच॥ तृतीया नामस्त्रीणां हतानामिह ... तन्मे सर्व

श्री

ननयाद्य यथावद्धद्धुमर्हसि॥ ॥श्रीसूत उवाच॥ धर्म्मस्यार्थस्य कामस्य यश्च सम्प्रयनकपथात्

तागस्य प्रकृतानां यवमायतनं [illegible] चित्तवानागत मन्वस्मृति [illegible] कास्कथा यस्मापादि

मन्याव संप्रयच्छिजलाग्रयं । क[illegible] समानयं ३ वर्णं यस्यखातजला[illegible] । मवश्चिवच्छि

नीयं मनूयाश्रयं णवस्कथा । [illegible] चिवच्छिजलकम्प स्नायंकं विप्रवच्छिवा । गजा

गवाडस्कसर्व प्रत्यन कफलं स्मृत । वर्षाकाल गजागच्छ सलिलयस्य तिष्ठ

ति । अग्निष्टोमफलं कस्य पूर्व दच्छिसफलस्य ३ । यस्य वालिलिखकाल गजा

लसलिलं फल ३ । वाजपेयाति वाजान्यां प्राप्नाति सनवफलं । निदाघकाले पानीयं

गजालयस्य जीयतं । वाजसूयाश्वमेध्यां सफलसमवाप्नुत । गजालसर्व्व सवाना ८

भाजीवयच्छि दिवानिशं । तस्मात्सर्वात्मना वाज कृतगानीरुवावश्य ३ । क[illegible]तानसमर्व

१०७

सं पूपूनस्य नगंनस्य४।स्गगह्णनक्षातः४ कूत४ सुप्रस्तूतजालस्कथ्य।नवकास्कानविपिदं स्क
चयदाविचावयस्नु।यस्थस्वादूजालक्षयं यिवक्तिसागतंजनो४।सननधाविचजानाक नदेव
दि विसादगा।मीलावसूचसंकावं.दभिसर्चिं४ स्नूगाणुस्गं।गाबल्यिमासानाचेति यावता
यन्नुपीरमा।जीवकिचान्नचहिता। दिनानिसुबक्कान्चपि।हृमिगस्कायवाहिता.दि
नसर्वानजीवति।कापान्यस्यघटं न्यस्य.वर्ष्यचन्यस्यघावत।सियाद्यथदद्लयन्यस
वंधरूलकागिन४।नस्मादृदोजिपी नित्यं यानीयवेत्रागिनामिदा।सदनानिन४ध्रो
णीसोहूयचात्रणंसयय४।नगलसर्वश्रुस्थान.श्रायदानस्यचत्कलं।।श्रूग४भवंवियवक्वमिदु
काणामदथायदं।हृदद्युस्मलना समानकूलजातय४।कमनाद्दृकजालम्हु गस्यो
थायरूलंशृणु।यस्तुथावयगहैवा स्यावृक्षरु लापगातृ।सर्वसस्वायगानाथसया।

श्रीभ्र उवाच ॥ आनन्दग्रामात्तु निर्गत्य स्वल्पस्थायदिवावद्ध । श्रूणान्नकस्य कृता॰ सर्व्वा॰ क्लीव
दृश्य । निवप्रजाः॰ जन्मप्रभृति यद्दोषि, मनस्यान्मू कृतान्नं तं । सङ्केरुवानि नद्दरा, यस्यासौ वि
कली कृता । ब्राह्मणं ह्यास्य याग्राकं कृन्वया पृथिवी यथं । रुग्धा नावैय गयन्तु, स्यानि नन्वी
मी गृही । सुसमिझायथाङ्गुम्रि वाङ्क लस्रु द्विध॰ स्मृत॰ । यन्त्रिची कृतसंकुद्ध, ग्रामयाद
गयोनयो । निद्दरु स्रक्षितपादन नैवैकच्यस्तु गर्भेथ्य । पूत्रेथा दाक्ष्य कीम, मित्रिदा १०३
संयूवानं । शृगालस्य च संवादं वानवक्षावक्षावत । गूयत न पूवा वाज न वैथ्य
धनसमन्विते । एकस्यान्मवसंयुतौ, नगर्व्यां स्मरु गाक्कि गं । तौ सहायौ पुनः स्याता॰ मानुषे वन
कृयौ । नियंग्योनि समायन्नौ, पृथ्वीजम्बुवा वानचौ । गता गता मूखा दनं गृभीर्न वाक्यवानवः ॥
मानमध्युश्रोवाच पृद्दजा । तिमनुश्मेवनू ॥ ॥ वानर उवाच ॥ किंत्वया पापकं कर्म्म दृ

जानीहि कुसिकुणां । विष्णुमाचचरयन्तु तमोफ़ब्रह्मघातका । बनचवाहूणां हावा व्रालिनाः
मववाबिन ३ [illegible] मिकतिदीन । तमोफ़ब्रह्म घातका । सावीपृष्ठाध्यय ४ प्रस्नान जानन्तूप्य
नाच्यवर्ग ७ । लारा ह्रव्ना माघाधि । गच्छिआब्रह्मघातका । यिल्लो भायन्थल्लावानां च व्रोध्येव
णगत्यच ३ उह्य जनवाह्मन कमा ब्रह्मघातका । गो वृजवाचणवा दि आ
भवानेगन चिवा । याम्न समूल जन्मूर ४ तमो ब्रह्मघातका । मातवं ब्रितनवा
यि विवार्त नत्र दुर्वल । नव १ समूल अम्भूद तमो ब्रह्मघातका । एगलस
ब्रह्मास्याहत मच्यायाधिवतकल । पूर्वे नयथा विदि ब्रह्महायक सा कव ७ ॥ ॥ एतिद्
मत्तमूल [illegible] ब्रह्मरुध्याविवादानाम त्रिशतिसाध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥
ब्राह्मणानाध्यत्तिकृन्त्य यनवालाकसा [illegible] नप्रयच्छन्तितव्य कावद्भिःपितामह ॥ ॥

६३

श्री

स्था. जन्विद्या [illegible] । मिथ्याजीवि [illegible] जा। निस्नु। जघ्यात्मवमा। [illegible]
नन्विद्याव्र [illegible] नही [illegible] । नघ्रयङ्का। दि [illegible] । नन्वि [illegible]
ब्रह्मघातक [illegible] । [illegible] नस्त्र [illegible] ब्रह्म [illegible]
ब्रह्मघातक [illegible] प्रतिभ [illegible] विन्दु [illegible] सु [illegible]
ब्रह्मघातकी [illegible] । न्विद्या
ब्रह्मघातक [illegible] हिता। न्विद्या [illegible]
नकी। ना [illegible] । न्विद्या [illegible] घातकी। आहु
वयति [illegible] । नु [illegible] कानाम

१०४

यथमातायथापिता।जीविनानित्यविंत्यश्च वक्तव्ः साधवोजनाः॥ स्वमांसैः परमांसानि यवि
वाल्छदिवंगताः॥ तदेवमूलमन्धर्म्मं महिंसालक्षणंस्मृतं।यवंयत्किमहात्माना ब्रह्मलोकांव्रज
न्तिवै।वतव्याधिताःकिंशि दहिंसायामयागुणाः॥समस्तानहिंसवक्षः वसतेवणनिवापि।
धर्म्माख्यानमिदम्पूर्ण्यं सर्व्वदास्तु स्वावहं।यःपठेच्छ्रुणयाद्वापि समंकृत्यवमानमनि
॥ ॥इतिहाससमुच्चये मो म्हग्युक्तानाम उन्त्रिंशतितमोध्यायः॥ • ॥
॥२९॥युधिष्ठिरउवाच॥ कृत्वाब्राह्मणवधन कर्म्मणाव्राह्मणहन्ता।एतन्मेपृच्छतस्तात य
थावद्वक्तुमर्हसि॥ ॥भीष्मउवाच॥ अयमर्थः पुरापृष्टः व्यासोद्वैपायनोमया।अदत्तीरग
वानाह तन्मेनि।दत्ताःशृणु।व्राह्मणस्वियमाहृये याचमानमकिंचिनः न कुर्यान्नास्तियःखल

स्वादयिष्यामीसि मया॥ यूप...त्तीसमं । चतुः॥ सागरपर्यन्ता आदद्यात्पृथिवीमिमां । नस्वा
दंश्चायिष्यामसि उत्यमकाह्निदूर्बभा॥ यैर्यं विक्रयन्तकामं दृश्चापामभिमान्नव॥ लरतत
मयत्तन थाहिनक्लिनवीचनो कामगनविसाभ न दिव्यस्त्रीगणमविश्वाध्ववज्ञादनस्वर्गे
नभ्यामांसविवर्जनात्॥ ध्यानयागप गानित्यं याजतियान्कियागिन॥ तामवगक्कि
श्री नवा॥ सर्वसत्वदयावता॥ सर्वक्र नदयाधर्म्म सवमानि कृत॥ सदा । ब्रह्मद्रुतस्यावि 103
श्च स्युक्रयक्लिदिवौकस॥ सद्व ध्यवाधिगमनं सर्वतीर्थविगाहनं । सर्वयज्ञफ
लं चैव नैवतुल्यमहिंसया । अहिंसापवमाधर्म्मस्तथाहिंसापरन्तपः॥ अहिंसापरमं सत्
तो महिंसापवमार्ज्जवं । अहिंसापरमं दानं महिंसापरमोदमः॥ अहिंसापरमा यज्ञ
स्तथाहिंसापरम्फलं । अहिंसकस्य तस्याक्षय महिंसाजा... दा । अहिंसा॥ सर्वभूतानां

मांसं समान्नाँ दक्षयार्थ्य च ॥ वध्मवन्धपविक्रमं प्राणिनां न कदाचित्यः ॥ सर्वार्थस्य हितं ब्रम्
ः स्वल्पमल्पकं मन्यते । अनीगरं वमृदं गमना॰ वल्लेवी नाश्च निःस्वनं ॥ निर्ष विश्यक्तिदेसमुन्दा
मांसेरु का ॥ काथ न्नवा ॥ यस्तु वर्षं गतं पूर्णं कल्पस्कयपि दाकर्णं ॥ नरु कृत्सवाभ्यासांसं त
मश्नि दृदाहतं । यस्तु वर्ज्जयेत मांसं
सं मांसस्य दसमथ विवा । साविस्वर्गसवाप्नोति
किन्यूनां त्रिर्ण्यवर्ज्जका ॥ सद्यमांसं
क्षितापूर्णं स्यर्थ्यानि नियालनं । तस्यदेवाच
मृत्स्य विनाशावस्थितस्यचार
नदेवकस्य विम्लान मिर्यखल्जन यान्ति यं ७ ॥ हि
सम लिंयाजयति वासनहे भूमानव । यथा हस्तिपदनान्य त्पदेसद्ध विधीयते । सर्व
धर्मास्तथा वाज त्रिधीयकेह हिंसया । तिर्ज्जयो निसहस्रम् प्राप्ताजन्म पुनः पुनः ॥ स
कजाति वृजायके यकृला ॥ त्राणि हिंसका ॥ वर्मवधर्षमेधेन यो यजेत शतं समा ॥ नव

द्रुह्यति यावज्जीवं कुर्यामासं विमंदत्य निवर्त्तते १ वनिष्ठाद्रगव नारु स्वर्गलोकंस

गच्छति ॥ यो कन्यां पितामर्मासानि यस्यापि निवर्त्तते ॥ जमदग्निर्गोभवं सावित्रं नित्यामावु

१ कुर्यसर्वर्थ्यं सामागं श्र तस्वर्गतिमवस्त ॥ पापानां दिन्मः सूकरः आहवस्णनामूनिः

सुवर्ण्णदानाज्ञा दानं भूमिदान कथ्येनत्ता ॥ उक्तमः प्राणदानं स्यात् दितु वानव

श्री गणवेः ॥ व्रतधर्म्मसमाख्या ता मार्कण्डेय स्वनत्यो धिवा ॥ मनुनापि चयस्त्रोक्तं ग १०२

मिदानीं ब्रवीमि ते ॥ कर्म्मणा मन सा वाचा यादि नक्तिं न किंचन ॥ वन्धू हृदः स

कृतानां मनुः स्वायंभुवो ब्रवीत् १ ॥ यावन्मूलं फलेभ्यश्च कृत्यन्नानां अकाजन्मः ॥ नागकुल

मवाप्नोति सप्तोसं वपि विवर्ज्जनात् १ ॥ मधुमांससुराय निर्ये वर्ज्जनी कन्या नवाः ॥ जन्मप्रभृति

मद्यञ्च सर्वंते मनुयः स्मृताः ॥ गोमूत्रे यावकाहारा यावकः नदः गतः ॥ नरकायतिथी

नीयाहृतानां॰यथाव्यालमृगाःकृथा।यावन्तिपशुरोमाणि तावद्दृत्वानुमारणं।वृ
थापशुघ्नःप्राप्नोति प्रेत्यजन्मनि जन्मनि।अनूमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी
।संस्कर्ताचोपहर्ताच खादकश्चेतिघातकाः॥ धनेनक्रयकोहन्ति उपभोगेन
खादकः॥ घातको वधबन्धा   त्या.मित्ययं॰त्रिविधो वधः॥ समुत्पत्तिश्च
मांसस्य वधबन्धौ च देहिनां   ।प्रसमीक्ष निवर्तेत सर्वमांसस्य भक्ष
णात।भक्षीणासत्र स्त्वाधीव   इत्यवेद॥५१॥पंचा।भक्षयेनिस्त्रियं वायि
दीर्घ्यणश्नवायिन।स्वमांसंपरमांसेन योवर्द्धयितुमिच्छति।नानद॥५२॥प्रोकधर्माद
ना.ननमासनुयद्यात।धार्मिसकानितूतानि हिनस्यात्मसूखछया।कूरूपेयायन॥५३॥प्राक्क
वनर्वसमरकोति।सनप्यव्यतीतपाउर्कं यजनयददातिव।मधुमांसानिकुर्यात॥५४॥प्रावावद

श्री

यिष्ठा नाम्निका विमयात्मकाः॥ रुदायक्तितवामांसं तृसन्मानाकमाछ्व। यरु काय
क्तिमान्मानि सत्वानां जीविमेविला॥ कृकृतावित्तैः स्यैर्दि नितिश्वक्षवबीक्षयं। मांसर
दायितासत्र यज्ञमांसानि कौपचदं। एतन्मान्स्यमांसत्वं प्रवदन्ति सर्णा बिदः॥ नहि
मांसं तृणात्काष्ठा दूपलाद्वापि जायते। हत्वा जन्तुं ततो मांसं तस्मात्त्यजे
वर्जयेत्॥ न तदस्ति पृथिव्यां मांसस्य परिवर्जनात्। यदन्यद्दयितं तीव्र कौन्
कौन्तेय जिवितं जूलामान्म कौन्तेय प्रयच्छति मेदस्तथा। एकास्यकालि
कां प्रीतिं यच्छत्वा लोमे विसूच्यते। मांसोपभानं हन्तव्यं समन्यात्यति यः सदा। सुरवाय
दिवा द्वःखं नयाति यवमांगतिं। उद्वेजय क्रियन्नव्ये प्राणिनां दुःखजीविनः। उद्वि
प्नवासं वन्नान्ते सत्यमप्रापजायते। नवकोसु विपच्यन्ते नचाः प्राणिवधं चमाः। उद्वेजा

१०

वक्तस्मा क्षितिस्थिःदक्षी जित विदू ॥ मजका क्तिकनं खेव नवस्यार्ङ्गिहनं तथा । तस्य अर्हक्त
लजामा मूनिरि ॥ पविकी क्षिता ॥ वर्कनिकुस्तुणा ग्या वि यथा वद्धकुमर्हस्ति॥ ॥ श्रीकृ
उवाच॥ जूलोनखलू लोहचासू नवा विसयत्तालूया ॥ सर्वधमाक नमाम नूता ॥ प
ला क्तियसुलान्न । मान्याहस्य | हिसर्हस्य उक्ता एकण संगम ॥ कण्ठनात
वतीतहः सर्वचेवा सनंसमं | येदन्नखुग्र गस्यादू वाहकादनसवायप्र
तया ॥ सप्रोकया ॥ कोहं विया | क ॥ सहणस्कथा । वणनाण नसंयाम्ह कृणादें
नंविमा हिता ॥ सीना क्षवतिस नैव विनाणयो क्तिवा लिणस ॥ नंमा न्समायुमा कुरु नं
योग्यस्य नवोजस ॥ देवकावणमम्हवा सा कार्य वह्हणाग । मान्सासना वहणाय
वागम्ह क्रोत्यण दूर्धता ॥ अमा न्सादा ग्युच्य वागम्ह वलवक ॥ सूखा विता ॥ मूद्रकृताग्यथा।

श्री

गौरीणां सप्तजन्मानुगच्छति । विप्रमानं सुवर्णन्तु यालानन्नप्रयच्छति । सप्तदा सुतवानुसन
वेदिमानुवर्ण्णं ब्रह्म ॥ कृत्वा तिस्रमद्वा यो जानुमूर्य ददाति यः । सहस्रेन सप्ताश्च न वधे
वाहिहिमुच्यते । तस्मात्सर्वं विशेषेण सुवर्णं दहि सर्व्वदा । सुवर्णदानात्परमं नान्यदा
न हि विद्यते । कथमहो मुनि श्रे स्तु वामाधर्म्मसूतान्वनेः । प्राप्तातु वर्णं विप्र
स्य कृतः पापाद्विमुक्तवान् ॥ तस्मात्कर्म प्रियायेन्द्र विप्रस्याददि हि कोटिने
विमुक्तः सर्व्वपापेभ्यो कृतस्व र्णं सर्व्वापि ॥ ॥ इतिहाससमुच्चये सु
वर्णदानन्नाम अष्टाविंशतिमोध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ वायसः शुक्ल
लोके हंसाः श्वापि हिंसकाः । मांसगृध्रास्तु दृश्यन्ते यो यावत्कागणा छव । तथैव विविधा
काने रुदरो यानानकाः सः । नक्रकीव विकावांश्च तथैव कृतियथा मिश्र । नान्यस्योदृश त

मूनीन्द्रप्रमुखास्सर्व्वः॥ वामदेव उवाच॥ क्रोधाद्वाप्यथवा लोभात् कर्म्मक्षिता ऽशुद्धेनवः। कथं
स्माद्धि मूच्यन्ते तन्मद्कृतिपापतः। ईश्वर उवाच॥ धर्म्मतत्वहा स्कन्दमूर्च्चं दिमयः। सुवर्ण्णदान
सर्व्वषां दानानां पावनं स्मृतं। एतत्यवितमतुलं मवयंजा नव दसः। दशलालकांश्च नावी
र्या सहस्र गामिनि तस्स्मः। स्तङ्ग — नान्निकीयस्य कटद्गतासमूद्भवं। पवित्रत्वा सु
ग्रेऽसर्व्वे आर्यतम् कृतादिरिः। ऋ — ग्निद्वेदयतः। सर्व्वा ऽसुवर्ण्णं — तदात्मको। तस्मा
सूवर्ण्णं ददतः। श्रीतयसर्व्वदेव — ता। दत्तपूर्व्वात्यवा ऽआपि। — वर्ण्णं कानयन्त्रनः।
सूवर्ण्णस्य ऽप्रदपाद्वि श्रावायदेवहूतयतिः। सर्व्वान्कामानवाप्नोति यःप्रयच्छति काञ्चनं। स्व
र्व्वे वरङ्गवानत्रिः। पितामहस्रतोब्रवी। यःसूवर्ण्णं नवानित्यं ब्राह्मणाय प्रयच्छति। सविर
विरजालोका दैवतादि विमोदतः। स्वर्ग्गामवदीनानां। सैवाजन्मानुगफलं। कांचकोति

श्री

पवित्रकान्मूनीनाथ तीर्थानांपूर्ण्यतासृता । तस्माद्धेमम्तीर्थमू मानसपूर्वनिर्मण ॥ ५ ॥ उक
थवापियः स्नाति सयाति परमां गतिं ॥ ॥ श्रीभृङ्ग उवाच ॥ ॥ गीर्वसूक्ष्मा नृपे तिस्म सामूनि-
र्यथागतं सपयं योम तनया ॥ तथैव वा जनकाम महामतिः । वयातनानमिद्भिनगी
न्यहूलरिः ॥ नवेवतीर्थानिरुव क्रियत्र नवेवदानातितया नसं क्रियाय
दापणीकहृदयं सुनिर्मलं प दास्यसर्वाणि कर्लं तिनानथा ॥ ॥ ६ ॥ तिहा
ससमूह्य मानसीतीर्थयात सकविंश तिमाघाख्यान ॥ २१ ॥ ॥ पूर्व
हि वडवाय ॥ कस्मादानं सुवर्णस्य यवमान्कर्मकृत्य ॥ कस्मात्यविं यथां क तन्मकृ हि
विनामह ॥ श्रीभृङ्ग उवाच ॥ शृणु तत्कथयिष्यामि इतिहासं पुरातनं । आमदन्नामसुसं
चादमृषिविक्रियस्वह । त्रिः सप्तकृत्व पृथिवीं कृत्वा निः क्षत्रिया पुरा । तपयापरमयाविष्टो

९९

वति निर्म्मलः। मानसन्तु मलन्त्यक्त्वा एवदत्यन्त निर्म्मलः। जायत्यच स्त्रियं कत्वा जलक्षवजलौ
कसः। न च गङ्गा किंस्वर्ग्ग सविशुद्धमना मलाः। विमर्यख निर्गचा… मानसामलं उद्यन्ते
गधवत्वविया गोस्य निर्म्मलत्व मुदाहृतं। चित्तमन्तर्गतन्दुष्टं तीर्थस्नानैर्न्न शुध्यति। शतशो
पि जलैर्धौतं सुराभाण्डमिवाशु चिः। दानमिज्या तपः शौचं तीर्थसेवा श्रुतं तथा।
सर्व्वाण्येतान्यतीर्थानि यदि भावो न निर्म्मलः। निगृहीतेन्द्रियग्रामो यत्रैव वसते न
रः। तत्र तस्य कुरुक्षेत्रं नैमिषं पुष्कराणि च। ज्ञानह्रदे ध्यानजले रागद्वेषमलापहे
यः स्नाति मानसे तीर्थे स याति परमां गतिं। एतत्ते कथितं राजन् मानसं तीर्थलक्षणं।
भौमानामपि तीर्थानां पुण्यत्वे कारणं शृणु। यथा शरीरस्योद्देशाः केचिन्मेध्यतमाः स्मृताः। त
था पृथिव्या उद्देशाः केचित्पुण्यतमाः स्मृताः। प्रभावादद्भुताद्भूमेः सलिलस्य च तेजसा। त

श्री

सत्समागम । महात्म्यं भगवा श्रेष्ठ वि ह्य श्रोतुमिच्छसि ॥ ॥ लोमिस समुच्चयथ च्यवना

यास्त्वाशानाम बतविक्षतिमाश्रय ॥ ८३ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ मानसानीह तीर्थानि

प्रसन्नं किम कर्मणः । तानि मे कथय ... यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ शृणु तीर्थानि

गदतो मानसानि ममानघ । ये षु सम्यङ्नरः स्नात्वा प्रयाति परमां गतिं । सत्यंती

र्थं क्षमा तीर्थं तीर्थमिन्द्रियनिग्रह ः । सर्वभूतदया तीर्थं तीर्थमार्जवमेव च ॥ दानंती

र्थं दमस्तीर्थं सन्तोषस्तीर्थमुच्यते । ब्रह्मचर्यं परं तीर्थं तीर्थञ्च प्रियवादिता । ज्ञानंती

र्थं धृतिस्तीर्थं तपस्तीर्थमुदाहृतं । तीर्थानामपि तत्तीर्थं विशुद्धिर्मनसः परा । न जलाप्लुतदेह

स्य स्नानमित्यभिधीयते । स स्नातो यो दमस्नातः स विशुद्धमना मलः । यो लुब्धः पिशुनः क्रूरो

दाम्भिको विषयात्मकः । सर्वतीर्थेष्वपि स्नातः पापो मलिन एव सः । न शरीरमलत्यागा नरो

९८

जलाप्यसा॥ कालेयागनयाप्यपि नताबां नि॥ कुलान्वये ७। साधूनां दर्शनं पुण्यं तीर्थभूता
हि साधव॥ पूनाति सवा तानूलोकान् सद्य॥ साधुसमागम॥ मूर्ख शिष्योवलो धीमान् गदि
जानश्च बुद्धिमान्। वनाल्यानुयस्थस्तोत्र्यां कन्दर्पा मासम्तु नृपं। गत॥ सवचयामास धर्म बु
द्धिस्तु दुर्लभा। नयोन्निा ह्यानौ न ए गंद्र एवं समं सतु॥ जूहा धन्यासि वाजं द्र यन्द्र
र्माविनाहृत॥ धर्म धीर्दुर्लभा॥ पु मा विगलप्रजसहीक्तिता। क्रुवानाक्रम दानाहं भा
ल्याधिमहाकुच॥ मा लाकुलभ्यन च का या युनिन्द्याना वृथा॥ नायी द्विबुद्धमन्यो
नचाविमयचतोतूया॥ सनी वि [illegible] उदवनन कायसं। नस्मात्लोकाद्वयश्चेसी नकर्ण
या सदस्वया। यदी क सिम हा ना [illegible] यतीन निमोत्सन॥ ॥ श्रीगरुड उवाच॥ [illegible] मह्यमा
जन्मकु॥ स्वात्रसंप्रति। नधूमापि [illegible] ब्रह्म॥ प्रविश्यसूर्यं। एतल्कथितं [illegible] ॥

श्री

रुस्य सर्व्वथश्रेष्ठ्यार्थिव। द्रुवकोऽ[illegible]देवानां कीनाख्यममृतं सदा। तस्मात्त्वं सुरदान
वाः। पूजनीयोऽसि नित्यशः॥ स्वर्गे[illegible]नान्यतः। सा यानानि विनिर्म्मिता॥ श्रीभम्डवाच॥ ए
तच्छ्रुत्वा निषादस्तु गत्वा माहात्म[illegible] प्रणिपत्य महात्मानं कृताञ्जलिर्विमुक्तवान्॥ निषा
दउवाच॥ सत्कार्य्यादर्शनेनैव स[illegible] हास्मि हि हन्तव्यो। प्रसीद भगवन्महात्मन गो
नमो प्रतिगृह्णताम्॥ च्यवनउवाच॥ एवं वः प्रतिगृह्णामि गा मया मूकविशिखाः। निः
वादा गच्छत शूद्रा स्वर्गं सम्मसौ। सार्द्धं[illegible] लोहितैः। जन्मया सूनृतं कि[illegible] वाय
कर्म्मणि। इत्युक्त्वा तज्जिकयस्तन सर्व्वसन्तु सुखविताः॥ श्रीभम्डवाच॥ [illegible] महा
र्षि क्रौविता स्वनः॥ निषादास्तु न वाध्यन्ते सरुमख्ये दिवं गताः॥ [illegible] न
मत्स्याजीविनः। संगमाल्ये सच नृपा विस्मयमयन[illegible] नाथ

६१

सन्ध्यत्रीभा स्मिनृप। गोरिस्तुल्यन्नयन्अभि. पवित्रंपरमंस्तुवि। गावः॥ स्युदक्षिणीकृत्य वन्द
नीयाश्च नित्यशः॥ मङ्गलायतना दिव्या. ॥ सृष्टास्ताः॥ स्वयम्भुवा। कृत्वा मे वालिविप्रेणा दव
गायतनानि च। पृष्ठे ब्रह्म सन्ति ताश्चासां किंचूयमविकल्पतः॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिस
र्पिस्तथैव च। गवां पञ्च पवित्राणि पुनन्ति सकलं जगत्। गावो ममाग्रतो नित्यं
गावः॥ पृष्ठतस्तथैव च। गवां मध्ये यथा पि. गवां मध्ये वसाम्यहं। इतन्नामज्य नि
यः त्रिसन्ध्यं नियतः॥ शुचिः॥ विमुक्तः॥ सर्वपापेभ्यो. विष्णुलोकं स गच्छति। नीतवर्म
तयत्राणं यः॥ कुर्यात्सवर्णगवां। सर्वदुःखाद्विनिर्मुक्तः॥ सुखमाप्नोत्यसंशयं। यः सम्पूर्दिय
नं गावः सोऽक्षदघातुयः॥ सदा। मृत्युकाले यमं वाक्य स्वर्गलोकं स गच्छति। तेनाऽन्यया कृतो॥ स
म्यक्. विनश्येव तर्पिताः॥ देवताः॥ पूजितास्तेन. अरिदग्धा मवाक्तिक। आदिम्मधोहिय

च ॥ अर्द्धं राज्यं समस्तं वा नाहमर्हामि पार्थिव सदृशं दीयतां मूल्यं ऋषिभिः सह चिन्त्यतां
॥ भीष्मउवाच ॥ महर्षेर्व्वचनं श्रुत्वा नघुषो दुःखकर्षितः ॥ विचिन्तयामास तदा स
हामात्यपुरोहितः ॥ गत्वा तत्र स विप्र ... मविजातो महानपाः ॥ प्रोवाच नघुषं सा
सचिवान्सह मूर्नि ॥ नघुषउवाच ॥ब्रवीतु भगवान् मूल्यं मुनेरस्य महात्मनः ॥ यदि
त्रायस्व मामस्मा द्विषयं च कुलं च मे ॥ हन्याद्धि भगवान्क्रुद्धः त्रैलोक्यमपि संयुतं
किं पुनर्म्मां तपोहीनं बाहुवीर्यं परायणम् ॥ ॥ गविजात उवाच ॥ मूल्यं दीयतामस्य नाग
ज उत्तमा द्विजात्कर्म्मा ॥ गावश्च यस्मात् गौर्मूल्यमस्य प्रदीयतां । ततो च्यवनं नाजा
सहामात्यपुरोहितः ॥ दर्शनं गत्वा विप्रः ॥ प्रोवाच देववचो मुनिं । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ विप्रर्षे गवाः
क्रीतोसि भार्गव । नान्यन्मूल्यमहं मन्ये तव धर्म्मभृतां वर ॥ च्यवनउवाच ॥ उत्तिष्ठाम्येष राजेन्द्र

श्री ८७

क्षिताथगतं । दृष्टौ तत्र नाजर्षि ॥ सहामात्यपुरो हित ॥ तं पूजयित्वा विधिवत् स्वकल्यमिद
ध्वनः ॥ अथावाच भगवन्ब्रूहि किं करोमि तव प्रिया ॥ ॥च्यवन उवाच ॥ श्रमेण महतायुक्तो कै
वर्त्तस्य जीविनः ॥ ममैव मूल्यं प्रयच्छस्व यथावदानसत्तम ॥ ॥नहुष उवाच ॥ सहस्राणि
शतं मूल्यं निषादस्य प्रदीयतां | निः क्रयार्थं भगवतो यदाह भृगुनन्दनः ॥ ॥
च्यवन उवाच ॥ न मूल्यं शतसहस्रं | पार्थिव कुरु पार्थिवोत्तम । स्वमतिः सदृशं मम कुरु
मूल्यं सम्यक् चिंत ॥ ॥नहुष उवा | च ॥ कोटिः प्रदीयतां मूल्यं निषादस्य द्विजोत्तम
। यद्यन्यदपि नामूल्यं ततो भूयः प्रदीयतां ॥ च्यवन उवाच ॥ नार्हमेष मितां कोटिं मया वि
कल्पय पार्थिव । सदृशं दीयतां मूल्यं चिंतयित्वा द्विजैः सह ॥ नहुष उवाच ॥ अर्द्धं राज्यं
समस्तं वा निषादस्य प्रदीयतां । एतं मूल्यमहं मन्ये किंचान्यन्मन्यसे मुने ॥ च्यवन उवा

श्री

ज्ञानिनामपि यद्भव कौचलाग्नसूक्ष्माग्रमः। सत्वाः संसार दुःखार्त्ता कयाक्रुणवणकदा। का
त्रुसस्याद्दूपायाद्दि अनादेदुःखितास्मना। अूकः त्र विससत्वानां स्वहेदुःखस्तुक्रूदा। द
कान्धवधिनयक्ष। तेनाथजामिणकृथ। दयानेजायतयस्य सस्याध्यामृढवेतन। प्राणस
णयसायन्ना। ननाथाह्रयविह्व ः लान्त। थानवक्रतिणक्रुश्च। सयापामतिमापूयो
७। अूपदुव्याक्रिमालानां सूर्वय दूयजायत। तस्यस्वर्म्मायवर्म्मावा। कालानांह
क्रिमाडग्नीः। तस्मादगानहन्दी नां यक्षामीनान्तदुःखितान्न। नयास्यवक्रस
नन। किंवाधित्रिदणालयं। नकविम्यहयूष्माक। मासाङ्कदेकदायन। निवदययथा
नाङ्घ। सर्वामूलाप्रदास्यति॥ ॥हीमाडवाव॥ तनक्लिगस्यवचनं निवादजातसंभ्रमाः।
गत्वासर्वयथाहल। नघूषायनिवदयत७॥ ॥नघूषडवाव॥ नघूषायिनथाग्रवा यवनं

९७

मतीतामहाकस्ता । यन्तल ध्यानयोगेन, रूणु हूतस्यातिष्ठ । तः । ततः कदाचिन् महद्गण सागताम
सजीविनः । वंसायसूनहाजाल, सद्धार्थ्यकाविश्ववलो ७ । अथ तस्य हृमस्थ्यक, निमादवन्त
दर्यितः । तस्माद् द्वावयामास ॥ गलिलाहृगुनन्दनं । तहस्थदीक्षतुयसं केवलोहयविष
लाः । लिखाहिः प्रणिपत्याब्रवि, सि दस्थवनमब्रवी ७ ॥ ॥ केवल उवाच ॥ अस्मान
लोणपायानो, मस्माकं दन्तु मह सि । किञ्चाकर्म्म प्रियस्कड, तदाहुायस्य सूवत ॥
लीम्स उवाच ॥ समूनिस्कन्सहृ ह सा मस्यानां व्यसनं हुतं । हुपयापयया विद्वा
मस्यानधावावदुः खितः ॥ ॥ थवन उवाच ॥ मवणश्वित्रयश्वैव मस्यैयस्यान्य दसरु
सन्वोसोकात्सहस्य, दीनानतान्मृगदुःखितान् । दुःखितानीह सर्वाणि, हस्याज्ञानेदुःखि
तः । केवला स्मसूर्वस्तायः कान्नगन्सेनमकतः । मूह्यासत्वपूदाकन्यं, नहि स्वार्थवहिः कृता ।

श्री

नांप्राजा नृग साधुसमागमात् । साधूनां दर्शनं स्पर्शः कीर्त्तनं स्मरणं तथा । तीर्थानामिव
पुण्यानां सर्वेषामिव पावनं । न गृह्णाति वयासकः सदा पापाः व्रयत्नतः । व्रह्मस्वं च न क
र्त्तव्यं यदीच्छसि शुभां गतिं ॥ ॥ इति हाससमुच्चये नृगो नाम पंचविंशतिमोध्यायः
॥२५॥ ॥ मुनिसिंह उवाच ॥ साधुभिः सह सम्वासः अगुणः वचिकीर्त्तितः ।
महात्म्यं भगवान्यच्च तन्मे ब्रूहि द्विजोत्तमः ॥ ॥ शिव उवाच ॥ शृणु तात प्रवक्ष्यामि
ख्यानमितिहासं पुरातनं । नघुषस्य च सम्वादं मकण्डेयस्य च तस्य च । हार्म्यवन्ध्या वनान्ते
म मर्कण्डेयः सुमहातपाः । उदवास हि धर्मात्मा वर्षाण्येतानि तत्र । निकटे कामिकाश्रमे
दक्षमोक्षमदक्षथा । गंगायमुनयो मध्ये विवर्णालि लायं । गंगायमुनासैव गनि
तमोकमास्कथा । वदान्तिर्मुनिश्रेष्ठ नचैन व्रयपीज्यतु । तत्रास्य वसतः कालेः स

२४

ब्रह्मस्वं प्रणयाद्भुक्तं दहत्यासप्तमं कुलं । विक्रमेणतु यद्भुक्तं दशपूर्वान्दशापरान् ॥ बहि
वर्षसहस्राणि बहिर्वर्षशतानि च । ब्रह्मस्वहारी पुरुषा विष्ठायां जायते क्रिमि ॥ ब्रह्मस्वान
मयूखा याथन लोकं वाजवस्य नच ॥ नचकश्चिद्दूर्यायास्ति ब्रह्मस्वं यजीनर्जीयते । ब्रह्मस्वा
दूरुद्भवतनं नान्यलोकास्ति वियने । गूसक्रमसत्रसभ्र भतगहालाहलास्विर ।
हालाहलादपि विषम् ॥ ब्रह्मस्वं कहस्मृत्यं । विषमकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं स
कसंकुलं । वनवनन तक्रन्नि इहस्मूलानि वहति । कुलं समूलान्दहति ब्र
ह्मस्वानलियावक ॥ तस्माद्दावाग्निवह्नापि विषवच्च सदर्जनं । ब्रह्मस्वस्नायकर्मवंनन्वणी
स्त्वहिते मिण ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ एवं युक्ता पृष्टा वी कार्था भगवानुवाचान्त्वनं ॥ यावन ॥ स
र्वहतानां यथी ज्ञानवतीं पूर्वी । सदृि ॥ समागमानज नाहला हेवति क्वाचि ॥ विमृक्तानन

श्री

कृष्णावितस्तुष्ट दवदवजगत्पत । दामादवा हृषीकेश यज्ञनारुजनार्दन । नारायणस
हस्त्रांक्ष सर्वलोकाणवायण । अनुजानीहि मां कृष्ण गक्तमिति दमालयं ॥ ॥ श्रीभीष्मउवाच
॥ तत्र कैलाशनाथेन सानुकूलं तु प्रणम्यतं । दिव्यस्त्रिमानमारुह्य दिव्यकुंभा दिवम्गतः
तुष्टस्तस्मिन्विमानेन दिव्ययोगं नृत्यनृत्य । दवदवाजगा दव वासुदवाजग
त्पति ॥ ॥ वासुदवउवाच ॥ ब्र ह्मणस्य न कर्तव्यं पूकथण वादावचन । ब्रह्मस्व
हिंसांतंकं कि हंग ब्राह्मणस्यवि वा न मातम्भवाश्रया दग्धा । हकामसपकृत्य
य ॥ सयाति नरकं घोरं भवाज सर्वदर्सयः ॥ वचसं कायेन कृतं नष्ट दष्टं वाणे नरं
ब्रह्मघ्नं स्तेनं पूजानि वा कृतानि बहून्यपि । विनाश मानुगच्छन्ति णचस्म घटं वाम्बये
।मकानयिदकृत्वान्नि ३ णलिलि नव्रणान्यति । ब्रह्मस्वनाक्रि दवस्य समायायानेतिद्दत ।

मो ३

९३

यमलोकमनुप्राप्तो धर्म्मराजमुपागमत्। ततः स पूजयित्वा मां प्रोवाच भगवान् यमः। ना
कः संख्यायते राजन् कवपूण्यस्य कर्म्मणः। यावन्तः लिकतो लोके यावन्तो दिवि तारकाः।
यावन्त्यो वृष्टिधाराश्च तावद्विहरते वान्यदो। भूमिं किंचित्कृतं पापं मज्ञानादपि तथापि न
गहुकृत्यायपूर्व्वं ल्वा पश्चाद्वाथ यदि इच्छसि। शुभानुशानि चाउजन्तं नास्ति नाभेहि
कर्म्मणः। अवस्थमेव लेकव्यो कवयपूर्वैः फलं। नसकाम्यि इत्याथास्ति दि
वावामानुभोगिवा। उवसभोगा हत यन कर्म्मण छंदे यन्नृणां॥ ॥नृग उवाच॥ प्रा
क्पापमूपशौकामि पश्चाच्छुभमिति प्रभो। धर्म्मराजं अब्रवं तत्र पतितास्मि महीतले। शृणु
वद्यच तं स्त्रीहं यमस्याहं उच्चैः प्रजल्पतः। वासुदेवः समुद्धर्त्ता भविता तव कृत्य
धा मूर्खेमा त्सोन मयेश्वं पतितन्देव। नच्यश्चा लिमनुप्राप्य नतुसामजं हं स्मृति। तया

सहस्रसंख्यास्त्रियुतांस्तथायुतान् जवथ्कोटीणतमर्वुदानहं । त्वयायुतादत्तमितीक्रतुप्रसंङ्क
तन्मेतदानस्फलं केवानघ॥ ॥नृगउवाच॥ द्विजस्यगोयविप्रहा सभतामभगोधनं । जूह्लाना
तामयादत्ता विप्रस्यानास्यसाधव । भामन्यववि मान्यत्र नांगोयचयृक द्विज ॥ मभयमितिसावा
व प्रथमय्यिस्यसाऽवत । तावुभौस मनूप्राप्तौ विवदन्तौममान्तिकं । एवान्दाताऽवा
श्री नहर्त्ता साक्षीविमूढ एवतु ॥ त तस्मातगह सहस्र गवामूल्यपणीकृतां । याचयैक ९२
मृहीतांवं सतुमामब्रवीदिदं ॥ धन्यास्ताद्ववक्रतीवा तन्तुणीणीलसंयुता । नसा
न्धामया हांतु मित्युक्तामयषी द्विजः ॥ तत्तुमययच विप्र मयादत्तायेगयिप्राते । गृवीसांस्व
प्रत्यानूना । न्यायथयतिगृह्यतां ॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ नचाहं प्रतिगृह्णामि णकाद्मत्वयमा
ध्योणी । सेववर्गेदीयतामङ्ग मित्युक्तासाद्विजग्मिवान् । एतस्मिन्नवेकालस्तु वाद्विताः कालधर्मणा ।

यूधिष्ठिरउवाच॥सूर्यग्रहणनरायागौः ब्राह्मणायप्रयछति। तस्यदानफलंयद्व, तन्मकथहि वि
तोमरु॥ ॥श्रीकृष्णउवाच॥सूर्यग्रहणेनाराजन, गौः द्विजायददातियः। तस्यपुण्यफलंनास्ति
नवकीर्त्तिवक्तुमर्हति॥सूर्य्यादोहनकीम, मितिदोसंपूनातन। वासुदेवस्यसम्प्रोद, नृपस्यच
मनात्मनः। निवसेत्पुनावाज ने, दानवर्य्यंहिमानवः। सूर्यस्यतम्महाकुर्वकृ
नवीनेत्समावृतः। सूर्य्यपर्व्वहु गेतुप, द्वकेलागमवक्ति। तस्याद्यवलयत्
वक्रस्थसद्गुणः। प्रग्रहेपर्व्व यद्देत्व, तम्ब्राहाववृद्धभावमः। नागकस्पतमुबुर्
कतः। कृष्णन्यवदय७॥ सवासुदेवनसमुद्धतण्ध, पृष्ठस्थगस्मेपुणिपस्यगोजन। नृपस्य
नात्मानमूर्दाचकृष्णु, पूनातनेयक्षसरुस्सगाजिन। तथाकुवानहुतसोहमाधवः। गुरु
त्वयोकर्म्मद्वातनयावदत्। कार्य्येत्वोद्वर्नातिसोहृगो। भूषा, नवाधियाचद्धविश्वतदोहग।

उज्जेहर नवाणामर्थसम्पद ४ सम्पदा निलधूतास्कू तवम कणरत्नुना ४ कालमासी विवाकाना तक्
क्षायामिमविस्७ कार्य्यण्यमत्त रामाया क्रोधरुक्षूरयसमद ४ अूर्थजानि विदू ४ याहु दू ४ खान्यता
निश्चहिना त्वर्ववक्रणवस्य निन्दितस्यमनी बिस्ति ४ अूर्थस्यार्थकथनासमप्राणाह्वयक्रमर्द
सि अर्त्मप्राणपवित्याग गर्हयत्ति   विपल्यित ४ अूप्यक्रजात ४ यायस्य किस्यूनवृक्षवा
दिन ४ अूज्ञाननिद्रयासूक्ष्म सूरवदू   ४ खप्रबाधक ४ चिन्तसूक्ष्म सि दूर्बुद्ध प्रतिबूध्यस्व
सास्युत ब्राक्षण्यंप्राप्यत्वक्षं स्नया   स्थिर्वक्रस्थिर्दुवि तत्स्वाध्यानसं सोचा दवयाति
सवशित ४ अूकासिद्धार्थतातवा यवासक्रीडयाणय ४ बालिमस्य ४ स्यूहामध्यो ब्रनायरुवताप
था अूयानित्वोद्वयंव्रक्षन्नू कष्टकान्नाह्वचामरु उर्द्धंघ्व दंणताक्षरु ननिर्वक्रु स्थि... कूम ४ तथायिना
स्नन ४ प्राणां स्यक्रमिक्षम्य रु द्विज नास्मत्यापतवंयानि यतिव्याम्य येचामित्त ४ वरुह्यानत्नूगालासि

नकसिन्नचसूवका४नचसर्थ्यानमधुका नचान्य४यायथा निजः४दह्यान्येवधिनव्यम्ना ननाथग्रागि
णोन्युजान्। सूत्यमन्नु सवागत्य मद्दोधन्यासिकाल्थय। तदनं निवलारुन सूहदहस्लनुसहसि। किवू
नथागिसत्वोतां सवुधासकमाद्विजः४। यदिसृणोसिभद्रस्न हाविर्तग्रुर्द्धयासिवा। ततायतसवधर्म्मा
य नात्माननयक्रमहंसि। धर्म्मसाच वर्माहृलि यदिनायगसिन्याति। ननासकिस्थिस्ता
श्री कंमू णाकाद्यविविपन्त्याति। जीवा ४णीलवृत्याचि धर्म्मायस्यनमीदति। सूत्रव ५७
समनुथा धर्म्मविन्नाहिसाधव४। स्वाध्यायसग्निसत्वानं ब्रह्मचर्यदमन्कय४। सूस्त
यमनसूयाथ्थ, कसावैवानूपालय। सूत्तस्यसन्तृतीहिंसा, मसन्वामसमार्ज्जवं। नास्तिकमान
मीव्यथि विषयाश्चयनित्यज। विवयागक चित्तानां धनम्चकमतन्नूणां। निवृत्तविषयक्तानां
किन्चनननमनीविणाः। सूथस्यक्नुं नगच्छासि, विषयान्नविषयासक। त्यजतवूतत४सगसन्यो।

कैमिनिकावचयोनहिखलुप्यसंगस्य कामः१ कवित्प्रजायते । दर्शनात्स्पर्शनात्घ्राणाच्छ्रवणाच्च
विजायते । नत्वस्मत्सिदाकृष्य संखतामनाश्रयवक्तिंचित् । तान्यविाच्यविकारश्चो नतान्विद्धविवि
ध्यते । यानिचान्यानिचूतानि रूढ़ानिकानिचित । तथामतुकुपूर्वाणि नियमस्सनिवध्यते ।
श्रुदर्शनस्तथाघ्राणं स्पर्शनं श्रवणं कथा । पूर्वोक्ता नियमेन हि १ एषां प्राणाद्यमूलनं ।
। शब्दरूपरसस्पर्शगन्धादिस्या ये थायथा । विनागमतिपूर्वा यातिमानिकिकथा तथा ।
यतायतानिवर्तते तनमनाविमूढ्य ता । निवर्तनाद्धि सर्वत्र परं सुखमुपस्नुते । तस्माद्
विषयात्मकं आविवादिभ्यः सूर्दर्ययात् । हृदि कुर्यात् इन्द्रिययामं शब्दाकर्षणत्वपञ्जरं । इन्द्रियेन्द्रियार्थे
ऽर्थे यानीन्द्रियविवर्तयेत । लोकवितत माना लोकानात्मनि पश्यति । इन्द्रियाणि समस्तानि निय
कमनसा हृदि । मनो बुद्धौ समाधत्स्व बुद्धिश्च परमात्मनि । एवं बुद्धिं समाधाय परब्रह्माभिनिश्चला ।

श्री

क्रियायास्य सि निर्वाणः निरीक्षन स्ववानलः॥ अथर्वे तन्न गक्रासि यनमासनमच्युतः। साकानम्या
समाधिना यथासवनमा… नः॥ नानायज्ञैर्जगद्धानि सर्वलोकमहेश्वरः। यं विकयन्ति मनसा
नतवा विश्वम्भरेश्वरः॥ ॥श्रीभीष्म उवाच॥ एवं स द्विजः सर्व्वं मुद्गलं प्राह राजन। विष्णु…
शावा … ॥ ॥ मुद्गल उवाच॥ … संप्राप्य सर्वानुग्रह…
मया। … धर्म्ममनुक्रमं॥ ॥श्रीभीष्म उवाच॥ एवं स मनुसा…
… द्विजन्ति दिवंगतः॥ … यथाकर्त्तु … ॥ तस्मात् सर्व्वे
लोकानां प्रक्षालारः॥ यतः॥ स्मृतः॥ सक्षावान् सूक्ष्मसाधनानि पूसानि … च॥ यनारुदवाधितम
नायनिःश्रेयसं सर्वाधितम्यथयन्ति द्विजाक्रमं। मुद्गलतामूपगतवान्यूनं दनासहासमना …
तिमहानुग्रहः॥ ॥ इति हाससमुच्चये … संवादानाम सप्तदशोध्यायः॥ ॥

७१

॥१०॥युधिष्ठिरउवाच॥अतिक्रामतिकालेस्मि. न्सर्वभूतक्षयावहे । किंकर्त्तव्यम्मनोश्रेयः तन्मे
ब्रूहिपितामह॥ ॥भीष्मउवाच॥सर्व्वसत्वदयालुत्वं सर्व्वेन्द्रियविनिग्रहः॥सर्व्वत्रानित्यबुद्धि
त्वं.श्रेयःएवमिदंस्मृतं ॥अत्राप्युदाहरन्तीम. मितिहासंपुरातनं ।पितुःपुत्रेणसंवादं.तन्नि
बोधयुधिष्ठिर ॥द्विजातेःकस्यचि त्पुत्र.मेधावीनामतोऽभवत् ।सोब्रवीत्पितरंवाक्
ःस्वाध्यायाध्ययनेरतः॥ ॥पुत्र उवाच॥धीरःकिं तातकुर्य्यात्कृतार्थो. किंप्रज्ञ
यःक्षीयतेमानवानां ।पितस्तद् चक्ष्वमसमवसानु. यथापर्वंधर्म्ममहंचरेयं॥ ॥
पिताउवाच॥अधीत्यवेदान्ब्रह्मचर्य्येणपुत्र. पुत्रानिच्छेत्पावनार्थंपितॄणां ।अग्नीनाधायवि
धिवद्वेष्टयज्ञो वनंप्रविश्याथमुनिर्बुभूषेत्॥ ॥पुत्रउवाच॥मृत्युनाभ्याहतोलोको जरयापरि
वीडितः।यामिरिग्रस्यमानच. किंस्वस्कु.ऽ०वशायसे ।सर्व्वापायैर्यदानास्ति मर्त्यस्यप्रतिक्रि

ये॥ सार्द्धं कथं सुनीतिं हित्वा जालमवावृतं स्थितं। तार्यां तां त्यक्त्वा यतीतायां मायूबल्यतव स्तव॥
सूत्यादवामत्य स्तव धृति विन्ध्यत कस्तुत॥ कृतान् खलु दीर्घत्व मायूबस्क्ष्मद हितां। स्वादिव्य
थवे गेन कीयततत्प्रति कणं। प्रति कणमयक्षाय॥ कीयमामान लेकत। कूमकस्तव मा
श्री कुल्क विशीर्णु॥ सविराजभाज्ञ व्यक्तचलपत्रापे लीनमोयेमिवा क्लिर। क्लिवाणा ५८
जीवितस्या तत्त्वानास्यसतन॥ जातसवाकवासत जनातदहितां जवा। मूर्
नक्वाहथनेन लोवा॥ स्तवचजम मा॥ क्वाहिविन्ध्यसमर्थेनु णचीवबू णचीवस्तव॥
त्सुमू सतलाकं इक्षु संग्राम्क्ति जग॥ दूवस्कसयिरविद्या द्विनागस्थिसतवस्कित। जूयसवहितकालः
पूर्वमासीदनागत॥ आसेन्नतवनामेति। मृत्यर्जकाद्दिन दिन। आघातनीयमानस्य वध्यसवचदव
द॥ उक्ताया क्वयवाह्न मरुहयमूपस्कित। मवणवापिलोकानां क्लिमद्यनियतिव्यति। ननस्यन्था

मिलाकस्मि न्याजाता नसनिव्यति । स्वतिसंप्रत्ययंवृक्षा स्वेर्ष्वस्तु कायमास्यात । मध्याधयाना यियस॥ क्ले
ग॥ यांकिप्रेती कात । यावद्दवरुवंकाल्य तावद्धृ म॥ समाचरे‍त् । बालप्रवचनद्धर्म्म मनिलंखलजीविन
। कुलानामिव पध्यानां क्षुद्रस्व॥ यतनाश्रय । शूवद्वाल्यकयावाला वृद्धम्वायकयायूवा । मृत्यावक
समाकुरु॥ सुविन॥ किमथ कतं यायंयनिकुनलात आत्मानस्यनिवालय । वर्षासृजी
धुकाध्वव गिद्यनवानसीदति वजन्किननिवर्ले कं प्रमाणन्सिसविनामिव । आंयुवा
दायमत्याना यान्यहानियून॥ यु न॥ ज्ञूहानाजालिमासाप्य कर्णाकाष्ठानवा॥ कालो॥
संचिसुपतिन॥ कालो दृष्टिवार्द्ध बिकायथा । यथागोनंदरुस्कूल जीर्णतृठि यावसीदति । तथा
वसीदकिननो॥ कालेस्यावसमायनो॥ कालस्यावसमायीति विनग्ना॥ सर्वदाकिन॥ नचैवमवग
ककि विषयाणकावतस॥ यस्यांना आंयतीतानि न किंचित्सरु मोचरे‍त् । तमवंवध्याद्दिव

विद्वः पूर्ववनार्थमध्ययन॰। हा चाण्डायन कार्यं मा यूथिमत्यः प्रयच्छति। तत्पुत्र संग्रह आनकमनर्थनर॥ यां गुरुः प्रसुमवा

श्री सं मिति विन्ध्याद्विचक्षण॰। कार्यमिपूत्राम विरुद्धाम स्निग्धवन्धुसुहृदाम। ममवक्तव्यमवैघ
तु मिव मृत्युर्विनयति। मृत्युर्वा गजवा लोके ग्रस्यमानः प्रतिक्षणं। अजवामनं वक्तात
कथं तिष्ठसि निर्वृतः। जूझैवासोमया ६९ ः हा कष्टं स कथं मृतः। मृत्युना क्रियमाणानां
सुतात्रः नृपतन्नृपाः। काजा नीतकदाकस्य मृत्युकालो ह विध्यति। वृद्धीव
सम्पनील॰ स्त्या दांतिस्यैरवलजा वित। जीवितस्य चणकं हि जवाकं कृपयीव ७९
नं। सम्पदन्थविनाशोक॰ जा तकायृतिमापूर्या। यस्यवामृत्युना सखीया
वास्यादजवामव॰। तस्य देयुङ्गन्तव्य कुसिद मुत्स्वा हविवोति। दृष्टदण्डानतत्मस्यैस्यायु
करी सूवन्धक्लायितास्तस्यो यस्मिन्नरविताल्वान। नकश्चिदपिजानीते किंतस्यद
श्वारुविध्यति। तस्मात्सर्वः कवनीयानि कुर्यादद्यैवबुद्धिमान्। ध्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णिका

पराह्निकं । न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतमस्य न वा कृतं ॥ इदं कृतमिदं कार्यमिदमन्यत्कृताकृ-
तं । एवमीहासुखासक्तं कृतान्तः कुरुते वशं ॥ आहन्ति समाक्रम्य मृत्युर्वा दायगच्छति । मक्ष-
कस्य विनिमृत्युः यदि पश्येदयत्नेन ॥ आहारो यिनचावेत मिकृतकार्यकोविता ॥ अतस्यात्मे
वह्निलिप्ते ॥ संगं कुमनसानवा ॥   अकृतार्थावसीदन्ति स्येकता ॥ सततवायथा । आयु-
र्येकस्यकालस्य प्रमाणमिदं ॥   णतिः । तस्मात्र दयमायुष ॥ कथंचित्स्फुरति इ-
ति । दणवर्त्ते ॥ भीतलिका वि स   त्रिशतिकं कथा । सर्ववर्त्मगतायुष्यो न दृश्यतेऽद्य
मानवा ॥ सम्पदः स्वप्नसंकाशा यौवनं कुसुमोपमं । तडिच्चञ्चलमायुष्य कस्य स्याज्जीवि-
ते धृतिः ॥ किसनन्तन कविष्यामि जनास्सवणरोकुणा । आयुर्वस्नमवीवन मृत्युरुत्वानुवर्ति-
नो । तृणानलनदीवेग स्वप्नसादृश्यावर्त्तिषु । आयुर्यौवनशालेषु प्राज्ञ ॥ कोनाम विश्वसं ॥

विश्वासामिदकःकूर्म्मो ७ आनाद्येवी वनादिषू । दृष्ट्वा नाथमलाक्रान्तं क्रियतां मृगनाजग ७ । ४४
दृष्टिसनणा वर्त्त संसारोद्य निवाग्रय । जगन्नस्कं नमाश्राप्ति ग्राम्यमाणस्वकर्म्मभिः ॥ ४५ दमनक
निद्यामि ततएवस्कविन्यति । संकल्पः क्रियतन्तथाय ननम्मृन्युःक्ष्यतीन्दृणं । शूकस्मकान्नमकाष्ठि
श्री। नाकसन्यस्यकस्य चि ७ । ननम्याथी मियस्याह्रं । नचसाक्षीहृयासस । एकः प्रसूयते
जन्तु एकएवप्रलीयते । एकोऽनु भुङ्क्तेसुकृतमेकएवचदुःकृतं । मृतंशरीरमुत्सृ १०
ज्य काष्ठलोष्टसमं क्षितौ । विमु खाबान्धवायान्ति धर्म्मस्तमनुगच्छति । बलिभिर्मृत्यु
सिंहस्य संसारवनचारिणः । मृत्युव्याधिजरादीनां कथंस्वस्वसि निर्द्दयः ॥ सवृषवधदानस्य
सवन्धेर्द्रविणस्य च । कियत्कादिवसास्तान यास्यन्ति कुशलेन ते । यावत्स्वस्थकस्य संयोगे अविघ्ना
यतितजवा । यावन्नकीयते चायु तावच्छ्रेयःसमाचर । पूर्वदानककूदुश्चवृ णक्वाः सीदन्तिजन्तव

॥सच॥यंकार्ज्ञुवसम्ना ।जीर्ज्ञवनगजाथ्वाला।रुदाकुमथे॥वोले ह्वब्रा।विसूच्यन।वृप्रदानसये
॥चोले॥वूमा।चब्रानसूचान।नचनवूत्रदानवू कार्लेयावू छिवी हरी ।कथूत्तु ह्यणा।झन्‌ वा।रुया
नेमयो।विना।समत्याजठ्यन्यस्क यगो।विन्दूसयनन।कनयत्तनजीवन्क गङ्स्कु।मिरुयग्थत्ति-
जूत्तपाना।विजीयन्क यतरु काश्र्व। रुकिता॥तस्मित्ता।वा।दनगर्हु॥।किमर्थनावजीर्ये
न।यमर्हजनयथ्यवं यङ्कसस्त। र्हयन्युपि।नध्वास्यस्वकांकर्म्म सरबड़॥खापवा
दका।स्वयंस्मृतयिणुहृनस्य यवत्तत्र। स्यसर्हदा।स्वनकाणयागकृस्य काम्हउस्न्यनद
रण।सूह्रानेजायिनजन्तु ॥सूह्रानेथ्यविवर्द्धन।सूर्वद्‌॥खकक्षमृत्यू सूह्रानेचवविन्द्‌ति।वृम।
रुंद्यागसिव्यामि कोथर्हकिसिदाम्‌ द॥कावन्धूर्म्मसकृस्यरु मिलोत्मो नस्विचिकय।नवन्धू
चास्किमकाप्ति न्नवंवन्धूम्थकास्यचि७।यथिसतमममवदं दावचन्धूसूमजीने॥वूवासीसजन

स्कन्ना॥ सायितं वर्कस्थं वनं॥ बहाम्भरविणाचान्य स्कन्मोद्भवनभायन॥ प्रवृत्ति व्यवस्थितलोकं का॥
वास्यसूजनोजन॥ कोवायवजन॥ कस्मोहत्र वैष्णवकवले॥ पूज्यना नमस्ते॥ पालि अद्वि॥ कर्म्मगतु
ति॥ कोषकानष्ठनात्मानं वहृयन्तोयवूभ्यस दक्रमा नवलोकस्मि महता कालवह्निना। कालरु
नव्यतिव्राम॥ प्रसीदष्ठववामनि। श्री नित्र नैवान्यविद्यापि विनेपत्रस्युपीत्रको॥ गलो ७१
नमस्त्वयप्युस्ता प्रविष्टेनादवृञ्चासि । पितामहस्कधगनद॥ जगत॥ प्रपितामह॥ सर्व
वस्कं सद्भुगेह्वानमात्रयागिध्यय प्रमेयं। नित्यानन्दं चिकथवं श्रीयायसर्वदुःखं
दमेवं विक्रमान्न॥ नमोनान पितो कोशिः वसुस्थितं तिपद्रत । दानयथोदनजन्तु॥ सकर्म
फलसम्भूतं । स्वकर्म्मफलनियतं विधाह विधिनिर्म्मितं । भूतग्राममिमं काले समनोदय
कर्वति । हानानमान वोनेंगि ब्रान्दहावेस्य दृ॥ स्विन । मधुकाष्ठवमर्थण स्ट्यकनोग्रसितजगत्।

यस्मिन्नये व मूर्खस्य बलिन्यस्याथ दुर्बल। लोभ्वयवदरिद्रश्च मृत्योः सर्वतुल्यता॥ जनानां मृत्युर्हि द
नानां खादितानी दृकाधिया। बलिनां दुर्बलानां च ऊर्ध्वानां सेहतां स्तयि ।नकश्चित्स्नात्य तिक्रम्
यां मृत्यो किमान च॥ आपि सागरपर्यन्तां विजित्य मोक्षसूत्प्रवाः। मृत्युं नैव विजित्यन्ति ता॥ पूर्वा च
क्रिमायूया ७ ।जातमृत्युरु चयाति निमिषान्नातिवर्त्तते। निमेषादर्गा दीर्घच काष्ठा
त्रिंशत्कथा कला। त्रिंशत् ७ कालामुहू र्त्त॥ स्यात् दशाना जन्तुना चन॥ निमिषादिचसर्वकालः
शीघ्रगः सर्वदाहिना। हरचन्यापमूर्हि जागरूर नदीवेगश्च वायुवत्। निवर्त्तमाजननाविनां
वयोगङ्गन्तन्तिष्ठति। एवं देहस्य नित्यस्य अध्रुतीत समाचर। अनित्यसुकिमानुष्य विद्यादाग्नालय
थर्ल। यवमक्किनमस्कस्य॥ साहसं किमतः यचं। किमतः पचमन्यके वाधयासिकूने॥ कूने॥।
अनित्यसर्वमिवदः यत्किंचिद् दिहयन्यति ।तदीदृशीमहल्लाज्ञा सर्वराधवभू नियताः।सर्वाव

न्यनित्यह्रः रुविष्यात्मात्मयोगवित्। आत्मज्ञानमधीयानो यजन्नात्मानमात्मनि। आत्मयज्ञ
रविद्यामि तमोतावयतेप्रजाः। यज्ञयज्ञेः कथं हि ग्रे आदि सायह्रमहोते। सुकवहिः द्वातब
श्री क्रुः द्वातयहेः पिनावव। सोहत्कृदिसः सत्यात्म कामक्रोधविवर्जितः। जितेन्द्रियः समाहवो १२
मृत्कृर्जं व्योम्यमर्थव। स्तुकेर्ज हिंसयविशिष्टः मनोयासमकावत। तत्सहर्स
यनित्यह्रः ध्यानास्योसमनः स दो। मनः सर्वेन्द्रियानाश्च। हृत्येवाथसमाहित
ध्यातावस्मसस्थामि निचत। यावन्नक यमानतो। विमुक्तविषयासंग सन्निरुद्धमनो
हृदि। यदायाम्विमनाशोव तदा निर्वाणमृच्छति। कामक्रोधरुपनरु तमसोवृतचेतस
रतन्मृजनयष्यन्ति मोरुदोनसूदोरुत। सूर्ध्यमध्ये सहस्रेश्वर नाजस्थयग तकथा। ध्यान
यज्ञस्योकत्तया न तु ल्हिकदासन। ज्ञानयज्ञस्यम सर्वे कालानो हितिधातर्गी॥ श्रीब्रह्मोवाच॥

पूत्रस्यैतद्वचः श्रुत्वा मान्दधर्म्मविदस्तदा । तथासम्यग्वचाच्छिप्रा यथैनमवदत्सुतं॥ तमभ्यभावीव
यः प्रवाधितः॥ लचीनमभ्यात्मकविच्छि चिक्य । तदैवसर्वधर्थाविमूक्तिमयिवान् द्विजोत्तमः॥ सेन
सूखदानिस्पृहः॥ विविक्तदर्शने विमलुलस्कीतं क्वालणयाज्ञाक्रमनेकमय्कृतं । जगामवृक्ष
गमनीयकृत्यिलं द्विजोत्तमसत्तितं विहुवर्णोदलं॥ ॥इतिवाससमूक्षयं पि
तापूत्रसंवादो नामाष्टादशोध्या यः॥१८॥ ॥युधिष्ठिर उवाच॥ कथं निर्वि
दमापन्नः शुको वैयासिकः पुना । एतन्मेतत्वतः सर्वं त्वमाचक्ष्व पितामह॥ ॥भीष्म
उवाच॥ प्राकृतेन तु वृत्तेन चरन्तमकुतोभयं । अध्याप्य कृत्स्नं स्वाध्यायं पूर्व्वं व्यासो वसाय०
॥व्यास उवाच॥ धर्म्मं पूत्र निषेवस्व सुतीक्ष्णौ हि हिमातपौ । क्षुत्पिपासा ... जय नित्यं
जितेन्द्रियः॥ धर्म्मादिपेतयत्कर्म्म यद्यपिस्यान्महाफलं । नतत्सेवेत मेधावी न हितं द्वितम्

श्री

यत्रात्र तत्र वसूनक्षुर्ब्धर्म्मो निधनम्प्यनुयाति यः ॥ शरीरेण समन्नाशं सर्व्वमन्यत्तु गच्छति । व
नामृत हि सहायार्थं पिता माता च तिष्ठति । न पुत्रदारा न ज्ञाति धर्म्मस्तिष्ठति केवल । ध
र्म्म हि धरस्य मूयन्ति वृद्धिमायान्ति ताने च ॥ अयं यो गच्छतां केवा मनुष्यानां विनश्यति । न हि
मानयाणकासो वनवानयिनि र्तनः ॥ अनुतवानयिमूर्खध्यो यो धर्म्म विमुखो न
रः ॥ यूलवा ॐ वधी न्यवू पू र्य अत्वच दक्षिपू । नाहिगास्कमनूष्यपू यथा न्य धर्म्मो
न कारणं । धर्म्म माता पिता चैव धर्म्मबन्धुः सुहृत्तथा । धर्म्मस्त्राता सखा चैव धर्म्मः
स्वामी परन्तप ॥ धर्म्मः स्वर्गस्य सोपानं धर्म्मात्स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ धर्म्मविक्रय विप्रर्ष जन विक्रा
विवर्ज्जय । धर्म्मविक्रयमात्रं हि यदि प्राणैर्व्वियुज्यते । तेन स्वर्गमवाप्नोति धर्म्मस्यैतत् फल
विदुः ॥ यस्तु विक्रयते धर्म्मं धर्म्मनिवारणो नरः ॥ यत्न विक्रयमर्यातो प्रसादमविन

७३

इति। सत्रवद्रियवाधर्म्माः समाचरस्य पूत्रके। धर्म्मप्रमूखश्चयत्नेन यपमिव म्यानिव्यासि। गस्मा
सर्व्वात्मनोधर्म्मं नित्यंपूत्र समाचरेः। सांधर्म्मविमूखश्चयस्य नमसित्वं यतिव्याप्ति। यसकृत्श्चः
गोथताः। सत्यार्जवदयायचाः जितेन्द्रियजितक्रोध स्नानूयोन्यचपूश्च। मूवधायमनेकेवा
नचाणाक्षाविनात्मनाः। नियकृच गमावृज्ञा मनस्कत्यथगामिय७। मनाहिसर्व्वद
तानाः सर्व्विनानिपुत्रात्मुरगात्रू पुरस्त्यस्कदाहिपा पुरुष्ठवावधानय। कामक्रो
धस्कवेलाक दर्शदाहमदक्त था। निर्जमत्तसनमोलस्य नाविकाधर्यनियुज
सत्यमार्जवमस्कय मानृसंस्यदमस्कये। ब्रह्मचर्यमहिसाश्च कमार्ध्यविनालय। सोप
नसर्गस्वर्गस्य मानुर्यं यायदूर्ल्लभः। नथत्मानंसमाधक्व ग्राम्यसेन पूनर्यथा। क्रोधलोकय
यानित्यं निद्रालस्यायेनकथा। विषयक्तृपवत्विव प्रेयसाज स्यान्त द्विजः। यथायथानिवव

क्ति विनयाद्विषयात्मिकाः॥ तथा तथा कूशलता तदा तिनूपजायते। तस्मूजाह्वाविहि र्निद्यः
विषयेर्द्दतयतस्तः॥ प्रापूर्वकोहदः॥ खानि तिर्यगादिषूर्धानिषू। विषयेषु प्रणकोहितं
नः॥ ध्येयं आनविन्दति। तस्मात्सर्वात्मना पूर्व विषयाद्विषयकं हा। जनकिंचनतालका:
विषयवृसतिर्नृणाः। इष्टागोवि वसस्येस्याः॥ दुःखनविनिवार्यते। निवार्य विषयो
श्री णकि मिन्द्रियाणां प्रमाथिनां। दवतां विधिलेभेन यावत्प्राणं सुपालय। ब्राह्म
णस्यतु दुःहार्यं नाशगायवा ल्यते। रुद्रकणायमरुणं धर्यानकुसुखायवा। १४
सर्वाणि निश्वसः सकर्म्मणिपश्चयतन्त्रः॥ एताब्रह्मसर्वस्वं निन्दितानिचवकूये। ब्रह्म
चारीगृहस्थस्य वानप्रस्थयतिस्तथा। यथाकूकाविनः॥ सूद्वे गच्छकि यवसामति। सहस्र
पवीसनुघः॥ समसाक्षा जितेन्द्रियः॥ दाता दोक्षा दयावाश्च ब्राह्मणोनावसीदति। सप्तद्वे

नचथ॥ यक्ष ऊबधर्म्मस्यपूजक। शूद्रमलात्रजानन सागान्यनकुबर्त्मना। ब्लेवनवक
याव चिकित्सानकथातिय॥ गत्वानिचोत्र धदुगण सवज॥ किंव विमूति। याकस्यसनृत
हिसा यवस्युयवआघित॥ येमूनलोकवालवि या यारिखां ह्विवगृथ। आनसाधयंत
धर्म्म कामा(थैवा न दाग्रयो। नताम्वोर्वदन्या॥ यव लाकविकृमिनी य
यवलोक हिता नित्यं सत्वदक्षं यविकृय। जूत्रैवकर्म्मणमव विपाकस्यविवि
कय। पूर्ष्वियसियाधर्म्म नक नाति विमूढधी॥ सयश्चान्कस्यन सूक्ता ग्रह॥
सावादिवाध्वग॥ प्राभवानगर वाणि तीर्थवायलन। येवा। पूत्रत्यनवस्कयं येत्राधर्म्मव
यानन॥ शूद्रमलनसगत धर्म्म॥ कार्याविपश्चिता। सकस्तामचण्ग्राक्ष धर्म्म॥ कर्तुनण
कत। शूद्रैवकूकृत्यप्रथा मृत्युश्चानियतायत॥ श्रुत्वातथैवकार्यबु सृत्युर्वस्यकर्षीति।

श्री

जराव्याधिशस्त्रैरुपेतं कोहिमानन्दयतन॥ स्वस्थस्मिन्नकिलीदह्या स्वयहाकिंपुनर्दस ७।
जन्ममृत्युजराव्याधि वदना हिचहिछूत॥ अूसोचमिदसस्वस्क सेसार्वथजपूत्रका। अूलम्
सानान्निवर्तनं सूनय॥ सहवाध्वन॥ अनतसहगकर्ष तकर्मस्तुहांतकून। गतजीवित
मत्युल्य निद्रागतस्यार्ध दाविणी। यामिल्लोकजवाभागे वर्धकदयिनिकुलीन
यन्मे जन्मलाभाय जायन्मे मवर्ण। यत्र। न धर्मार्थनकामार्थ कृणानावृतवेजना
॥ तुल्यजाति वयाकृपा नद्वता। नकर्णसिसृन्यूना। नचनामालिनतासौ लो ८
हि हृदयन्कव। गतस्यायि समतस्य गतायुनैव विश्रमः। अूसासमाशुमिदंपूसा वाह्नेयेवा
यूसूकस। भायस्नायमस्क जीव॥ गकुनिवर्तित॥ अूनिच्य॥ प्रियसचासो कथंस्वापिसि
पूत्रका। अूहितहितसंस्थावजप्रेवंवसस्थित। अूनर्थेयार्थविज्ञान वसमर्थनावबूधस।

१३

पूत्रनाचकृद्ं वथः गवीरंसश्रुआग्यथ । यावकृसप्र्वंसर्वः गस्वसूक्षातद्ः क्षम । सूखदूः
स्वानिद्रानाना मजयाजवयन्तसो । श्रूदिथास्रुंसमस्थुति पूनःयूनकदतिच । हक्षासूचीवि
निर्ह्लिन्ना गकं विमयसर्विसा । मागद्वसोनलेः पक्कं मृग्कचम्रातिमानवान्त । महाकिदिन
खदुःनि यनक्याग्रनतवत । जू पूमक्षिःग्रमोनस्य मृग्कनाकिन्तयप्र्थसि । वद्
द्दयैनिकद्व(नो जायग्रन्नवघसू ककः विग्धस्कसिरुयस्कुन कामूतकविरुन्य
स । श्रू विश्रीसमनालम्ब मन्नाट थयमदलिकं । गमःक्राक्रावसधानं कथमकी
गमिश्रसि । सन्याभावेस्कपस्कैल न्दयावार्केः कसालिखी । श्रूयेवावप्रवश्वत मनखदीपःप्र
धार्यतम् । यदासर्वभ्यविवज्ञ गन्कयमवलिथम । कार्थवृतिमवाभ्राकि मृगःपालि विवानु
तः । मृत्येजवातिवागम्थ ड्ःस्वोनि विविधानिच । श्रूनूणक्रानिगदह स्वकःवीमिकृतिक्वसि ।

श्री

लिङ्गकथङ्गयानथ मृत्युवश्यति तयदा । निवृत्तिं लरुसवास्मा जलात्मीन ९० वाभृत ॥ जनाद
लितयक्कानं प्रवज्ञ्या विश्रीत्पलं । मृत्युणफ्रुगृहीतास्तु मायान्ति विन्नयअसि । यतस्त्वं का
वियास्यन्तं न्नवन्धिदनूयास्यमि । एवाकिनाप्रयोगवं स्वमादायसुराणुरं ॥ सुरणु रं समाद
य धूमाश्चान्यजगच्छति । अत्रोप वास्यगच्छन्ति सुहृसम्बन्धिवान्धवाः ॥ नैव सूनस
सूपयोतिनवंधू वर्गोऽनार्थ ८ प्रयत्नवचितानसूतानदाचा ॥ तस्मिन् काणे प्रियंग
तानिवर्वङ्क यिद्वा प्राणाः स्वकर्म रूलयथ्यधना ॥ प्रयाति ॥ मानाविन्दसकसालि पूत
दानगुणानिचा । मूनैकाणोवृतीतानि कस्यचन्कोनिकस्यवा । नचैषां स्वजनाकार्यं नकार्यकेव
लेनचि । सूक्ष्मान्कोनियान्यछन्ति स्वेवान्ये वागमिष्यति । वर्गाश्चिणक वियासि प्रीष्मकेसनुयाति
दा ॥ १० सर्वं विक्रयन्मूढा नाकवाला निप्रष्यति । यत्र न्नविप्रस्यत्तसं पृष्वनापिनवृक्षासां गच्छ

७८

त्वामिन्द्रियैरेव बुद्धिमानयि वैश्यस । महाजालसमा कृष्णा नक्रालमस्या निवाह्यतान् । मालुजा
लसमा विद्या त्यक्त्वाजकूनसूदः खितान् । निवन्धनीचक्रधवा प्रकृतिस्तृणवीचिणाः ॥ किंचेमा
स्तानिनायन्ति नैनां छिन्दन्ति दुःह्वेता ॥ सुहिंसासन्नसञ्चाम दमार्दवतयामयीः । नावमारुह्य
यत्नेन संसाराणवमुत्तर । बीज   यिताकृतमयी जनित्री वृद्धिस्तु कर्म्मणि गुरु
गुरुणि । स्तानिसत्यप्रतिमानि   लोके पद्मान्यपद्मानि लूनानि कालेः ॥ प्रयास्य
तां किमास्थाय समुच्छितमहहयं   । भूतिप्रमाथदानूलेक पोसरुत्समाचर । नयत्र
दारवान्धवाः नसत्यदः प्रियाजनः ॥ अनुव्रजन्ति सहाय व्रजन्तमेकमात्मिनं । यदेवकर्म्मकेवलं
त्वयं ह्यात्मसात्मगुरुः । तदेवतस्य सार्थकं रुवेनाप्य गच्छतः ॥ नत्त्रसं विरुह्यते स्वकर्म्मणायनस्य
रः । यथाह्यात्मसात्मगुरुः । स्वयमेव तत्तदुह्यते । यदात्वमेवदृष्टत स्वमयत्र गमिष्यसि तथा

गतिं गमिष्यथ॥ किमात्मनाथ यथेण वा। न यावद्धवयं यान महाजनस्य पावक॥ अपक्वपावकायु
ना, प्रसीयसनसत्वनं। गताद्विवत्संदर्भका श्रुवासियश्चवर्भको॥ कूबूधकर्म्मस्तथैव वया हितावि
वर्द्धितं। स्वर्जनाबलवनं विसृज्जनीवावातितं। वनाश्रयपलासनी विधर्म्मकेवलन्निधि। धन
स्यस्यस्यनाजतां स्त्येनयस्यवीव तः॥ मृतार्थयन्नमूर्श्च तं समार्जयस्वतप्रनं न
सेन्द्रस्य। प्रियूतक व्रवीमितद् श्रवत। असास्वतद्धिजीवितं कूबूधधर्म्मादृतं
। नास्तिधर्म्मसमोवन्धु नास्तिधर्म्मसमः सखा। नास्तिधर्म्मसमो लोके नास्तिध
र्म्मसमा गतिः॥ यस्य न वायथा मृत्यु यो धर्म्मन्नाचयत्नतः॥ अजागलस्तनस्येव तस्य जन्म निर
र्थकं। स्वयं वृत्यविमनसा कार्य्यो धर्म्मसंग्रहः॥ दामीव ब्राह्मणासन्कीव पीसग्रासकवातितेः॥
एतास्मिन्नवपातित्राणं दिन धर्म्मविवर्जितं। दस्यहिस्मृतितेनैव यूक्तमोक्षान्दितस्तु तं। उर्द्ध

याक्कर्विनी मात्र नचकश्चित् कृष्णाजिन । धर्म्मादर्थश्च कामश्च सकथं न निसेवित । प्रायः प्रकी
णयापस्य नित्यं धर्म्मनितस्यच । नचस्यात्स्यघ्नतज्ञानं ह्यनालोकः विन्दति । कार्म्मणामनसावाचा
शाधर्म्मनिवतः सदा । कृत्स्नांलोको किंचित्कथ्य समोक्षमधिगच्छति ॥ ॥शुकउवाच॥ एतन्मेभः
विविधाधर्म्माः प्राणिनोयस्यया निच्छतां । सर्वेतमोकोधर्म्मार्थं रूणावन्वक्त्रोस
र्हसि ॥ ॥व्यासउवाच॥ नान्यत्र विद्यातपसो नान्यत्रेन्द्रियनिग्रहात् । नान्यत्रस
र्वसंत्यागा छान्तिं विन्दतिमानव ः जीवितंयस्यधर्म्मार्थं धर्म्मोह्मनार्थमेव चा
नन्दश्चानयोगार्थं सचिवोस्तविमूच्यते । सर्वसम्यवियोगः सर्वद्वन्द्वसहिष्णुता । सर्वत्र
तासमत्वञ्च मोक्षस्यगतिरुत्तमं ः । इन्द्रियाणि मनसैवेन्द्रियान् विद्धिमनोहृदि । एकाग्रि
नियमान्स्थः यत्ब्रह्माधिगच्छति । नचयश्चासनाद्यागो नेन्नासाग्रनिचीकलौ । मनसैवेन्द्रियो

श्री

नाशः सयोगो योगउच्यते । यदा त्वयूज्यते योगं यातिरा वाप्यरावनां । तदा रुवति योगस्थः ए
वस्तुप्राप्तिसाधनं । अस्मिन्नेवससाधने ध्यानयत्नमनः सदा । नात्यन्तं व्याविलंबास्तु विलंबा
विघ्नकारकाः ॥ ॥श्रीकृष्णउवाच॥ द्वैपायनवचो. श्रुतमूक्तं निसत्यमत । यानित्यं अयथी
साध्ये. चितनमाकर्ण्कया ॥ तथा वनंजगमाथ. निवृत्त विषयोत्सुकः समः सर्व
भूतेषु. ध्यानयोगपरो रवे । व्रणम्य विष्णुशरणं मूजा रयां. तथैव चित्रमूर्ति
रूपिवाये । सुसंश्रयत्नं त्रियव वि कल्पिलि सर्वे महात्मा पूर्वार्थकाकी ॥ ० ॥
श्रीकृष्णउवाच ॥ तस्मात्वमपि राजेन्द्र योगयुक्तः सदा हव । सुकार्थम सर्वं हित्वा. चतुर्गतवश
कर्मि ॥ ॥वैशम्पायनउवाच ॥ एवमुक्तस्तु कृष्णेन. धर्मपुत्रः युधिष्ठिरो नृ । एकाग्रमनसा कृत्वा.
धर्ममासुः यवेनदा ॥ पुनः श्रुणुयोनित्यं व्यासनपविकीर्तितं । विमुक्तः सर्वपापेभ्यो यत्र

१८

ब्रह्मर्षिगणस्तुति॥ ॥इतिहाससमुच्चये शुकानुशासनो नाम ऊनविंशतिमाध्यायः॥ ॥
॥२०॥ युधिष्ठिर उवाच॥ इदं देयमिदं देयमिति संस्मृतिशादना। बहुदेयाश्च राजानः केषु
यं किं विशिष्यते॥ ॥भीष्म उवाच॥ सर्वेषामेव दानानां भूमिदानस्य च स्मृतं। सर्वपापहरं क्षि
शुद्धमोहमती विप्र॥ भूमः सर्व स्थिद्दानानि सम्भवन्ति न संशयः। तस्माद्भूमिप्रदा
राजन् सर्वदः प्राप्नुयान् वृषः॥ सु वसुन्धरा वस्तु अन्यानि विविधानि च। सर्वाण्यु
वमहीपाल ददामीह वसुन्धरां ॥ तडाग अन्यदानानि नश्यन्ति पूर्वफलोपगा।
यस्तु सर्वं समाश्रित्य ददाति वसुधां द्विजे॥ भूमिं सर्वगुणोपेतां आदद्यात् सस्यशालिनीं।
नानारत्नाकरां दीयमाना यावज्जीवति हविषं॥ अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैः विप्रो विपुलदक्षिणैः॥
न तत्फलमाप्नोति भूमिदानस्य यत्फलं। तपस्विनां यथा ज्ञानं सत्यं सर्वव्रतानां गुरु

दवपनाल्वेव

श्री

दवपनाल्थिव नातिक्रामसि नृमिद।रुर्डत्रिप्रयसयूक्ता. क्युक्तामाना नणहता॥सुर्मलाकीग
ता॥सीता. नातिक्रामृक्तिदृ मिद।जूतगाथपूनागीता॰ कीर्तयक्तियूना विद॥यांणु.त्वाजसदेल
न ब्रदक्ताकाल्यायन्हू॥मासवद दसांदातु. मागत्वोमामसवास्यामि।जूस्मितलाका पनवेव.
रुवतस्याक्रिनन्यूनः॥सकुली नःसयूकूम॥ सविह्वानसवयूल्यीकृ॰।सदाता
सवविक्रोक्तो यादवातिवसूंव वा.।मृत्योर्ङ्कि किकावादेवु॥तयावाक्रि॥सूदाकृ
ल॥।धानोल्वदाकृणाबाग्ग.नीय गर्यक्तिदृ सिद।।ष्वाक्रियायदविद्राय.वक्ट्ट
त्यायसीदर्तु.।दवोनृमिपुल्लोपता॰ सर्वकामानवापूया॰।जूत्रायकृदारुवकीम.मितिको
संपूवाणनं।वृत्त्याणगथसंवाद॰गोक्रास्यचमत्तासन॥। ।।लकुउटाय।।रुगवनकोनदा
नेन.स्वर्नता॥सूखमधनं।यदकायंरुलंयाङ्ग.कम्मवम्चकुमर्हसि।। ।।हृदस्यतिकृवाच।

नभूमिदानादस्तीह. परं किंचित्तु युधिष्ठिर । एवमाहुः पुरावृद्धा भगवांश्च पितामहः ॥ पुरावृ
द्धा. भगवांश्च पितामहः ॥ दैवपूर्वान्वचनान्यपि. तथा सर्वदानीयकानि । एवादनप्रविश्रा
ति. सत्यं पूर्व्वं वसुन्धरा ॥ छक्कालि ॥ सद्दिताह्नमि ॥. यवगोधूमसन्नाद्वेलाः । आदद्यातिभू
वर्णेश्च. नवकात्सूर्यसत्वेव - ख्ख सिंहासनं कृत्वा वचाध्यावचवावन ॥ भूमि
दानस्य पूण्यानि. फलस्वर्गसुख स्महः ७ । येथवद्रमसावृद्धि. नहन्यहनि जायते
। तथा भूमिकृतं दानं. शस्यसस्यं प्रवर्द्धते । यत्किंचित्कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्
र्शितः ॥ तत्सर्व्वं भूमिदानेन. स्वल्पेनापि विमुच्यते । अन्नदान ब्रह्महा गोघ्नः ॥. पितृघ्नो गुरुतल्पग
॥ भूमिं सर्व्वगुणोपेतां दत्वा पापैः प्रमुच्यते । सीदते वह्निकृत्यां च. आज्ञियायाद्दितासूये । भूमि
दर्शकोवीदत्वा. सर्वोहवतिमानवः ॥ कृत्वा विसूमत्यां यः भूमिं दत्वा द्विजातये । सम्भूतगात

श्री

गलार्द्धं जीर्ण्णं चैत्यमिवावग॥ शून्यं जन निद्दद्यात् कुर्य्यमार्ग्गा॥ यत्र मर्त्त्ये॥ यथा यज्ञदत्त्वा मरधन-
यश्चैदद्यात् सुवर्णं वा॥ विमानकामगं स्थापि दिव्यस्त्रीगणसंवितं॥ उपतिष्ठति दत्त्वन्तु स्वर्ग्गला
कं धनाप्रद॥ अग्निहोत्रं वृक्षसन्यस्य स्याहिता ग्नीहरत्वतं॥ प्रतिपाद्य महीं मुख्यां नयाति यमसा
दनं॥ यश्च सर्व्वीर्ण्णकर्म्माणि वा जानः॥ यो पतनस॥ तां यदा महीं सथा सुर्यार्क
सर्व्व लिपि॥ नास्ति भूमिसमं दानं नास्ति भूमिसमा निधि॥ नास्ति सत्यात्परो धर्म
स्मी नानृतात्पातकं परं॥ ॥भीष्म उवाच॥ एवं भूमिदानस्य फलं श्रुत्वा तु वासव॥
वसुधां वसुसम्पूर्ण्णं आदाद भिगसायवै॥ तस्मात्वमपि चाउन्द्र स्ववीर्य्यो जितां महीं॥ स्वा
ध्याय वृत्ति युक्तेभ्यो द्विजेभ्यो दहि सदिनीः॥ ॥युधिष्ठिर उवाच॥ एवं वामनन कौन्तेय भूमिदा
नस्य यत्फलं॥ भूय एवत्वं तु यदाता स्रुयेतानुब्रूहि साम्प्रतं॥ ॥भीष्म उवाच॥ बाद्वैवर्ब-

८०

सहस्राणि स्वर्णमादत्ति हि मिद ॥ शूकुलावानुसन्धाय तान्यवनचक्रावस ७ । विन्ध्याटवीषु मायाः
ष्ठु सु चकाटनवासिन ॥ हृष्टुसर्वा ॥ प्रजाय हि इमिदानेकुचक्रिय । नाह्निन्याकर्मिनाहि मिस्य
यण वस्तुधाधिय । प्रेत्रियणदनिर्गुण वर्द्धस्थन कदायन ॥ य ॥ यतत्यग्र विन्दुर्ह दीनानाक
यतामिह । निवाणानां कृणदत्त निर्दह्त सकलं कुलं । महत्तो सर्वियायानां हि
ग्राम्यवनि ॥ कृतिः ॥ ब्रह्मदक्षाय हत्नूणां नहस्तानिश्छित ॥ काचि ७ । स्वदक्षायवेदक्ष
वंश्यादहयज्ञ वसुधवाः । सतिर्य गन्धमाघ्राति ॥ जातो गातो यून ॥ यून ॥ दण्डकाख्यानि
णकानि कत्राणि च गृहाणि च । तथैव तानि तिष्ठन्ति यतस्तुय विवर्द्धितं । सशैल नगर ग्रामा स
णविघ्नसागरा । तानिदानीं नयन्त्यमि । शैर्दुर्द यंवसुधवा । ज्वाली दिये वूचाचाजनु चीलि
वस्यनत्तूवस्य । ययातचनचवीवस्य मान्धाता हि वनस्येव । जून्यबाहुसहस्राणां यान्ने संख्यां

श्री

उमूत्तमं । तस्य सर्वांसंप्रगंपाका त्वत्तुष्यं अर्णीरु विमाति । तथा यगासिकाबाज राजानामद
भाहिता॥ नप्रयक्ष्काले विप्रस्यां दत्तासन्धैर्हवकिय । पूर्वदत्ता द्विजातिभ्यो यत्नाद्रक्ष्य युधि
ष्ठिर । महीं महिमतां श्रेष्ठ दानाछ्रेयानुपालनं । बहुभिर्वसुधा दत्ता राजभिः सगरादि
भि॥ यस्य यस्य यदा भूमि स्त   स्य तस्य तदा फलं ॥ सामान्यो यं धर्मसेतु नृपाणां
कालेकाले पालनीया भवद्भि   ॥ सर्वानेतान् भाविनः पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयः
प्रार्थयन्ते यामभद्र॥ तस्मात्त्व   या न हर्तव्या श्रोत्रियाणां कथंचन । यदिच्छसि
महाराज श्रीमानीऽतिमात्मन॥ यश्च दग्ध हर्यं त्याज्य इति भूमिदानस्य संस्तवं । भूदयमन्त्र
दानेन तु पितृष्येत्र पतिष्ठति॥ ॥इति इतिहाससमुच्चये भूमिदानं नाम विंशतिमाध्या
य॥२०॥ ॥युधिष्ठिर उवाच॥ भगवान् सर्वधर्मज्ञ तिथ्यादि कर्म देवेय॥ विक

८१

यणमहाप्राज्ञ तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि॥ ॥भीष्म उवाच॥ न गोदानात्परं दानं किंचिदस्तीति
मे मतिः। गौर्हि न्यायार्जिता दत्ता, तारयत्यखिलं कुलं। अमृतं ह्येव गवां क्षीर, मित्युवाच प्रजापति
ः। तस्माद्ददाति यो धेनूः सम्प्रदानं प्रयच्छति। समानवत्सां कपिलां धेनूं दत्वा सुगुणां विनाशं कुसन्तू
गीः कृष्यास्वूता, न च स्वर्गमवीय तं। यावद्वत्सप्रसूता गौ, तावत्सा पृथिवी रुक्ता पृ
थिवीं गां न दत्वा हि, ताः हणं गाद्व दातियः। एकां गां दशगुर्दद्या, दश दद्याच्च गोश
शती। शतं सहस्रगुर्दद्या, त्सर्वे तु ल्यफला स्मृताः॥ ॥युधिष्ठिर उवाच॥ देया किं
लक्षणा गावः, काश्चाप्यन्या विवर्जिताः। कीदृशाय प्रदातव्या, न देया कीदृशाय च॥ ॥भीष्म उ
वाच॥ न कृशां कृपवत्सां च, सुशीलां सुपयस्विनीः। न्यायार्जितां सवत्सां च, प्रदद्यात्प्रिया
समाः। वृद्धां सर्वांगहीनां च, वन्ध्यां दुष्टां मृतप्रजां। दूरस्थः न्यायतो द्वाच न दद्याद्गौर्वा थंच

श्री

न। सीदनंवक्तृत्वाय, आत्रेयाय हिताग्नय। अतिथिप्रियाय दान्ताय धेनुं दद्याद्गुणान्विते।
शकुनीनाय सूर्यये, लज्जाय पिशुनाय च। हव्यकव्यविहीनाय, न दद्यात् गौ कथंचन। ब्राह्म
णाय प्रसीदन्तु, गवां ब्रह्मलोके स्थित्वा। वसान्स्मत्स्नसाद्य, ततो गच्छति गोप्रदाः॥ गोदाना
न्नतायीति, हित्वा जलदसंख्यया। न्नं। विमानं नानावर्णेन, दिव्येनाज्य विराजितः॥
गन्धर्वकिन्नरैः॥ सूर्येण॥ गतो द्विः स्यावरवाप्सितः॥ चक्रजिदाविमानस्थं, दिव्याह
रणाहाविताः॥ वर्षनानि बहुकोटीनां। वर्षे न पूर्णाः सिजितैः॥ गोलोके हविणां की
र्णः सक्षाम्यतिबुध्यते। कुत्रैव दाहृत्वत्वमीस, मितिहासं यूवातनं। अथवो द्वालकार्यकं
नाचिकेतस्य वाचयो॥ अनिमिध्वाल किञ्चिका सहिगस्यततः॥ सूतः। ब्रह्मा मूपवनस्थितिनाचि
केतस्ताततः। समाप्त नियमतस्मि, अमुनिः प्राह स्वं सुतं। उपस्पर्शनं गरुडस्य स्वाध्यायनिर

८२

तस्य च । ष्टव्ध दर्स्ह॰ सुमनस॰ कलसा ध्वजलान्निका । विसृतं सा ताद्दाय नदीनां नादि स्रव
जन् । सगवा प्राप्य तत्सर्व नदीवर्गा समायूतं । नद्दश्च कन्यया तत्र पितरं च प्रलयंगमनात्कृ
त्रियासा सत्या विद्धा मूनि रुद्रा ला ... क्रत॰ । यस्य च म्येति तं मूरं समाय क्रोधद्दू क्षिता॰ । ततः॰
सचित्रा नि रुत्वा वाग्ध ज्ञेनकृ ताञ्जलि॰ । प्रसीद नि कुरु वन्नव गत सत्वाय त हु
लि॰ । तन्तुष्ट्वा च तितं पूतं सम्मू नि॰ । स्नानं कर्कविंत॰ । किम्मयाह तासि स्वयं का च
नित्रघ्न च ना दस॰ । तत्र वाम्मु नयः॰ सर्व यथा वन निवासिनः॰ । सू गच्छन्तु स्व
स्थ॰ स्वा कृ च नि वा यैत्र क्रियते स लवा कं ष्टि॰ कृत्वा नाविकान्त॰ । सम्मूच्छिता॰ । प्रसन्न च
प्रशता न्के पृच्छा गस्य सिवाप्तु तं । तं सुतं सा थैय प्रक्रु दीनं स्वप्ननिवाक्षिता । किं इदं तत्रा
पूतं तत्सर्व कथय स्वेन॰ ॥ ॥ नाविक उवाच ॥ इत्युक्तुमानं केतूगतं सद्वः॰ । साक्षात्भ्रा

वाक्यं मतद्रुमादानं तत्र विसृतानां विकर्मा सुकर्म्म यमस्य गृहे व्यादयिता इव कं । न तत्सर्व्वम
नृणां विप्रवकर्त्तुं द्दष्टस्मद्दं यदिगकास्तसीस्य । सा वस्यसोतवं धक्रस्यकालं वाया मिकि
म्वामनस८ प्रियश्च । प्रियातिथ्यवनमतद्दणी ष्वर्तूक वास्तमर्द धर्म्मराज८ क्वानाति स
दणयोगो प्रदानं नत८ समाधौ यसमं विमोभ । सूर्य्यकृतानदणयामासलोकान्
श्री गृजाभिकाकामयिगप्रदा नां । ग्रूथ पण्ण्यम्यहतद विमानानि सहस्रस८ ८३
वैदूर्यार्द्धप्रकाणानि जाम्बूनदमयानि च । दिव्यानन्नविचित्राणि सवितान्यश्च
यानि ८ सर्व्वकामसमृद्धानि कामगानि किङ्किणीनि च । मधूकाचमदानं दधिसर्पि
वतासूथा । रक्तगगयमयो श्रेव लेलानलतसहस्रण८ सर्व्वदुष्कृतादकृ धर्म्मराज
मवाव्देवे । विष्णुयाविरूचता८ जीवश्चैता८ सार्धियश्चैवनद्य८ स्वादू८ भ्रौता८ कारयन्

यद्रदत्वा ३ ॥ समावृद्धी द्विद्विगुणं क्रमता ४ यदाताच ४ साधवाणेवसानां । लोकाल्केतसाप्त
तानवीतलोका, दिव्यानद्यागोप्रदानानिवाणं, गुह्यावैवच्छतवच, स्कमहपूनवङ्कवं । भू
गोदागोप्रदानृणां कथंलोकानूयो नृप ॥ ॥ यमउवाच ॥ मूलीरुद्याणवांचद्या, घृतधेनूय
तद्दत्तवान्नदानप्रशंवन, देवता कसमादृतं । घृतारोवत्तुयादद्या, तिलधेनूयतद्व
न ४ । तिलानारुद्धादद्या ७ जलधे नूसमांक्रित ४ । सर्वकामवदानन्याः नानदांसमृया
नृप । एतांसर्वेदत्वापित्वा, प्रदद्यं ४ नृपांनृय ४ प्रोक्त वैवस्वतो मी । दानन्तानद्धय
ताः ४ सदैव, विलंवतोगांवाधेनूंदद्य ४ । दत्वा धेनूं सांप्रतं कास्यादद्या, कुसाभूमीवस
नाङ्गनोयां । मोध्यस्वर्णोका स्याच्चेद्दत्तसवमामैकावांसवदृविताः । यावन्ति सामाणित्व
क्तितस्या, सोवधवर्धीयेनृप स्वर्गलोके । तथा नवाहंछत्र ज्यायप्रदद्या, दान्केधूर्यमलवेन्द्र

श्री

यूवानं । कृत्वा जीर्णोद्धार्यं वन्दे महार्कं प्राप्नाति लाकादगन्धनूदस्य । एवं कृकादनर्मवाजिन
गानसहर्षधर्मात्मानं । जनसाति प्रणम्य । श्रनूक्तानस्मिन धवनेवैव प्रुत्यागेना कृगवस्यादस्मृ
ला । गा । सौवाय स्मृगवभानुग्रहाय प्रोक्तामयानात ह्रष्ट ॥ सदैव । जामे ॥ पूज्जि कत्र ह्रष्टगवा
श्वः नि ॥ सद्धिग्वगा ॥ सदाहवुदा स्य ॥ ॥ श्रीभ्रडवाच ॥ कूलसे नोवा स्मीनागया
श्वः नतार्थेह । विप्रसंस्त्रागविक्री नं नास्याय स्तुकृत ॥ प्रजा ॥ श्रूयाय स्मालवकात
यवाम स्वादिवाकवा ७ । वृष्टि ॥ सउश्चयोजन तस्मा श्रून कस्या ॥ प्रजेवाद्वि । गवू
प्रस्तातूसरा । वाद्धिता स्मधूनन्नया ॥ सम्यादय कृगस्यानि एवंगो सिद्ध तउरग ७ । सर्वदे
वसया स्रुता ॥ सर्वमंगल संयुता ॥ वृन्द लाकादिहायात स्मय धर्म सुदू ॥ कान । गावाम
यायता नित्यं गावः ॥ पृष्ठतत्रवेच । गवामेनसि तिष्ठन्ति गवामध्ये वसाम्यहं । गावः ॥ ५६

८४

वित्रमतुलं गावः॥ला वनमूकमं।नगन्नं चानुमूनयः सर्व्वग विस्मयाविताः।गवास्तुवकामा
ल्लां गजम्मूः स्वाग्रमन्युति॥ ॥इति होससमूच्चय नाचिकतीय गोदाननाम कोविंशतिम
ऽध्यायः॥२१॥ ॥युधिष्ठिर उवाच॥सर्व्वेषामेव दानानां यद्दानं समहत्फलं।स ग्रप्रीति
कर्नयस्व कुरुश्रेष्ठ हितपितामह॥ ॥भीष्म उवाच॥हन्त मनर्थः पूर्वा पृष्टः देवर्षिनार
दः मया।यदूक्तवान नाजैत मे निगदतः शृणु॥ ॥नारद उवाच॥नान्नदानात्
नं दानं काश्चिदस्ति जनाधिप॥ अन्नेन धार्यते सर्वं चराचरमिदं जगत्।अन्नं प्र
भिनः प्राणा।लोकस्य अन्नाद्वै प्रजायते।तस्मादन्नं प्रशंसन्ति प्राणदः पापनाशनः॥अन्नदः पशु
मान्लोके धनवान्पुत्रवानपि।आयुष्मान्भगवांश्चैव सुखीच प्रभवजायते।नित्यं ददाति यस्त्वन्नं
मतिथिभ्यः समाहितः।स याति ब्रह्मसायुज्यं भवमोदः प्रचागनः।अन्नं नरस्य दानं न ह्यतोन

श्री

रविष्यति । तस्मादत्र विलक्षणं दातुमिच्छसि मानवः । श्रुत्वा खसूमहत्यार्यं यः पश्चाद दत्वा
नष्ट ७ । विमुक्तः सर्वपापेभ्यः स्वर्गलोकं स गच्छति । श्रूससस्त्रीह पितरः । स्वादृक्षिमिश्रकाव
काः । कदास्माकं कुलपुत्रः वैशाखान्नं खदास्यति । यदद्यादय विज्ञह, मन्नमथ निवालिमं । गु
कायां दरवृद्धाय सद्भूम्यां गति साद्भूया ७ । नमृद्धः भोत्र चरणं स्वाध्यायन्दं लभ
वया । या विप्राध्याक्षणेनान्नं द शाष्टवादिसाननयन । दृष्ट्वाः साधु दृष्टावा, स
स्वः पद्मिन एव वा । यः प्राज्ञे वे ऽस्वयाके सा निधिः स्वर्गं सम्बासम ७ । ऽन्यनः स
विद्वतानां हृदि दयावान् विस्मितः तस्माद्दतिथिगृहस्थः यः सत्यवादी विजितेन्द्रियः । सूनृतस्यानि
धर्मसम्यक् प्रज्ञासमन्वितः । दाता च स्वर्गमाप्नोति, दत्वेष्टप्राप्तिपूजितः । प्रियातिथि गृहस्थो यः
संतुष्टो विजितेन्द्रियः । तपः स्वाध्यायनिरतः स्वर्गलोकस्य नदूनतः । नावद नेव मूढस्तु, ददाम

८७

न्नमर्हसदा । अन्नस्त्राणां सुमव्यन्न तस्माद् इति सुभिक्षितं । अन्नवदन्नमनूष्यन्द्र प्राणदानाद्धि
ध[illegible]नां । प्राणदानात्परं दानं न भूतं न भविष्यति । अथ तश्चकथयत्ता । लोमसस्या पितवत्
[illegible]कयागते प्राकश्चलिविनयना । अथ हायूको त्वसोन्यापि तोहलीं लरु गगति । प्र
[illegible]न्न सतिथिस्य प्रय कति । ससूकः सर्वसारस्या स्वर्गलोकमहीय
ते ॥ ॥ [illegible]ससमूचय अ न्नदानंनाम द्वाविंशतिमावदानं ॥२२॥ ॥
[illegible] ॥ राजपत्र सुवर्ण सा सूक्ता वैदूर्य[illegible]जतः । विचूर्ण कनकं दानं
तन्न [illegible] ॥ ॥श्रीभगवानुवाच ॥ मुक्तावैदूर्यचित्रानां सर्वधातिकमूल्यतां । तस्मानि
[illegible]सन्दा सर्वलोकप्रतिष्ठितं । अन्नाद्भूतानि [illegible] लिखितान्न पूजातनं । वर्णवर्णान्न
[illegible] समाहितः । यत्कृः प्रगालसन्यस्य विना किञ्चिच्च यथा विनतः । दश्यनिश्यावद

श्री

र्भ्म पविसर्यविकावस॥ साथवकु गुनरगव गुल्कम्साकार्विगसूनिः। भूरवा हिरगुव
मर्ग कुयायाविल्वव नाः॥ ॥वैकुकेवाच॥ ग क्विद्म गदावाग्रे ध्वक्रुतामवगा। यके॥
विरि त्ववदनायाव कुथयासा विनिर्जिता॥ स्वास काग कसाभ्राश्रु क्वीप साव सरुवा॥
वाथयानिर्जिता॥ सर्व कुथयाभे विद्रुस्कवा॥ यतरु म वि चित्राक्षे मृकुटी वक्षकु
तुली। कुधालानविवाअप ध्रुतव कृविलानव॥ यथा ह मिगतताय चविनस्मिवि
त्रुव्यति। लनीन स्ककथा भाऊ म त्रि॥ सुव्या निज्ञा०व॥ नगृणोति नवाग्राति च
वांनयवल्थति। दक्षगवबलग हृदः॥ सुव्यतवकुधादि गभान वृषन्दिक्रिणाथशा वि. यथ्विमां
भाकवादिलः। कुधाविश्वा जानाति दक्षलव मृकुर्मकृ॥ मृकाले वक्षिवद्धश जडत्वमथव
भुताः। लोचगंसमयादि कुधासर्हकमा। निर्दि। जनवाअनना पूर्ण: हार्यान्दुहितवणिथा।

८६

ज्ञानं च स्वजनं चापि हिंसन्ति च क्रुधार्दिताः। नापि दृष्टं जयं सम्यक् न गुरुं न च दैवताः। का
र्यकर्तुं समर्थाः क्रुधया कामताङ्गताः। सर्वविघ्नानि दुःखानि जायन्ते क्रुधयान्वय। जाय
न्ते विपरीतानि दृष्टकृत्येन निपातकाः॥ ॥वद्रूवाच॥ कथितास्त्वया तात क्रुधायाश्च दनाश्च
श्चान्नमाहात्म्यमपि चोत्तमम्। श्रो   तुमिच्छामि तत्त्वतः॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ अन्नात्पर
तरं लोके नेदृशं न च विद्यते।   अन्नमूलं जगत्सर्वं अन्ने एव प्रतिष्ठितम्। पित
रो देवदेत्याश्च यक्षनागाः सर्वे   नराः॥ मनुष्याश्च पिशाचाश्च सर्वमन्नमुपाश्रि
ताः॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन दद्यादन्नं सुश्रद्धया। अन्नदस्तु फलं प्राप्नोति अश्वमेधशतस्य गवि
दान्यादानस्य भासन्ताः तीर्थसेवासरोवरा। अन्नदानस्य सर्वाणि कलां नार्हन्ति षोडशीम्।
हस्त्यश्वरथदानानि एवमादि वदन्त्यपि। अन्नदानस्य सर्वाणि कलां नार्हन्ति षोडशीम्॥

अन्नात्प्राणश्च बलवर्णओ। अन्नाद्वीर्यं धृति४स्मृति४। अन्नात्सम्भवं जीव स्तथैवान्नं नक्षर्येत्
येषुनी कान्त्रमेधश्च उक्त४ मातृलिकामथ४। अन्निष्टसमो त्रिचात्तश्च यश्चा श्च विविक्षमरवा
४। सर्वस्यन्नात्सवर्द्धन्ते वीजंयन्त्रा४ सू विस्कृचा४ सयर्द्धतननीहीया सससूद्रावसून्धेना।
श्री मनदत्ता ह वत्सस्यक यान्नन्द। दातिनित्यस४। अविनासिमयोवत्स स्तकाक्ष्मा
कमयिश्चया। दयमन्नं कृष्णार्थे स्था यदन्नासिस्तुर्यं द्विज॥ ॥ हीश्मडवोच॥ वदू ६१
वं भ्रूयवदणेन क्षुधितान्नप्रदाह वेला तथात्वम विक्रीञ्च्य क्षुधितान्नप्रदाहव।
उक्तहयादिकस्याय मन्नदस्य प्रलस्यति। विंउक्तातिवध४ सोम्य यत्रा काउणजीविका। मू
ल्यमेव निरुद्धत्वा ददत्यान्नं सदक्षिणं। ब्राह्मणस्य महाराजन्न क्षुधितस्य विशेषत४। स
र्वदानानि दत्तानि यज्ञायष्टा४ सदक्षिणा४। देवता४ पूजिता४ सर्वो यान्नं ददाति नित्यश४। सन्ना

गः सर्वतीर्थेषु स्नातो सत्रपण्डितः। कृमिणस्सर्वयज्ञस्य फलं प्रज्ञासमन्वितः। ब्रह्मलोक
गतस्थासौ ब्रह्मणासह मोदते। यो ददाति दयायुक्तः श्रद्धयान्नं दिने दिने। अथयु(?)दन्न
दानन्तु प्रोक्तं श्रद्धासमन्वितः। पितरस्तस्य तुष्यन्ति देवताश्च महर्षयः॥ ॥इतिहास
समुच्चये वृद्धसंवादो नाम त्रिविंशतितमोपाख्यानः॥ ॥२३॥ युधि
ष्ठिर उवाच॥ तिलाः पवित्रमतुलं प्रवदन्ति महर्षयः। प्रदानयत्फलं तेषां
तन्मम ब्रूहि पितामह॥ ॥भीष्म उवाच॥ सर्वेषामेव दानानां तिलदानं प्रव
रं स्मृतं। सर्वपापहरं हि पवित्रं स्वर्गसम्भवं। अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनं।
ब्राह्मणस्यैव संवादं यमस्य च महात्मनः। मध्यदेशे महाग्रामे ब्राह्मणानां युधिष्ठिर। ग
ङ्गायमुनयोर्मध्ये यमुनस्य गिरेस्तथा। पर्णशालेति विख्यातः ब्रह्मतान्नुसमिकूणः॥

श्री

विद्यासम्पन्नयिष्ठा. बद्धुणांश्च वसस्तदा।अथ प्राह यमः किंचित्. स्वनर्ब्रह्मन् यमेत्तल। तत्का
यमलवतामाण. कावर्जघातिनालिक।गत्वं ब्राह्मणग्रामं. तत्र गत्वा तमानय।गत्वा तत्र तीवि
प्र. नामतत्स्थायिनं ग्र्मिणं।नचान्नमानयथास्तु. सगोत्र कस्यापि अत्र तु।तुल्यरूपः सनेनैव तुल्य
नामगुणस्तथा।गत्वा प्रतिकूल रु. तद्यमस्य कथाद्वयः।तत्साहादानयामास प्र
तिविद्याये मनयः।गन्तुं द्विज मानीत. प्रतिपूज्य यमस्ततः।श्रावाच नियतामवं
सान्येस्थानीयतामिह।प्रत्युवाच थतीये द्या. निर्दिष्टोऽयं यमतस।यामकालाद्द्व
रुव. खल्कमास्य तमिहै वदे॥ ॥यमउवाच॥ अकाले विहितो नाहं प्रापयामि कथंचन। यस्तु
धर्मक्षजति वै. गन्तुं जानामि केवलं।गन्तुं णीद्यं त्वमत्रैव. स्वर्गं द्विज सत्तम। वदस्व मायि यथा वा
मं. प्रियं किं करवाणि ते॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ यदि त्वास्तु महत्पुण्यं प्राप्नुयां किं च हि तन्मम। प्रसा

५८

ब्रतः। ब्रह्मेणु लेन विधिनाय. यथायोगं यथाक्रमं। दातव्यं स्यात्प्रयत्नेन तिलधेनुं विधानतः। प्रीय
तांमाधवो देव. कल्पक्रान्तमनुस्मरन्। दद्यात्तिलमयींधेनुं. शुचिर्भूत्वा समाहितः। तिलधे
नुर्इ देवगण. पद्मनाभ जनार्दनं। तिलधेन्वकं तुं स्थानं सर्वरत्नमयं श्वेतं। धनधान्यसमृद्ध
श्च. सर्वदुःखविवर्जितः। पुत्रपौ त्रादिसंयुक्तं दासीदाससमन्वितं। अथान्यंच
कुसुमकथा. सर्वसम्पत्समन्वितः। कृष्णोपवनमादायं रुक्मायमिति विकल्पयेत्। ह
कुवेसी ददेवगण. वासुदेवसना तनं। विप्रान्तिलमयीधेनुं सद्यः सम्पद्यते ध्रु
वं। एवं तिलमयीधेनुं यो ददाति विधानतः। बहुसत्वसमाकीर्णं त्वयदां सनन्दगच्छति। स्व
यम्भुवाति पूतात्मा। पितृनथ पितामहान्। प्रपितामहांश्च धर्मात्मा तारयत्यविकलं कुलं। ध
र्मार्थी धर्ममाप्नोति धनार्थी धनमाप्नुयात्। कामार्थी काममाप्नोति नात्र कार्या विचारणा।

यक्षकामूच्यतयात्रा. तिलप्रस्थानुकल्पकः॥ सर्व्वपापचमावापि. मूच्यतेनात्र संशयः॥ कुरु
क्षियि.गतः॥ पुत्रां योगस्कन्दं संस्कृतवान् । अस्मद्वंशसंभवः॥ कश्चित्. तिलप्रस्थप्रदास्यति। यश्च
गजाधिनयति॥ समृद्धाः पीवधार्म्मिकाः॥ श्रोत्रियाय विप्र विधिना. वस्त्रालंकारसंयुतैः॥ वाकलादि

श्री

तिलतैलस्य. पासमक्षत्र गृहादिभिः॥ यत्फलं जायते तस्य. द्विजदानवतस्य च। यविद्धि
तैरवकस्य. नागकार्यविवारणं । यत्कर्म्मविधिनादद्या. तिलप्रस्थं सुधार्म्मिकाः। तस्य
दानफलंयस्या. त्वगत्राक्ताः स्युवि घ्रते। तिलानित्यमनुदानं यो. यथाशक्त्या द्विजोत्त
म। नित्यंदानोत्सर्व्वकामान प्राप्नुवन्ति न संशयः॥ मूर्द्धि द्वाक्ष तिलाजाता॥ तितादक्षनिमध्य
वा नामस्तकपिलाजाता. चित्रावैश्वामसन्निभः। तपसोग्रेण सम्भूताः॥ पवित्राणां पवित्रकाः॥
तिलाश्चकापितवोग्य. हतव्योऽत्र विधानेन॥ विप्रस्य प्रदानयो ॥ श्रयस्कामैर्नरैर्विहङ्

९०

माघमासि तिलान्यस्तु ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति । सर्व्वसत्वसमाकीर्ण्णं नरकं स न पश्यति । तिला
नित्यं प्रदातव्या यथाशक्त्या द्विजोत्तम । नित्यदानां सर्व्वकामं तिला निर्व्व थस्तद । ब्राह्मणे
न तिलान् दत्वा सम्यग्धर्म्मधूकांश्च तान्तु । यः प्रयच्छति विप्राय सर्व्वपापैः प्रमुच्यते । सर्व्व
स्नाने सततं दद्यात्तानीयसद्व च । एतत्सूक्ष्मतरमिह यमलोके द्विजोत्तम ।
तस्माद्दानीश्वस्तत्र गतागति चकार वः ७ । सत्यप्रयोग्यं कर्त्तव्यं दानानां हित
काम्यया । अभयं नगरं चापि मा विनाय वर्ज्जितं । यः प्रपाकाञ्च अन्याः सद्
त्याप्नोति सा धूर्या ७ । सूक्ष्मदत्वा तु विप्रेभ्यः कांचनं यः प्रयच्छति । स्वर्णीदर्गतिलांयनां सावि
त्रीं प्रतिमायोऽ७ । वानवर्ज्जितपण्णं कृत्य दशा द्विजोत्तम । ससर्व्वपद्रवर्ज्जितः प्रियं प्र
प्राप्नोति दति । विमानेनच दिव्येन किङ्किणीजालमालिना । महेन्द्र इव नन्दाति सर्व्वमानो

श्री

स्मार्गले ॥४॥ दक्षमानाय विप्राय प्रयच्छति डं मानवो । न तस्य मानसो दाहः ॥ कदाचिदपि जा
यते ॥ यानं प्राप्य तत्वीयूकं तस्य कुम्भमयं सुरं । उपैति स्व ति राजेन्द्र सर्वगत्व विद्व विनः ॥
यस्त्वापनार्थ कांक्षानि स्वाङ्गानि ॥४॥ प्रयच्छति । सर्वार्थ कस्य सिध्यन्ति तेजस्वी चापि जाय
ते ॥ कमकानि निवचापि पुष्प   र्षि ॥४॥ प्रयच्छति । सर्वलोकप्रतापार्थं सपूर्ण
गतिमाप्नुयात् ॥ चन्दनागुरु धूपा   श्च विप्राय ॥४॥ प्रयच्छति । ताम्बूलं स्वर्णजं वापि
व सस्वर्गं व्रजत नरः ॥४॥ तैल   वर्णितानीयं दीपमन्त्रैर्विप्राग्रये । स गाति स्वर्ग
थितो मतः स्नेहता निवचान्निव । तस्मात्वमपि राजेन्द्र तिलदानपरो भव ॥ ॥ श्रीमार्क
वाच ॥ कृष्णे धर्मनाजन श्रीमान् स्वगृहे द्विजः ॥४॥ आनीयाचमदर्शन यथाकौन्तेय कारस
४ ॥ ॥ इति [illegible] नाम चतुर्विंशतितमोध्यायः ॥२४॥ ॥

२१

श्री

विनाकृतं । तस्माद्धर्म्मयवाधीन ॥ स्थितामर्थयविच्यतं । अर्थश्चतामहद् ॥ सर्वं सर्थवाध्कतता
मिकं । ऊ । गस्नकस्यचार्थभू विग्रयाल समहकम । अर्थयाजनगको हि नश्रेया विन्दतनवः तं
स्मादथगिमाः सर्वं सन्नावच्य निदन्धनाः । वाजतः सलिलादग्ने श्चैवतः स्वजनादपि । रुयसर्थव
पानिर्च सृत्याः प्राणकृतामिवा । य थपिव अलसमसे ईदातश्चायवेद्भु वि । ष्टकाल
यक्तिलिश्चैव तथासर्वत्र विरूवा न्नादविदः प्रार्थयत्येथा नर्थवाब्रोय मिस्कति ।
वाजायिपृथिवीगतं पृथ्वीनीसर्व क्राबर्दिनां । स्वस्त्रवशःकवलीव तथास्माद्ब्रक्ष
लवद । तस्मादपि पूनः तस्मा तस्मादपि पूनः पूनः । वर्बिनाकर्लिकृष्णया गतपूर्वाद्धिकाच्चन
। कः पूर्वादूर्वनरुस्मा द्भुनरुष्ठ सिमाकृतं । सूमेरुश्चिचपिप्राप्या र्बनरुष्ठानसाम्यति । सम्यग
लतिसोरुयः समिश्चिचिवयावका । स्वयमलब्धोयथालाहा ॥ कणभव सुखावहा । तद्विधीविदि

६३

मंलब्धा । प्रा प्रियत्वंसूहृल्लोकः । कथन्नु निर्द्धनास्मीति निर्द्धनात्सर्व्वमिच्छसि । जू(क्षा)धः यत्नात्रः कान्त्या
महिमानायत्रीयत । उपर्य्युपविर्यन्त्यन्क ॥ सर्व्वत्र वदनिद्रता । प्रार्थयन्ति धनं विप्र पूर्व्वाविं
षयोत्सुकाः । धनस्य विस्मया क्षैवं त्यजन्ति हृतवूद्धयः । सहिद्यैन हिंताती व दुःखयोधन
स्पृहा । यः सन्तुष्टः स्वकर्म्मस्थः ।   सान्यकन्धि विमादरात् । धनत्वायूत्वोवश्च न पूरु
वेत्वनमवचा । नूवन्त्यमर्यादाज   ति तस्माद्धि चनदक्षया । स्पृहयान्ति यस्तुष्टो धनी
नाधनदस्यच । लक्ष्मीर्षक्तयकामस्य   किन्धनैर्द्धनदनचा । धनक्षु त्यदसंगानां यसूत्वः
शान्तवनसा । कूतस्कन्न नलक्षानां मितश्चेतश्च धावतां । यज्ञायचविभयाकां हमिस द्यौन्निमीलि
क्रुतोगवाध्यवावतैन्कृका नयवन्धि मवायूयात् । धनलक्ष्मी सममित्रपूता मजननीयमितिप्र
वेदकः ॥ सहमायस सदनसूत्वं सर्व्वमिदम्विवशहृदं क्षं । हलत्यथ विनाधर्म्मानां । धर्म्मधर्म्म

न्धिग्रथायादं कांश्यपन्नामतोद्विजः। वथनयातयामास धनैश्वर्यमदान्वितः। स निःस्वस्य सूद्रः
श्री खार्ज्यो निर्व्वेदादब्रवीदिदं। मविद्यास्य धनस्यह कार्थोत्वजीवितनम। तस्मृत्कृत्वा तसंकाल्य ः
विक्लवदीनमानसं। ततः शृगाल कृपण समंचयत्प्रबोधत॥ ॥शृगाल उवाच॥ यदा स्वमपि
भवता नानुकूलं हि दृश्यते। यद्वं   लप्रतिकूलेन किमर्थस्य विनाश्यसे। आत्मनः प्रति
कूलं हि मनसा यदि नश्कसि। वं   भवाप्रतिकूलस्या निवर्त्तयतमामनः। यत्कृतः ७४
हियूनाथन क्षेवनुदिदसांप्रतं   ।तदुःखं सकलं याप्य पीडितां ह्यु पत्रस्य किं।
पीड्यमाना निजेईःखे वृथा किमनुसोचसि। सर्व्वदुःखा बनान्व धर्म्म सूरकिनकवाछितं। धर्म्म
कर्त्तुमशक्तार्थ तवे भावाकीमद्विधाः। त्वन्तु धर्म्मक्रियागक्तो वियत्स्वं किन्तु मूढ्यसि। मानूष
त्वमयी ह्यकि सर्व्वहतानिकाभ्यय। मनूष्यत्वव वियत्व तस्मा प्राप्तिःयतावचं। तद्वानूल

य विष्यामि, कृसानीन्यस्व कायथ ॥ छत्यतञ्च हितं तथा, मनुतिष्ठन् समाहितः ॥ सर्व्वान्कामानवाप्नो
ग्न, विचनासीद्रमूकवे ७॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ एवं कथयितानु, पार्थिवः सोयस द्विजो ॥ जग्मु
मस्त्राग्रसंप्रीता, वीजायिस्वपूर्वयर्ग ॥ वृषे हि चाजन्यूकृत ॥ सूकों किणां, एवं किलोके युद्धदर्शनं
मतोथ तस्य हियाद्या विचवन्यथा सूखं, संभजिवांद्विक्षपदं सनातनं ॥ ॥ इति
हासस मूद्धय वाध्युङ्ग भानाम, स्रो त्तराध्याय ॥१३॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ स
र्द्धार्मिवलाहोना, कात्रलारुः प च स्मृतः ॥ व तन्म संग यन्कान, छन्तु सर्हस्य ज्ञामत
॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ब्रह्मलोकात्यचालाश्र, नकश्चिदपि विद्यते ॥ ब्रह्मयासूखमाप्नोति यस्मानिरु
पचजच ॥ ब्रह्मयानिवृत्तिध्यापि, बलिवेश्वर्यसंद्वयात् ॥ यज्ञादानमृचिर्भका, कन्याः किं विद्यतेपव,
॥ जन्मान्यूनारुचकीम, मितिहासं पूर्वाननं ॥ इन्द्रकाश्यप संवादं, नैनिवाधपू विच्छिव विन्ध्यः क

माम्हस लाकवचसि मूकवे७। नि॰स्यू ह॰सर्द्व कासंस्य॰ गम्भक्रु हितयाधन॥ ॥आधामसङ्
वाच॥ यिङ्गला कूचस॰ सर्व्व॰ गावम्भेन्ह्रवनेम्ह न। ध्वनु कावि॰ कूमावीसं मेञगरुचवामम।
संकाल यिङ्गला वंज्या। वोके नाला निचा ह्नत। सा हिङ्गक्रु गता ग्राक्ता। वुद्धिमाक्रु यययक्वदा।
श्री ओगाहि सूमह दू॰स नेचास्य म्यवमसूत्व। म्हसानिवासत॰ह्नता। सस्वस्व
यिति यिङ्गला॥ सामिसंकूवसं हह्ना। हन्यमोनं निना मिखे॰ तदा मिवयवि
थ। कूनव॰ सूखमंधन। मूहाव म्हहि दू॰खाय नसूखायकदायन। सर्व्व॰यव
ह्लाविंम्ह त्र निंथ्य सूखमधन। वङ्गयथ्वमहन्ह लाभ्रुस्यी मतिमान्न॰। सर्द्वत॰सा
नमोदक्ष्व वूथ्यारूथ्व वसथ्वदव॰। ध्वनु काभानव॰ कालि हिथ्वोहि गतमानस॰। समीयना
लिगकक्रं नोजान नावबू ह्नवान। वङ्गु नाकि लहाबंज्य। वोर्य्यासकाधनंध्रुवं। त्रेकाकीवि

ततस्तु धर्म्मार्ज्जितबाधसाधनं पूजाकृतं नायिद्विपूर्वकर्म्मण ॥ जगाम विष्णु ॥ वदमवतक्रुवं
किमस्किद् ॥ ब्राध्यसदामहात्मनां । ॥ इति हास समुच्चये संकीर्तनाख्यानं नाम पञ्चद
शोध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ तपसाग्रद्वयां वापि दानेनापि यनक्रव । सर्वात
गुरुसंदर्गा७ स्वयंयाहस्समुह वा७ । वितानाकितसंश्रेष्ठं कतमंवासु सुकृति ॥
संयतं गुरुसंदर्गा कुमं कृहि पितो मह ॥ जन्मान्तरसहस्रेषु यो बुद्धि ॥ सत्वसंयुता ।
तयासधर्म्मातिष्ठन्ति ब्रह्मसन्याज गेनचा ॥ नहुषो नाम राजेर्षि ॥ पूर्वमासमपूर्वज
॥ वाख्यमस्मृषिकत्र पृष्टवानिति सुश्रम ॥ किमथाधनमसदाचाज ॥ किञ्जागमसहामति
॥ कथनिर्णयदमायन्न ॥ तन्मे कृहि पितामह ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ शृणु तेथा दाहरेकीम सितिहा
संपूर्वानतनं । श्राधं गमसमृ विंवाजा पद्यकं नहुषम् ॥ पृच्छा ॥ ॥ नहुष उवाच ॥ कास्यू द्विर्वस

श्री

त्वा कामसंकर्यकार्य लोहिमाहंसदकथा । जन्मबन्धविरक्तोहं श्रीभगवानिमदकृद । नात्यक्त्वा सुख
माप्नोति नात्यक्त्वा विन्दते परं । नात्यक्त्वा निर्भयो ॥ ६ ॥ त्यक्त्वा सर्वं सुखी भव ७ । तावन्नामानि
कर्षन्ति यावद्वक्तव्य भ्रमत ॥ जननं ज्ञानवान । लकान्येते ह्यविस्कया ॥ सर्वानि कामा
न्यविवित्यज्य सन्नियम्य मनो हृदि । प्राकृतं त्यज ब्रह्म यद्वा कर्म किं मूर्त्त काय ॥
आत्मना सहजं कामं जित्वा ग्रद्र मिवाक्रमम । प्राकृत्वान्न द्रुतं सदनं चोजवाहं
सुखं स्थितः ॥ ॥ श्रीभृउवाच ॥ कृत्वा वदन्नान्योन्न संक्षि निश्चदमोक्षित ॥
सर्वान्कामान्यविवित्यज्य परं ब्रह्म समाश्रयेत ॥ विमूढः क्रियया कामान् पुमान सर्वान् हृदि स्थि
तान् । ततामृतत्वमाप्नोति सूक्ष्मानात्र संशय ॥ भूतीव दूरस्था ॥ तदन्येनागते सिति
त्वमेकं क्रिर्विननार्थं संगति ॥ नष्टेव वृक्षका द्रिकासंयदावकृ ओंकारं धर्म्मं विसर्थ भूनिस्पृह ॥

८२

भवं नान्यल्लोकेस्मिन्बन्धनं । यासबन्धनमुक्ता हि मरुस्थाहिजायत । कामजानामिसमू
लं संकल्पाच्च हिजायत । नत्वां संकल्पयिष्यामि भवनं भवनं रूपयिष्यामि । नैवत्वं वसिसूलकं
नैवत्वंवा निसइल्लसं । पातालसिवदृ॥ पूर्वा मो हिक्षिणरसमसदा ॥ जितत्व धिजितसर्वं रुवृती
तिविद्रुद्धो॥ तस्मात्वामस्य ॐ ष्यामि दुर्जयं णक्रुमात्मन॥ नैवायस्याचमसी
स्य मितिक्षान्तं चिरायेया । दन्त्य नाणा निवासाझ रोमसर्वाङ्ग विकच॥ कामित्व
दामसमाणानां नाहिहिंस्या मिदि सिनः॥ दत्वामूक्ता प्रियस्व कें खनादत्व प्रिया
प्रियं । सकामसमाजवर्गानि कर्म॥ सत्वं धृतिकेलां । सर्वह्रंदयाश्वादक मध्येवसचणन्त
॥यस्वकामसूखंलोके यश्चदिव्यंसूखंसम ३। एष्णुक्यसखस्यां कलानार्हन्ति षोडशीं । ह
क्लुलाकसरस्योसा निर्वेदय विवेकिन । ऐश्वानि मार्त्यिवन्कामा नत्यकेसूखिनाजना॥ स्य

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible]

[illegible] ४ [illegible] मिन ४ [illegible] नतिपुर्नयान गगनानम [illegible] सजावग विनिर्दी [illegible] तीगला

[illegible] का नो सकनाबिजात [illegible] चिनिंदम [illegible] निर्व [illegible] म [illegible] गका भी व

यन ४॥

२ याम [illegible] [illegible] नवा [illegible] मंनो [illegible] सम [illegible] कम

[illegible] रावंशा [illegible] नवानदीन [illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ यविद्धवचनं [illegible] कमनूगक्कन् निदिध्य कवेह सिद्धं वयप
दामाथनिबर्द्धैर्नोयकिर्यसासुगा४ ध्यानाद्र क्लितत मत नसन नं [illegible] यायकिर्यथागिनो वस्याकन
गता४ सूनासूवगणा देवायतस्मै नमः४ ॥ नानायणनमस्तोत नवस्ट्व नवारुमरा देवा समस्त
ग्र तीर्थ्व तताजयमूदीवय७ ॥ यौत्तवाजात नन्ध्यामा४ गौमठाघात४ जा कृ गा४ [illegible]
लोकमथुयकम ध्यन्नावाद वि वारुव४ ॥ नकस्तुव४ धववनानवयूजर्वा४ वाली
यनागदणनोद निच्चूर्णितामा ४ ॥ गत्तुर्वच्चूर्णितदि नणाकमंगलमा४ धवयज्ञवन्नस्व
चिताद विवाक्रन्सु४ ॥ जयनिवचाणवसूनू४ सयवती [illegible] दयनन्दनावास४ ॥ यस्या साकमलगालि
[illegible] यमसृतं जगा यिवाकि ॥ यायासर्यव४ रभाजमसर्लनी ताथ गा [illegible] कोटि नानास्थानवाकगव

रुनिकाथामस्या धनोधाधित ।लोकसङ्गनवद्युः वकुन दुः४ववीयमानमूपा ऽस्याग्रुगचतयजाँ
लिमलखर्धेसिन ४॥ययस ॥ दिवाशनो ऽस्यूटलि ४ भूतमप्रमयमृजविविगमयथावेकनोगवियाथा
गानतोसमाधिगच्छतिवाचासानः दिःमस्यपृच्छनजलेनकिविचनेन ॥ याेगोगाँकाधकापृसर्यदन
ति. विप्रायवदविदूभसूवरुप्य. ताउ ।पृच्छचरुमानतकथीणुगुयाद्बनिर्य ऽशुत्यरु लरवांत
तस्यचतस्यचेव ॥ कष्णुद्वायनया सँ. विद्धिनावायनयद्युं । काथ्यन्य ४ वृपुचीकाका हेरत
रानतद्दीरुवग ॥ जितमञ्जिमनरुग धगाजलनिधिगयननेजल [illegible] विसूवाहुच
नवसागतल यकाद्विगणुरुणुन ॥ यूनवचितनजिन [illegible] कगियाकवः ४ क्कलयनोकोकं गतेम
यिकालिन्मानू. विगल्यभिवनालिकौक्रिव ॥ मानिमेकनमाविप्र यमवदमदागुवाग जगद्वि
गश्वजानिभी सहारावन चन्द्रमाः ४ ॥ वायसामूनयभ्रमद्ग वावलालोदितनगाः ४ ॥ द्विपाचनेस्तुरुगया

न १

सर्व्वलोकहितोद्यतः ॥ स्तुतिं कस्यापि किं स्वर्ग्ग यन लोकादिरो विना । वेदास्यस्त्वीतस्वयि सकाराव
तमद्भुतः ॥ सर्व्वस्कन्दुन्म्भोणि सर्व्वरुद्राणि यच्छतु । वक्त्वाको सर्व्ववेदार्थं लोचतेयनेद र्लितोः ॥ सर्व्वो
पि तत्तनर्थं नकस्मान्नदर्शयिष्यतः ॥ श्रूयतां सिंहनादाये मृषस्कस्यम हात्मनः ॥ धर्म्मचार्थश्च कामा
श्री च मोक्षचरुनतर्थरुो यदिहास्ति तदन्यत्र यन्न हास्ति न तत्क्वचित् ॥ तुम्यप्रहृो ह्येवयातो
लोकाः ४ नर्कोर्थकामयोः । धर्म्ममोक्ष कानन्कस्मा कोनिश्चाहं समुच्चयं ॥ कामिनो वन्दुयेत्नका २
मं लोहलक्षयैस्य वन्दुयेन । नन्तः किं हलमाप्नोति कूपश्चाभिदवानयन् ॥ मूनिनोयिचको
मोर्योक्षावालोनामनोहरौ । निश्चावचिस्तुतावतो धर्म्ममोक्ष विव कर्या ॥ मून्यथाप्योचसंसानं वक्षुनो
त्यौजनस्यतो । वन्दुयीकनर्थं धीमान् महोकानुलिकासूनिः ॥ लोकविलनेचधरोर्थं वन्दुयित्वाउतो
स्मनेः ॥ स्वतिहासेद्विचिनार्थे ४ पूनमेवनिश्चयं ॥ रूपेतंरुानूसानिन्दू यदिनस्युनमीरायः ॥ नतो
ते४

ऽनन्दनमस्तूप, कावस्कूतगन्तारवं॥ आकाशगोचरचैव कचित् कचिद्भुवस्थिता॥ कल्पार्थे किल
तानू सर्वान्, धाऊमित्र्यस्तु तानहं॥ सांवत्सौवान्ममा कर्तु पाऽहं लोकमवता कामसः॥ कथनका ऽसर्वधन्ता
निःस्तूरकर्तुं महार्णवात नव ब्रह्मा किमानन, भसायं कर्तुं मूढमनः॥ किन्तु ज्ञानरुक्मि स्वर्ग विवस
समचूचूदं॥ तन्महाराज तत्त्वी ति, धनाधीनान्कवात्मनः॥ दानव्यं सर्कानेनृप,
समायोगेः क्रियादवः॥ न द्वव्य ख्यातिकासाना, सनसह्लिचनूक्रामः॥ यथार्थनाम
धर्माय, मितिदासस समूह्ययः॥ धात्रिंशदितिहासानां समूहाद्य समूहयः॥ क्रि
यतध्यानसंसार, निर्माङ्कि सेकसाधनं॥ बूद्धेन जितारख्यानं, गौतमाख्यानमेव च॥ हता
रमिमलाख्यान, श्रीणीनचमतः॥ धनं॥ ततधर्म भासा ह्यात्म गङ्गुप्रस्थीयमेव च॥ सुवर्णन
स्याचोख्यानं, सप्तमर्व विचक्षणं॥ ततश्च नचकाख्यानं, कथानाख्यानमेव च॥ कुमारितिस्कन्दनि

श्री

मङ्गलमेव विचक्षणा॥ सनकवीणाथसम्वाद भवादेव निजस्मृत ४॥ हाटकाख्यानं तत ४॥ श्रीकीजा
जल्याख्यानमेव च॥ कृष्णुधा चस्यचाख्यानं चतुर्द्दश सूनादजतं॥ मकागीतमथाख्यानं वाक्यगीत
मत ४ पन॥ कन्नुकाश्यपसंवाद सनकनामूदाद्धतं॥ पितापुत्रस्य संवाद शुकनाम नमेव च॥
किंकर्द्दमिदानश्च गोदानश्चरत — तत ४ पन॥ शूद्रदानश्च तत्पूर्णं शवविक्रयमेव चाम॥
तिलदानं तत॥ विशानृगाख्यानमेव — ४ यचं॥ च्यवनराजसम्वाद धर्मविनिकासूचनं॥ मा
नसीतीर्थयोगाच बध्मकस्याविधि — स्कन्ध॥ शूद्राविंशपमाख्यानं निधिधर्मासुरदल
॥ ततस्थनघ्नाख्यानं वदालाख्यानमेव च॥ स्तवनायाश्चसम्वाद मनातिकनामूच्यते॥ कृष्णवी
कस्यसम्वाद नारदनमसत्कर्विणा॥ हातिसेवा मिनिग्राह्य विनिस्तासमूहव्यं॥ शूविवान्नग्र
मानुष्या सदाशान कृष्णे ४ पवन्दाकिंगिकाख्यान मिनिसासमूहव्य॥ ॥जनमेजयउवा

३

वा॥उ भिर्वा वादन्॥ध्वानि.वनपूर्णे स्थितामहा॥८॥विनाट नेन यवा.ना.कथाववर्त्तत्रयादनं॥सनोये
र्वक्रिश्वसार्द्ध तथि वकृस्वदादि क्रि॥४॥कृत्वा गीष्मकथाश्रा न.यान्विघो त्यम वद्य।ण कु निस्क दक
थः.सा नूजश्च सूर्या भन.।प्रन्याम्ब पृथिवीपाल.ज्ञाना दर्गसमा न ता न॥धात यि न्वा कु ना सर्वा
न.लोकदुःखसमान्वितः॥ब्राह क्रि॥सहिता राजा.गम्भीयो ज्ञानमाचय ७॥सूर्या
चेवसम्बन्धु.कृतवृश्चिकौनवा ४॥किम कूर्वनि कि तवी रा॥ निःश्रणेन कृतवान्थवा॥
क्षातिसम्वार्वनवृता श्रन्वया॥८ थो वस यू ग।ब्राह्मकिस्मा कि नी नाजा.कृतवान्
दकाक्रियाः॥कृतोदकं कृत सैव धर्म्मराज सहानुजः॥९॥अविश्रम्य महापून्यं जा कृवीपूनि
नीक्रम्॥जलप्रदानकालीनां द्वीतेव्र वयागु व॥ नावायणश्चः विप्रश्च किम कार्ब्यदनः॥पव
॥ ॥वैशम्पायनउवाच॥कृतोदकं तु राजान धर्म्मपुत्रयुधिष्ठिरं।पुन्योकगीवथीतानि

श्री

उपविष्टःसहानुजः॥निश्वसन्नैयथानाग.माध्वीवदनमातुनं॥अक्रिडिम्मूर्म्मकात्मानःपूर्वा
वश्व.विसिक्तःसः॥नावसादवलाव्यासः.वाविष्ठकल्पाथकाम्सयः॥विश्यावृद्दस्यतिद्रोमयस्था
वनामालवाकृष्टः॥वशिष्ठायमदग्निश्च.दूर्वासायमसस्कृथा॥अन्यच्चवकवःसिद्धाः.सनि
व्याःसन्नितवृताः॥नान्नुणाम्य यथान्यायंसम्बस्कोःप्रतिनन्दितः॥द्रावोयदंवच
नाजावाष्पव्याकुललोचनः॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥घातयित्वाप्रियान्पुत्रान्पौत्रा
ञ्ज्ञातिसंबन्धिनस्तथा॥जघ्वायमङ याकाचा.सूनयःप्रतिरुातिभ॥अरिमन्त्रौलकवा
नडीयपाकेनयवूच॥तथान्यवूननग्र्व.सूक्ष्मसम्बन्धिवन्धुव॥नविमुच्यतिमेलोका
नितिघातिनमातुरः॥चापकामूकसलप्र.स्वर्व्वणक्वदकानेकरः॥यस्यास्मिज्ञेसोनित्यवा
लचचानिवद्धिता॥समयाचार्येलाउनमावश्याय्यधिघातितः॥धनसञ्चद्धिताबालायना

४

स्मख्यनिपालिता॥ स्वल्पकाल स्य वाङस्य. हानसी घातिभामयां॥ भ्मदह नि चाभ निजेन्मातुनूव
गवन। सत्यकथयवाउन्नू. यदिजीवतिभसूत॥ समयाबाध लूभ्रन बाथनयु भूघानिना। सयव
कूकमूलेस्र. चाजन धर्सितागु भू॥ भून्वक्कमाह्नत सत्य. मिलूकं कूजेरवरुगा। कानूलाकानगमि
धोसि. कूवैनका मर्मदावूण॥ भूघा नयनस्वयकर्णू सर्व गस्त्रूनास्वन। अेथ्वातवम
वूग्रे कामरुपावसल म॥ भूरि मन्लूकधावालं. सूकसिंह मिवाद्रिवू। ग्रावगयमरु
लम्रा। वाहनी ज्ञाणपालिता॥ नद प्रभूलिवीकलून गौबामाह्निवी दितुं हाक्ष्यावूतु
नीकाकं किलिबीक्रणकाथा॥ श्री पदीसखिविये. वूत्र. यथरं हिर्दिप्रथ्याजिनां। दुःखवादुःखनवोर्द
हकूमसदक[illegible]मन॥ याक्वा कूनूतजकु. सम्चन्गेभ्मनस प्रियान। नावक्तास्यानिखन्यकक्ष्मदय
लोकाकं व॥ साहसककान पोवे. पृथिवीकयदानवा॥ लोकयिष्टाप्रियान्हाणानू. नियमभूनि

श्री

सत्समागमस्तु सामनूजानीर्थ त्यजामी कंकालवनं ज्ञातिर्बाप्रियथान्यासः नरविप्राकू लांकरा ७
॥ ॥विप्रस्याजनउवाच॥तस्मैवादिनेदीनं वन्धुलोकानविजलं॥चचाभवधुभूतानां व्यासाव
चनमब्रवीत॥ ॥व्यासउवाच॥मान्ता थाध्यपूनूबचांस्तु त्वंलोकमाजलोकवणीनदितिसूलब्रावाउ
नु हुतायस्मिनचणाजिव॥वदसंनं बूनसाचन्किनकव्यन्युदशवृत्त॥कूनवकोजिता
त्मानत्वदिपोश्यापुनन्दन॥पव कैयदिलोकनत्वद्विधीमधविपाप्तितथ॥नतथलोक
वियगिराय प्रमनुनादिकवली॥ग दास्कनुसकयाणिक्तयस्कनगतानिच॥दिवसादिव
सगुरु॥विणकिनयाणुत॥जातस्यहिध्रुवोमृत्युर्ध्रुवंजन्ममृतस्यच॥तस्मादपरिहार्येर्थे नत्वं
शोचितुमर्हसि॥अव्यक्तादीनिभूतानि व्यक्तमध्यानि भारत॥नतानेसकानूलाचानिलाकन
त्वाथवादिनथ॥मृतन्त्रायदिनानहं यागतमनुलोचति॥दुःखनदुःखं साधयति जावनंतोप्र ७

६२

[illegible] ॥लिद [illegible] ।एतद्यानीनि [illegible] तानि [illegible]
[illegible] जन्तु४यूनकी [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] सन [illegible] तं४बाथद [illegible] ॥कृतन्येर्म [illegible] बल [illegible]
[illegible] दसति दक्लिनारायदाचल [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥क [illegible] ॥बालांश्वयोवन [illegible]
[illegible] कूमि [illegible] ॥तवेस [illegible] सर्व [illegible] ॥नासे
[illegible] ॥नातीतमनु [illegible] कि [illegible] कि [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥लोकपालव [illegible] ४॥ [illegible]
[illegible] ४ [illegible] नन्न ४॥ [illegible] ४ वन [illegible]

श्री

[illegible] मितिदासयूबातनः ॥ ब्राह्मणेनयथाचाजनूसनजित्यूनिवाधित ४॥
[illegible] दीन्स्मानसः ॥ विदर्शुवदनदृष्ट्वा विप्र ४ थावोचत्तवविश ॥ ॥ विप्रउवाच ॥
[illegible] नूरुणाचसि ॥ यदानामायिणोचकं णचिवा क्वपश्यजना ४ ॥ वधि
[illegible] सत ॥ सर्वबवसनिपाम [illegible] कायविदवना ॥ अ
[illegible] नादिनायोत ४ पूतस्त्रोगर्गनि [illegible] गत ४ नासीतवनत स्यद्य दृष्ट्वाकिमनूरुणाचसि ॥ ७
[illegible] पुबित स्त्रियागत ४ यत्रागतस्त्रगत ४ तत्कार्यनिदव
[illegible] कस्याचित्कानविलय ॥ अविज्ञानगनीवल किमूतान्ये ४ पृथक्
[illegible] जनस्कजनिताजना ७ जनं णचासिनास्मानं आत्मानं णचनं ॥
[illegible] नि वाक्यमेश्मानिकोचत ॥ अयमा निधनानाव [illegible] कार्यनिदवना ॥ वा

कि धर्म्माथं सर्व्व कर्म्म व सावस ॥ नतवा ध्यानि कसाव्वं नरीश्रानार्ज्जनकथा । स्वकर्म्म विधि यकल
नृयाश्च वाल नत कल ॥ हत्तुना गुरु कवका कि मस्य वाल स्याया र्थिव । यूर्ध्वानि हश्च कानि कपव
लोकनी ग्यन ॥ गतिमा ता लवा ब्धि द्वि हां ता नेत्रु पायथा ॥ सूर्खद्ध खगुरु णो दक्षो वालवार्म्म रु
ननदरायस्य नास्ति विवश्च वाथ नद्धवा स्थाविरा गवत । वास्म सा कोप्रजानायकनका
लननत ता या नधास । वर्षा ज्जल कार्म्मा णि थ विनिन्कय । विनाग कत्तु वानी ति तनस्त क
वणभनाया ब्राह्म णवृत्त स्यगुना श्रीवृत्ता व्रतकाव ग । द्वृता दिव रुल भ्यकां धर्म्मनाड
यताकिन ॥ श्रात्मनस्या श्रेजानाकि । नियमव्रतणीलतां नच धर्म्म प्रधानस्य आहाय मु विनस्कन व
विकनानि नवश्च श्रा पूर्व सा ण श्च न वर्म्म क्रियायाय न । हि सनूत्पाण । मूद्धि श्च कस्मा नू सा विणी
वाम्य हण कथा विस वि धिना श्र न्यकाविन । सन्निमन्कज्ञानादिद गर्ह्णी च कालसाग च न सूक ना

श्री

गजनाथाह नकश्चिन्नवसूर्यादि॥ जूपाकाक्रू तरांशुनां धात्राणि लिपिविनिर्मितः॥ स्वकर्मच्येन
सन्दीकः॥ यस्यकालनक्रिना॥ वीजम्यितांकुरमयीजनिर्वीदृ ष्टिस्तुकस्माल्लि तुरान्तुरानि
दृशानिगस्यस तेमानिलाकयचान्ययकानिलूनातिकालः॥ एवकालहा नक्षात्रारसिमपृथि
वीदयं॥ कुतिवन्धवध्यांझूरातु जरणादीनमंथव॥ ॥ वारुदेव उवाच॥ मियिन
व त्रिकालज्ञा स्वकर्तारस्त्रिभव नःश्रयथाकरुगदानन्यास कन्दूकस्वजनभ्यव॥
लोकदुःखयुद्ध्यस्तां स्विद्रलो चन्द्रावूह्रयः॥ सहानुसुमेगनाज कर्मणावन्नि
पाप्लिताः॥ ॥ वैशम्पायन उवाच॥ एवक्रदानूनीतासो कपू द्वैपायनादितिः॥ सयितिः॥ हात्सु
सहितेकृष्णेद्रान्तरिस्म॥ सदेशस्य निवृत्तःश्रीमान् ग्रहे निवदिवाकचः॥ दुःखवन्तसमानि
सायमीजत्रपितासहः॥ ॥ इतिहासंस मुच्चये शान्तिवाण युधिष्ठिरगोका गतनथस

९

नजिङ्याख्यानं प्रथमोध्यायः॥ ० ॥जनमेजय उवाच॥ गांगेयस्य समीपस्थो जातरिः
सकृत्सकथा तदाख्याहि विप्रर्षे किं चकार युधिष्ठिरः॥ ॥वैशम्पायन उवाच॥ गांगेयकृ
तृतनाउन्न कृष्णद्वैपायनेन च मुनिलोकपदीनात्मा भीष्मं पुनरभाषत॥ ॥युधिष्ठिर उ
वाच॥ समावज्ञविधाकाया व्या [illegible] सनाकः विनामह। नयमक्तिमनः नाकिं पार्थ
लत कृदाकृणं॥ अकृक्वयक्ष्क [illegible] वसा स्मृतिदयवनस्कथा। नलाक्तिमविगक्षमि
इः व्रतान्यनु विकयेनु॥ कृविनः [illegible] नावालकार्म प्रग्रवकं यथाचन। वाहद्वाणच
गत्यक्कं सीदवस्मास्विवास्कृज॥ कवक्षुर्महात्मा न सत्यधर्म्मपरायणः। कृत्वा कवकं विमन
नाकान्प्राप्यामि कानक॥ तदस्मात्सु महाधावा नूयात् किं त्विवाद्यथा। नयनूसाधिमा राजतय
विक्रसिमम प्रियं॥ ॥भीष्म उवाच॥ लनाक्रः कर्ण कृत्रु मान्मानत्वं किमन्यासं। कर्म्मण्यस्मि म

श्री

नानाउसूक्तंक्रुतदतीत्रिरा॥मन८कस्मेमयखाज्ञ८ सर्वप्राणस्टनास्मुथा८।तत्कथावहन्तांवी
गविकर्मरुलंयथा॥यदस्गाविनतज्ञावि.नाविय न्तंतदन्यथा।एतिविक्ताविबघ्रास मगदा८
किन्नयीयता।जुतिवानाहचक्रीम.मितिनसंयूवानन.।सस्मादमृत्नगीतस्या८कालतबुकाव
न्नगि॥ब्राह्मणीगौतमीनाम. स्क   विनातयसस्थिता।सर्थेणदष्टंस्वपुत्रं मयुराम
तवंतन॥अथतंस्नायुपाशेन व   ज्ञासर्पमदगयेत।लुब्धकोऽर्जुनकोनाम.गौत १०
म्या८समुपानयेत॥तोऽब्रुदमव   वीदृष.पूतकायन्नगा।धम८क्रुद्धिणीपुंमदाग
तो.वध्यतांयदिमन्यस॥   ॥गौतम्युवाच॥नास्मिन्नदतलुब्धकपूतकोसं.प्राप्नोतयंजीव
नवेकर्थंचिन्नदिवं.हिंसन्नाखलुनोनदष्टु.तस्मादमूलं.लुब्धकमुंचशी.दीनं॥व्याधिचग्निर्हिं लुब्धकं
क्रुसर्प८यगवाजन.।निस्यानीयेस्यायदुष्टं॥तनयो।नसनान्यथा॥नपायप्रातियाव८स्याल्लं

धूयवसमारुवठ।अत्रनेवरूत॥८॥योषे:त्ततचलेवकर्स्मोक्ति॥८॥दर्त्वंक्रिसानूदकृति कातवान्
हक्त्रिचा।मृतमाचयध्ववैव य॥८॥वायपायमाचन्ठ।।मत्ताभा।हहत:पूर्व्हयाजकृत॥ नि दूयत॥
सप्रत्यनवकंयाति त्रुगन्मामृतघातका॥८॥ ॥लुब्धकडवाच॥नवायानाम्वधर्मावप्रजासुधिग
का।विंगा।तस्मादन्वं वीमिक्यामि न्हे लम्मीगिगुघातिन॥ ॥त्रैतम्सूवाच॥सूलचा॥८॥दूर
वालोक साधवा॥८॥साधूकाविमू न जूसाधवू पूना॥ साधू ईल्लिन्हद्रवालम्न॥८॥तत्रानंद
॥८॥स्रजन्मान स्केचिये रविताचक्ष॥ नूपकानियूयायन्नू यक्दद्यदयका।चिंग॥८॥हृ॥८॥खिव
स्याधिस्तुकस्या मृत्युभागजनादि॥८॥हृय॥८॥काद्दू॥८॥खसजन॥ निर्घृणाचातु मर्द्दति॥हृ॥८॥खिकदानिया
त्र्यास्ययवत्तृ॥८॥स्वसविन्दति॥तस्मात्तवास्याचिद्ध॥८॥खं दानवांद्॥८॥खसीभूणा॥सूसदत्तयिधांवडुश
तमर्स्मोविरोदिनि।कथन्कृहिघातजन्को यन्तेहृय॥८॥प्रचाकति॥ ॥शीक्ष्मडवाच॥सूसक्तन्प्राच

श्री

सानापि गौतमीतुजगंखति । लुद्धक्षानमहासागः साधायनाकनाम नि ॥ वी[illegible]यानी दथाहाराय
वहाचचयः तु विः । तस्य कुकुगं तस्यापि नयाश्च वर्द्धतमनः ॥ वाङ्मानापि व्याधमूत्रभ्रातानप्रव
र्द्धतः । वार्यमानापि व्याधकू वावाक्षायापनि कृति ॥ विदन्निः लोमानापि वार्यकर्म्मचतिन्नवः ॥
घृष्यमाणश्चवामावा । निर्म्मलत्वनग कृति ॥ जन्माकनसहस्रनू याबूक्षि[illegible] वितावूबा
दासवरुजतजतु कृनदेलानि वर्थकः ॥ ततः सम्मूकुसन्नीबहू हकुदकुस्याय
न्नगः । उस्मसर्द्धानिमस्याँ मानू बीसायवीतितः ॥ ॥ यन्नगडवाच ॥ कालार्द्धन
कदाचात्र विहत[illegible]वानिशं । श्रीघ्नात्तँ कि मीमहूय द्विविसस्समया दय ७ ॥ तस्यार्यवचनाद
[illegible] नक्राभाव्वदास्य [illegible] स्माद्गुर्चीयमत्यार्थ वापद्यद्यत्र विहतं ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कथं
वंतितास्मिन्तु तु जगन्न[illegible]नां । सूजगामतताम्हृत्यः यन्नगत्वाद्यवद्वी ७ ॥ ॥ [illegible]ूवाच ॥

११

कालनवादिमाद्दाह, यन्नगत्वामयुचूदनु। विनाशहेतु ८ कालास्य लिङ्ग। नादिन ...

जैन साऽ८ह्नु वनाञ्छेव, दि विवारादिनाङुवि। सेध्यकालवगथा। किं कालासाकासिनेजगत्॥ ...

नादिनि मनायासी जगत ८ कानणस्यचे। लोकानुसकाल ८ यचा। ति उकेरुलमिवादिकं॥ नमस्कानतया...

ननमित्रानिनवाचवाशलञ्चा... किदवितुकुं ननेकालननीजिनी॥ तय ८ कालहेता

८ चाण॥ न गणक्ककननिवर्हितु॥ विनाश जन्मसवण यदाय नचयत्रन॥ यथाजल

यनावाष्मित्रामनृक सात निस्वन ... नाथदकामयूकेन कालनत्रामयतजगत॥ ॥

कीम्मतुवाच॥ अथोयनमः कालस्तु नमिन्धस्मार्थसंग्रथ। अनुवीत्यनगस्मृत्य कथेः वाकूनल

यवक॥ ॥कालउवाच॥ नवाग्राकृत्नवास्मृत्य, नार्यलब्ध कयन्नगभक्रनवाजन्मसचण, नवयं

क्विप्रयानकामायदननष्टगंकार्म्म तस्माद्याका। यसीह्न ८। विनाशहेतु ८ कार्म्मास्य सर्वदा सवसा

वयं ॥ कर्म्मदायादवान्तत्ता कः कर्म्मसम्बन्धिबान्धवः ॥ कर्म्माणि चोदयन्तीह पुरुषं सुखदुःख
योः ॥ सोवर्णं राजतं वापि यथा कर्म्म विसृज्यते । तथा विसृज्यते जन्तुः पूर्वकर्म्मवशानुगः ॥ आयुः
कर्म्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च । यस्यैतानि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः ॥ यथा मृत्पिण्डत
ः कर्त्ता कुरुते यद्यदिच्छति । तथा पूर्वकृतं कर्म्म कर्त्तारमनुगच्छति ॥ देवत्वमथ मानु
श्री ष्यं पशुत्वं पक्षिता कथा । तिर्य्यक्त्वं स्थावरत्वं च याति जन्तुः स्वकर्म्मभिः ॥ स एव तत्तथा भु १२
नक्ति यथा पूर्वं कृतं नि । स्वकालेनानिबद्धं तथा कर्म्म पुरा कृतं । यन्नि
वेशयथा पूर्वं कृतं कर्म्मशुभाशुभं ॥ स एव तत्तथा भुङ्क्ते दुःखं वा यदि वा सुखं । आत्मना विहितं
कर्म्म दुःखमात्मना विहितं सुखं ॥ गर्भशय्यामुपादाय भुज्यते पौर्वदेहिकं । पूर्वदेहकृतं कर्म्म
न कश्चित्पुरुषो भुवि ॥ बलेन प्रज्ञया वापि समर्थः कर्त्तुमन्यथा । अनेनैषा ... गतिः ... ।

देवाधीना यमीहशं । [illegible] कर्म्म विदध्यात्तिदन्यथा ॥ स्वकालान्यतिष्ठानं नूत्थं ह्युक्त
निदर्शिनां । कृतु हृताः कियत् साकश्रावणवाधयं ॥ यथा क्षेत्रस्य संश्रूद्धं वस्याविना नैमा
नं । तथा हृदर्वहैनिवाम्में बलविसा विगतिकृति ॥ उवशाना हृताचस्य नागत्रवनावशीत । साकलन्वलव
वार्ये कोन्यथा कर्तु मिच्छति ॥ स्वणी ध्रमविधावक्रमनूभवतिध्यदिकेन । लागसकृणया
भन पूर्वावानाहियाहार ॥ उवयति कृतितिङ्कर्नां गच्छकसूनूनगच्छति । कथान्तिकुधुत ॥
कर्म्मं कृष्यलानूविधीयतं ॥ यथा कौ यांतयोनित्यं स्वसम्बद्धीदवन्यचर । तथा कर्म्मयव
कालं सम्बद्धीनागस्य ॥ यथा यहावांगा निर्गच्छ नाजानं ॥ लकृतानादयं ॥ नीउयच्छिनन पुंश्चा । न्वी
ति पूर्वकर्म्मा हि ॥ थनयतां दर्शा कवा सुखश्वां ॥ दुःख संभवेव । सगत्रवन्धानहाव बलादिवन
नीयतं ॥ दिवं प्रमाणं हृतानां सुखदुःखं यदाप्यदनं । नान्यथा कर्म्मनाश्चिकं जाग्रतःस्वपताथि

श्री

नाम्सर्व्वथास्कृ दिनं देवं वध्यमवजिघ्रान्ति । गस्त्राग्नि विषदुर्ग्गेस्था चक्रितत्र्यश्च चक्रति ॥ अन
क्रिताः निष्ठति देव चक्रिताः सूचक्रितं देव हृत्वा विनश्यति । जीवत्यनाथ्य विवन विसर्ज्जिताः काय
यत्ना विपृष्ट विनश्यति ॥ अथ पृथिव्यांजानि रत्नानि निधयस्तथा । सकान्यका निकर्म्माणि ति
ष्ठन्ति प्रसवन्ति च ॥ तिल कृत्याद्यथा दीया निर्व्वाणमवगिरकृति । कर्म्मकृत्या तथा जन्तु
र्जीवं नाम गृह्णाति । कर्म्मकृत्यान्तु नाम स्वकृतत्व विङ्गिरूदा जनतः विविधाग्राणि ना
दसस्नाता मन्यस्तं वशीनस्मा नाल नवा मृत्यु नार्यत कपन्नुग नवयथा
णी वृक्षा लिनु सयात्रकारणं ॥ दुःखानां च सुखानां च जन्मनां मरणस्य च । आत्मनवात्मना वै नि
प्रियकानां विवालिनस्म ॥ ॥ श्रीगरुड उवाच ॥ एवं मृत्युकाले नवा पूर्णी लोकमीनतः त्वमामे उवा
यात्माका स्रष्टा नकामेव वीत ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ नवकाले न तु जातो न मृत्युर्विदकारणं ॥

१३

स्वकर्म्मोहिनियम्यात्ल ४ कालेननिधनंगतः ॥ स्यानतेह्यतकर्म्म येनास्यैसां मृत ४ स्मृत ४ । याःकालका
थामूत्स मूर्च्छार्जुनकोपनन्नगः ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ नतोयथागतेऽज्यम् ४ कालेमृत्यु खुङ्गसो ४ भू
हिनाथाऽर्जुनको विलापाचायिलीतमी ॥ एतन्मात्वा समग्रष्टु साहृष्टिनापथा नृप । स्वर्वाम्नाप्रवयाद्वि
हिस्त्रीशाकोन्मनुजाधिप ॥ नैतहोमं त्वयापार्थ नमस्तुर्योधिनादि ॥ ४ ॥ कालेनगतमोर्गसर्व
निहतापरनपार्थिवा ४ ॥ ॥ वैशम्पा यनउवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा वचनं श्रुत्वा । धर्मपुत्रो युधिष्ठि
४ सुतनिलोकायाचित्स्वयं वन्दूलस्व केशवनं ४ ॥ ॥ इतिहाससमूहथ गीतम्यपारव्या
नं द्वितीयोऽध्यायः ४ ॥ ० ॥ २ ॥ वैशम्पायनउवाच ॥ स्थ्यूक वतिश्रीकृष्ण हापूर्वयदुनन्दनः । स्वाञ
नाजस्रापूर्ली प्रासंपूजनराजता ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ दानस्यतप्तसावायिभगवन्किंतुदर्कां ॥ किंमान
दस्कलंधन्यन्तमस्कृदिपितामह ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ दानानिसुखदानव विथिथासासोकिवीश्चन । वाउ

श्री

चयद्गमवेत हृत्थमलाबसाकिका ॥ पवित्रांश प्रियाम्प्राणान् सुजदाधनवांछितं ॥ ग्राविगक्तिन
गलाग सुमूदसर्वीनथ ॥ सवासन्यत्र यद्यक स्वद्गद्वि वेदियास्मृता ॥ हिंसाप्रायांश्च दुष्टा
णां द्वाविंश्यैवतथापच ॥ तथा ५२ स्वाजितस्य द्वाणेस्या विगचीयुस ॥ ऊर्ध्वस्यैकवचोप्यु
पवित्याग ॥ सदृश्च ॥ विलंबतो मद्वाबाज तस्यान्यायाजितस्याच । ग्रहयाविथिव
त्यागदकस्योक्तविशत ॥ ग्रह धर्म्मसकादवी याविनी विध्यैगविनी । सावित्रीस
विशेषसस्रोवाग्मूवदाचनी ॥ ग्रहया सांख्यधर्म्मा महद्भिन्नार्थवाजिह्वि ॥ आकिंचनाथः
मूनयः ग्राम्नावक्तो दिवमता ॥ ऊर्ध्ववाद्गाद्वनक्षीम. मितिद्वसंपूचानन । वीहिज्ञाणवविन्यागा ग
रुत्वाणमूजल ॥ सिलाकवद्विलेसमास्मा वापूकन ४ वसत्युचा । तपस्वीमूम्भलोनाम. दाकोदी
वज्रिया तिथि ॥ स्वाध्यायतत्तस्य पन्न ॥ सद्वावानन्तूस्यका ॥ जितांगोजितक्रोधः सोमाक्र्म

१४

छ्वाचन॥ उ॥ वृत्वा सपकाण श्रीक्षिाणमूयाजित॥ सपूजदाच॥ पकाक सुडकं तिथि...
॥ तीय्र वाडुतकर्माणि दृष्ट्वासिाजङ्क्षाणमठ॥ ङन्मन्दकथादिन्वासा व्याकयच्चिविधामि नां॥ कथ्याने
गन्यस्वप्राक मूलतंसास्थितख तथं जूनार्थिनमनूप्राक विद्धिमासतिथिमूनं॥ ॥व्यासउवाच॥ तत
क्षीमूमत्ता इत्त्वा श्रीमाल्पाव यवद्धृं यत॥ उवाचयेनस्म पूर्वं वाक्षिस्म कर्थयन्निव॥
मूमलउवास॥ अूलान्नीवसत्ताल्पं॥ ऽ येस्यामत्वं हिअाडम॥ मनानथ ख्वाजागा वैला
यासमूवक्षितः॥ ब्रदानमनञ नार्यं इव्वणा विघ्वातस॥ मुगसवानिगवूकन
दिवसः प्रातिर्तानिम॥ ॥व्यासउवाच॥ एवमुक्तो अथान्याय तमस्यार्धसंधस्मा वित॥ गत
[illegible]॥ जितमन्तेन त्यावक्षः स्ममूदाचित्य॥ मडुक्ताकम्नमवासी तेन ग्रहात्पपयादिगं॥ श्वामन्या
लिप्यालेसं ब्रयेयौ ह्रिमथागल॥ तस्यार्थप्रयीकालिव सद्यारुकउमरकाामन॥ स्नागच्यउकं

श्री

सान्नाय यत्कृतं सर्व्वं सवनतत् ॥ नवैनीविक्रियान्नं तु सगंधा तस्य मानसं ॥ नक्रापनं तु कार्य्य
ण्यानावसानेन मम्लव ॥ तीर्थं हं गादं विकुश प्रीतः प्रावाच सहिजः ॥ ॥ श्रीसाउवाच ॥ श्री
सात्व सद्दलाना दाता नवृत्ताने रुग वस्थाति । कृत्स्नसंख्या प्रणंदु मदानः यमवच ॥ सादृक
याकौंडयति सु मंस्कनाजिता थउजिताक दूर्य कामः को पाला रामदक्ष
थ ॥ ऐतुर्न्नमस्सवासाया माने । कार्य्यन्यभवव । जिताम्कवास्मीहि लोका न याक
सिंयनसामतिं ॥ अकृदानं विन हरू सूमरु सूर्न्नवा सिहि । ऋक्रियाति जयाधि
यं नय स्वर्य कामोर्ज्जवं ॥ दयोदानं दमश्चैव विसद्दर्युतिहि तं । ताका सम्यक्का धा
र्ज्जन धर्म्मणि सवनाच नः ॥ धर्म्माभिधार्यस्त्र कूः रुक्वहने कवा ह गिभ ॥ ॥ मुनल उवाच ॥
धन्यास्म्यनुग्रहीतास्मि समत्यरुवतासद्कसा स्सागमा । निह्न सर्व्वदानदक न यस्मात् ॥ १७

व्यास उवाच ॥ एवमुक्तं दत्तस्कन्या तदा दूर्वासमासूनः ॥ देवदेव ॥ विमानेन सूर्यसमप्रभ
स्थितः ॥ दिव्यानन्दविचित्रेन किंकिणीजालमालिना । सर्वकामसमृद्धेन कामगेन रसात्मसा
उत्तमांवैतस्वरूप विमानमिदमारुह । स्वकर्म्मणा [illegible] दिव्यं सिद्धिः प्राप्तास्य नूतना
दिविदेवान्सदेवेन्द्राः पूज्या ब्रह्म सर्वकथाः समुत्पन्नाः कान्यतिष्ठा कं कां कैचोत्सवद
र्शनं ॥ ॥ सूत उवाच ॥ सतो न क्वचन्मित्र मितिप्राह मनी विनः ॥ सूतः पृच्छा
मि विप्रस्तु त्वामसंदिग्धकाम्यया ॥ कल्पानावसतां स्थाने कोबालदेवदूतक उत्तरुद्दि
तताश्रुत्वा वाक्यं विश्वात्मनः कर्म ॥ देवदूत उवाच ॥ मनुष्यस्य बुद्धिः स्यः स्वर्गे सूर्यसमत्व
संप्राप्त उद्गमक्रम्य किं पूर्वस्य दृष्टान्तथि ॥ नन्दनादीनि नम्यानि तत्राग्रानानि सुमंगल । सर्वका
मफलेर्युक्ते ॥ गन्धहिता निःसमक्रान्त ॥ विमाना नित्य दिव्यानि सविनात्यस्त्रागमले ॥ सर्वानन्दः

विचित्राणि कामगानि सिद्धिवाणिच ॥ तत्र्णादिव्यवर्ण्णानि सूक्ष्माजालानकच्चाणिच । वस्त्रस[illegible]
शुक्लानि हस्मगन्धासमानिच ॥ सर्व्वकामसमृद्धार्थं सर्व्वदुःखविवर्ज्जिताः नवाः सूक्ष्मति
नक्षत्र विचित्रंयथासुखं ॥ नत्रनाकिकायाकि न [illegible] नानाजिताद्रियाः नतृस मानवि
शुन[illegible] नकृतप्रानसानिनः ॥ नाद [illegible] कावा[illegible] धीप नलज्जानव दक्किदाः सख्याल
श्री यस्विनः भूना दव्यावकः दमाव [illegible] वाः शुद्धानादानगीलाम तलगक्कि सूमत्तान १८
वागल्जवा सृष्ट नर्मकानवि [illegible] मांसवी नकात्यवागानमाना द्वियलनसुवसांव
न प्रत्याव्यावकवावुण्ः स्वर्मस्य मू मत्त ॥ दाना[illegible] विप्र भूतानि विसाम्य तः शुक्लस्य
कोम्पिः कृत्स्न कृत्तं त्तानुद्धत ॥ नचान्यत्रिया[illegible] सन्तदानामदास्य नः [illegible] सकायोः
वकि हृद्दीर्थवानिम्यम ॥ सुखा[illegible] मननष्कनां सकसांपगनकथा ॥ [illegible] यत्रियतकाम्म[illegible]

नीतावसङ्गता ॥ कर्म्मभूमिरियं ब्रह्मन् फलभूमिरसौ स्मृता ॥ ॥सूमलउवाच॥ मद्दानकस्य वित्ति
मनाया सूर्यासूर्दस्य वर्षीर्दिता ॥ निर्दिष्टः साम्प्रतं स्थानं यालोकस्य स्वदस्व मे ॥ ॥देवदूतउवाच॥
काङ्कान्त्रवलादत्तदाना ॥ सानि समहामून । अन्नवहिन सुक्ति स्वर्न्नेत्राकस्मणे विण ॥ वकृणः सद
नीष्ठक्तदविष्णुः ॥ यवसंपद । सुझेस नोतनक्षतिः ॥ यनवम्मृतिर्यविद्दः ॥ नगरूतुराग
कन्दिवनूवा विमयात्मकाः ॥ दक्षु सोकमदद्राद वायलोकेकद्रदुत्ताः ॥ निमीमानि
नहक्षानो निर्वन्हाः संयाम द्विया ॥ ध्रीन्तयागनताः श्वेव दत्रग क्कं निमानवा ॥ एन
कसर्वमास्याने यन्मीत्वेव विठ्ठकूलि । विमानमाकृद्द द्विर्र गक्षामच्छिदमालय ॥ ॥यास
उवाच ॥ एतकूवातसभूनि सद्वृत्तवलागवान । नाहं स्वर्गमिच्छामि हर्षिगच्छ यथागत ॥
दवनाजन्यं यदौष्ट दिव्योब्रह्मलोयस्कथं ॥ वन्ना ॥ कोम यिन्तव्याध्य ठवनावचनो मम ॥ ७ ॥

ध्यासडनान ॥ ७ स्यवसूकाधर्म्मात्मा धवद्दूतसकासनि ॥ सूखसू नित्य ह ॥ स्वर्ग्गे पूनचावूक्ति
लिखित ॥ ततानिस्फूर्त्ति येगा सूमल ॥ स्वर्ग्ग नित्य ह ॥ सूवर्ण कामान्य निल्य ह स्वानस्यागपया
रुदं ॥ एकान्क विलसासीन । निर्म्मानि वद्द हात ॥ सर्व्वदन्करा हाधीव ॥ सर्व्वन्द्र नदिनवत ॥
निय शीलस्त्रिनस्थितूक समथाजि तमात्मनि । पूकावन्द कतात्मानं गुआजयवमभ्व
न ॥ तूर्वसमयनमास्कूरायान्त्रो गविदाम्बव । प्राकवास्कल्यनंखग्न दत्रावर्यसू
श्वेवाधि ॥ नाचावणंजगशानिकू द कूमवलात्मवां । थनिसू ह ॥ खुवढ्क तमव
पयसन्याद ॥ तस्मात्सु मपिचाजेन्द्र ददन्ता । गार्डिन्लन । दानान्तकानंतात ॥ आपो कूनानिद्धि
मवाक्ष्यति ॥ हनिन्समादाय दिनन्ना क येणं समूमल ॥ स्वर्ग्गे नसस्वे कनित्य ह ॥ जनोमसायू
रुमनकक विनो । नूथा । जिनस्कन्दनिर्विकुमानस ॥ य ॥ ७ देलूनूया निर्लं पूष्यमास्यानसू

कसं । विमुक्तः सर्व्वपापेभ्यः स्वर्गलोकं स गच्छति ॥ ॥ इति नागसमुद्रश सूक्ष्मलापा स्वा
नन्नाम तृतीयाध्यायः ॥ ॥३॥ वैशम्पायन उवाच ॥ कथयन्त द्वितीयानां भगवान् त्तुतां
कथा । यामसन्धर्म्मतत्त्वज्ञः पर्व्वत्तं स्तुष्टि द्विजः ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ यानन्दैत्य कथा ब्रह्मन्
कथा । कर्म्मणानां नृपः । तस्य पूर्व कृतंयस्या कृष्णकृदितयाधन ॥ ॥ नामस उवाच ॥
एकाग्रे तद्वः सर्व्वं समग्रवेद द्विणः एकान्तयश्रीतस्य प्राणिनः प्राणनदक्षण ॥ क
दसवपूर्वाद्वनाः उत्तराणामसमा लयनु । प्राणनदक्षणमबद्ध सौनत्रणां निविद्यता ॥ सू
दैवानादनकीम सिद्धिहासंपूर्ण्णतनं । इत्युक्त्वा पुण्यसम्वाद लिवशीलीनवस्य च ॥ वर्त्तमानम
नायकं जिज्ञासार्थं लिविनृपं । इत्युक्त्वा मनः कथाभाग्नि ईर्श्वासन्ताप जन्मनु ॥ अथ कृतृपनः
पाप्यकर्म्मानः प्रथमना अकर्योतृ । लवणाथा मही पाल निलिल्पकस्य विकलः ॥ ततः लक्ष्मरूपागत

ऽनकरीसुरूपेन॥ राजानं समहात्मानं वाचायुद्दलस्कन्दः ॥ ॥ ...नउवाच ॥ धर्म्मात्मानं
राजहंसं सर्व्वराजन्यदीक्षितं। सत्ये धर्म्मे विरुद्धं हि कथं संत्यक्ष्यसि ॥ एवं कृतप्रदानेन
सत्यनानृतवादिना। कासमाद्यवकर्म्मणि मसाधुसाधूनाजग॥ नालकानदययस्या कूपका

श्री

वयवाननः॥ कूपकावयनानिवे मूषकानं यनायथा॥ अहितदिनं बुद्धिनं लागे
मृत्वमयादकृत। दानान्वक्षणदं कोपिगुणान्नवणदत्यवः॥ तदेवं विदितो हि कः॥ १८
यीहमानस्यसम्पद्या। तविकनृतं म्लाभेन धर्म्मम् उक्तवानसि॥ ॥राजोवाच॥
सत्रहरूपं प्राणा। धर्म्मं वक्ष्यामीति विकल्पः। मत्सकाशमनूपाकः॥ प्राणमृत्युवरश्वर॥ तद्वम
गतस्वाम्यं कथा तस्या ह्ययोर्थेन॥ कथमस्माद्विधः कुर्यात् लागस्वहितभृतिर्हितं॥ लोकधर्म्मा
क्रियांवाति यस्माउं गवणागत। ब्रह्महत्यासमं कस्य आयमाहुर्मनीषिणः॥ ग्रस्तंभूमि कीर्ति

६८। महापातकिनामपि। गतनागतदकृणा न हृदा निष्कृतिः कृति ७ ॥ यथा मनः प्रियं प्राणाः
सर्वधर्माणिनिना कथा। तस्मात्मृत्युज्वरत्रस्तं ज्ञातव्यां प्राणिनां नृणां ४ ॥ जन्ममृत्युजरादुःखे
व्रित्यसम्भानसागर। जंतवः प्रानि क्रीणि कि सृष्टासृष्टस्य कितामिवे ॥ यन्निमि [illegible] कृतास्रसा
वाक्राधेत्रवनाँ। श्रुत्वा मा वारतां सूत्र मकाद समापन ५ ॥ मदि व्यासो तिय [illegible]
पूरुषस्य प्रजायन। यूकास्रे ना नृमानन वना। यव वि व किंतु ॥ यथा किंजावि
तमात्मनः प्रियं तथापवनाम जिजीवितं प्रियं। सनिकसजीवितमात्मना। य
था तथायनवासविवर जीवितं ॥ तस्मात्राह मिसहीन मव्यथिश्चकृपाय नक। यद
तुमत्यसंयुक्तं वक्त्र अनात्तु तद्वद ॥ ॥ श्री रुडवाच ॥ श्रीदानात्मर्वदानानि समुद्व
क्ष्जन्नव। श्रीदानेण विवर्द्धक गनजीनकिंजकव ४ ॥ नकोशन विना मन दिनमा

अथि जीविकुशलमतथ विनायार्थे राजन वदु यिर्दुचिव ॥ रुद्याविलायितस्याश्य मन
श्रीणाविलभ्यते । विसृजकार्यथास्य कि यक्कानमयूनर्थ्व ॥ मनसमतिसर्वम्भ वूजद्रान
म्विनश्यति । वकमाणः कयातत्वं वद्धन्त्राणान्नवदसि ॥ धर्म्मस्याबाधनमस्मात्तसधर्म्मः प
श्री रक्तमः अज्ञविचार्यज्जुसा धर्म्मः स धर्म्मसाद्भिदृत्याग ॥ तस्माद्धितार्थे नरतम्मस्य निश्चि
क्त्युनूलाघवं । यतः श्रुत्यस्कता राजन् कुरु धर्म्मविनिर्णयम् ॥ ॥ राजोवाच ॥ ना १९
नाद्धयेः धनाधर्म्मः कश्चिदन्यो स्त्रिस्वने । स्वानिनामृयतीनाना सन्त्यन्तन्त्रदीः
यते ॥ वनसकस्यसवरा दक्षाश्च स्वयंदक्षिणा । नतु विप्रसहस्रस्य गोसहस्रमलंकृतं ॥
अूकर्समर्थहतस्या यादतादिदगोवधः । तस्य दत्ताद्विमुक्तस्य स्वयन्नास्तिकृतशानं । हमाले
नूर्धनादीनां दानानः सूलगतुति ॥ दुर्लभः पूजसालाके सर्वदत्तास्यप्रदः समलतामवि

यक्षाना कालेन कीयन्तं कृत्वा ॥ शीतार्त्तस्य प्रदानस्य तयश्चक्वनविग्धता । दत्तमिश्रं क्षातितश्चती
थसिवाग्रतन्कथा ॥ सद्याण्टिस्य दानस्य बालानामग्नि कृशाज्ञा ॥ चतुःसागरपर्यन्तां यादशा
पृथिवीमिमां ॥ सर्ववीयाङ्कृत्यं गम्श. तया नकराजा बिकाः ॥ भूविन्यञ्ज वाङ्मनं मचीवन्ना
महस्रञा । नाविमंस्तयासकृत्वं … त्यऊदीनदयानकं ॥ यन्मसान्नि [illegible] कोविधा क
नेऊस्मनिजन्मति । कवनसन्द … मालिनाः प्राणिनामाहितनालनः ॥ ने [illegible] कामय
वाग्रनखयन्नीयूनइर्वः । या … लिनाः दुःखनकानां कासथ [illegible] नानानः ॥ यथा
बनोन्नतानां च मरुभूतासूदारव । सत्यनानन रुगवा प्रसीदतु मम [illegible] नाकानाः । य
समावस्ते सवचायस्वि कृतमं । तद्यथेह क्रवाहान सन्त्यभवदवा [illegible] ॥ त्थनुख्वा
चा ॥ यत्रवविवितस्याक माहारस्तुकयापनवाः । तमवीतृष्ट मा [illegible] नः [illegible] यवे मम

श्री

॥ध्वना॥ कथा तस्यादाके श्रोतिश्चा ना नादनी। सावाजनुसाचमस्तुत्वा कदलीत्क भ्रमानुरु ॥
राजोवाच॥ नारसनास्त्र मार्गेण ज्ञानिहर्षविकद्रुम। लोकेश्वरप्रदिष्टाय धर्म्म॥ सर्व्वदयाप्र
च॥ सर्व्वसत्वप्रदान मकसत्वयया दया। सर्व्वसत्वप्रदोनानु दयेकास्मि त्रिलिभ्यते॥ सर्व्वदा
नानतत्क्रोयू॥ सर्व्वप्रज्ञाप्रसव २। सर्व्वतीर्थ क्रियकाश्र प्रकूर्याम्या निनोदया॥
वाप्नत॥ कर्म्मक्रियतु सर्व्वहत क्रिश्चता॥ दयादानितत्वकानो बुद्ध लाकवृद्ध
क्रिया॥ नकृत स्कन्ना वाचि जो एत॥ सूक्ष्मा विवा। युन्न हतक्रिता धर्य्य सत्यगत
विवर्ष॥ जश्वा निमपृतानि कवना निर्वरवचन। श्रुसर्वेवध्य स्थितक्रिनयाक्रिय
नसाक्षति। प्राणिनबध्यमानहि ॥ नकसमूयमान। सयातिनवनोधान मितिप्राक्रमनीबिन
॥ प्राप्तगिवीन सूमद तूष्य जाप्तितवद्धिज पद्माकामयस अन्यवृजोयिवा कपोतकं॥ ॥ २०

श्चनउवाच॥ यदि नाजन्मकथागते सूदराश्रीतिनी हणी। ततः कथा तत्कुल्यानि स्वनान्यानि प्र
यत्कम॥ ॥राजोवाच॥ शृनू यत्कनिमं समं यत्मां (ग्ने) नाशिराबस। एवं ताद्द्वयत्कामि व
मास्त्कुलया धृता॥ दप्रियंत स्रूजन। श्विमात पूः खनेशावत। ममायं प्रियमेवत गुरुं
स्मादशि शित विना॥ ॥ अूष्केवण गर्वाश्विन खत्तिजणविनासिना। कृर्वयानाजंव
दर्शंसनोधा सूरसुगतः॥ यदि प्राश्रूचकाचाय दशायेना वयुक्त। ततः विसू
चकानास्य स्वन्वशं क्रियतव्यथा ॥श्चनउवाच॥ नोतिनिकसद्दयाव कुवमासि
जनष्वव। तस्मात्कयागनधृत प्रयत्कुलयासम॥ राजोवाच॥ तदवादकविष्यामि यन्मा
श्वना शिरावस। यनास्यनकणेत स्यात्कथातत्र विदमम॥ ॥श्रमसउवाच॥ एवमुक्तस्य
मांसानि समूत्कृत्यसत्यार्धवः॥ प्रदद्रुमुलयामास। काशमनसदृष्टतुः॥ त्यक्तान्सस्वरो

लक्ष्मं सर्वसत्वहितेरतिः ॥ हवन्ति पवदः खन साधयानित्यदुः खिनाः ॥ ध्रियमाणन्तुतुल
या कथा तापनिविनाशं । पूनर्व्याकुलमा मानि ततः प्रादात्सपार्थिवः ॥ न विज्ञातयदमात्म
कृपान त्रसम दर्वि । ततः प्रकीर्णमाम्नासा वाक्यवाहतु लोकस्य ॥ पवनः खाउ नाभिवीस
श्री वृत्तान्हितवता ॥ नाथ का कमल मानः सन्सूस्ता मिन प्राह्यि ॥ अथ तस्मिन्समा
हतुलामीली नरनृप । देवदून्द ह्यानदूः पूष्यवर्षदपो नव ॥ ननस्कृत्यानदाव २५
हिंसा वाधर्म्म हिताशु रुं । लक्षु सवकृत्यमा स्थ्य वाक्य तदरा हत ॥ ॥ इत्युड
वाच ॥ इन्द्राद्यमस्मि देवेन्द्र कथा तादृशवाद्यनः ॥ उग्ला समानी वांयाज । ब्रह्मो यज्ञ सूर्या गति ॥
नैतत्पूर्वन्नृपाच्छक्र नैकाविमुक्तिवाचन । महाकानूलिकनद यक्षांदुः खानन्वया ॥ वनाथ
यजनः प्राणा न्यादीनि नरुवरुव । खाणसी यलूप्ययू नशा प्राणि मृदर्दितां ॥ ययात्यिनाकद

लाणी॥ त्वयमं काकनिष्ठुर। त्वयेनकवलानाज वकरुणानकरुणायत॥ त्वकर्म्मयालेः सूरदेवं
र्द्दश्म्र॥ दजग॥ त्वजगत दूःखमाकाथ त्वद्धः करुण यानृय॥ तथासर्व्वात्मिनानाघि वियाद
नाःथनाजितःश्चथेवचात्मसंकोन वासनाथिनविद्रम॥ जूत्वंमाविलिष्ट कु दीनानत्ववम
यच॥ जूकत्वासहलिः त्वार्द्ध त्वं लाकोत्कसंनाभद॥ जूनाथ विकलकीन निर्म्मम
थिनिनागिनि॥ जूदक्षदक्षपूर्व्व न वालनकरुणानव॥ जूनुप्रालिःमनप्राण वा
ननःथविनदाति॥ नयानिपरमेष्ठ नयम्मान्ना वकुयत्यूनः॥ प्रालेनघित्वया नाजनृदि
नः हावणाअनःश्च मात्मा न्यचिदकानि वस्तुवान्यव का कथा॥ पनवा यदिजी वन्ति केवलाम्
दनस्कचाःसप्नतअवितिष्ठा ध्या यः यथाः हिजीवति॥ किमत्र वित्रयस कः पवानूयस्तात्व
नाः॥ नाद त्वदकृत्वाग॥ थ जायनकेचन्द नरमाः॥ पवावका नव्यायाच जनायःप्रकृवःसदा॥ स

श्री

यदक्कदत्वाप्नोति पचान्दायिहितत्यरं॥ पत्नानकारैकयियः समूखाचगतस्युरुाः॥ जगन्निनायजा
यर्के साधवस्त्वा द्दलाहुति॥ यत्समान्सानिगंतुस्युः समृत्वातानित्याथिव्र। त्रबातंगात्वनाकोकिं:
न्हाकाननृगमिष्यति॥ दिवारूयघजात्वैव. यालसिवयिवसदोः। सर्वलोकानातिवामावृक्ष्मलो
कंगमिष्यसि॥ ॥यामसाडवाव ॥त्रवमृक्षातमिन्द्राग्नी जम्भतुग्नृदगोलयं। नाजा
उत्पुत्तमिह्लाकं मूमूदथववाद्रि नं॥६०दैत्याः शृणुयान्निदं लिदमथनितसूरुमपं
सविध्वथरुयायानित्रेयातितिदि वंनचः॥ ॥६७तिरासमूङ्घश लिविनाआया
स्वानंबकुथिधायः॥८॥ ॥वैगम्पायनउवाच॥ वृहस्पतिसर्मवृद्धा लंक्रुतल्यपनाक्र
मःगचतुल्यगतिरीवृ मृवथादद्वसागताः॥ अजितंलिवहाः थरुगुः पंलम्याः पंलरुः कनुः
अन्निंचागीतमागस्याः सूमतिश्यासृ विस्कथा॥ विश्वामित्रः कृत्लनिचाः मस्वरुः कौलिनाकपं।

२२

वैश्यानृदस्यातिर्व्यास च्यवनः काश्यपात्कृतुः॥ दुर्वासा यमदग्निश्च मार्कंडेयोथ मालवः॥ डग
नाग्युरच्चवाजा यवक्रीतः शितरकथा॥ ऋतुनाः सकाटाकाश्च काश्यमेधातिथिः क्रतुः॥ नारदः
पर्वतश्चैव सुधन्वा चैव नानाद्विजः॥ मित्रश्च वनाधौम्यः सनातनश्चाहातुवर्णः जामदग्न्यः स्क
थानामः कण्वश्चल्यवसादयः ॥ तान्त्रसभ्याय थान्यायः धर्मराजः सहानुजः॥ पू
जयामास विधिव जगत्पूज्यासू गजराः॥ मधुपर्कासहात्मानः सुखासीनास्कथी
वनाः लीम्नाणित्रतादिकथाश्रेष्ठ दिव्यांश्च मांत्रितान्कथा॥ कथाश्चकुउततस्ते वा मृषी
णाम्भावितात्मनां॥ त्र(ण)मा कृचसा कीस्त्री प्रवक्तुं दंसूष्टिनः॥ ॥युधिष्ठिरउवाचा नारदः को
जनपदाः कानन च पर्वताः सर्वाधर्माधिकिनित्य कथ्यतृ हि विनायक॥ ॥नारदउवा
चा जंतुद्वीपादाहवन्कीम स्तितिशा संवनातन॥ जनाश्रुकुहरकः सम्वाद सिद्धस्थानमहात्मनः॥

सिद्धाद्विजातिकृयण यरोठन्पृथिवीमिमां॰उस्युः वृष्णं गृह स्कन्दा गृहीतोप्ति प्राक्क महात्मना ॥
सर्वसमाकुलानिथ सुखासीनं गन्धर्वादौ पृष्ट वानिममं बोथ यन्मां विप्यनिवृ कारि॥ ॥सिला
कृष्ण लिङ्गं वाच॥ कर्दमो॥ ककुजनपदा॥ कालिला॥ कपिला ग्रमा॥ ग्रहस्था॥ पूर्णाद॥ काष्ठ कुत्सा
नदस्कन्दप्यतां॰ ॥सिद्ध उवाच॥ क दृष्णा॥ कुजनपदा स्कलिला स्कपिला ग्रामा॥ पूष्या
वागीनथीयन्मां संख्यायाति स विद्वा॥ तपसा ब्रह्म वर्षनि यत्तु स्मा गतवापेन॥ २३
गति र्नलिनत्तुकु नक्षि सस्य यलि ३०॥ आतानां तु विनिस्कारी मां अयी॥ सम
हात्मना ॥तुष्टि कु वति यापूर्ना नसाज्ञातुनतैवहि॥ पूर्व कल्पन मर्कोट यथा गायुदस्व
विश्तथादत्यंगोपमानं गोति गङ्गाजल पूत॥ पूर्णिप्र प्यसथा सद्य स्कणवाणि विनश्यति।
तथा गंगा वगोहन सर्वपापं प्रनश्यति॥ यस्तु पूर्वा स्तु सकर्ष गां अयी सलिलाविध ०-।

गवामाकाननियुक्ता त्यावका कद्धिर्लिप्यते॥ चान्द्रायणसहस्रन्तु यथवत्कायचरेत्।४नो। पिवद्य
न्थपिगभाम्ह४ सेमी स्यानामूखीदिमी॥ तिसुघुनस्य सन्तु यादनैकनय४पूमान्न। पिवद्याथर
यल्पापिगं। पासविनिनात॥ लभ्यमानालवायेस्तु ववर्णामयूतन्न व४। मासमकान्यागमा निव
वासपूर्भसावा॥ हूतानामिकस   र्भमा हस्यावहृतयवतसी। गतिमच्चिवमानाना
नाक्तिगभमनांगति४॥ मनहैव   सृष्ट्रन्ता नमस्के विकसाननानं। पाणिनाब्रनके
घाने गमोद्धनतिसविता॥ नक्री   उक्तिसुदासूक्ता४ सदय वै४ सवीसवे४॥ थयान्तु
नियतात्माना गन्नादवीनिस्व विकुस॥ यथ४प्रजी वितां धेनूं दवादीनांथवाचिना। तथैव
दिनांगिणं सर्वकामफलप्रदा॥ जाह्नवीतीनसवूता स्मृदस्तृतिर्विकार्लेय४॥ विरक्तिसूय
सावस्य तमोनाणायनिर्मले॥ सक्तावचानुसयक्षयवो दृष्टिनन्त्र वन नव४। गभीकुन्नवकाधा।

श्री

ना.हृद्ध्ा वीला वगाह्व ॥ नभाजलावगाह्न यावय कीतनज्ञानं । दर्ग्नना स्यार्ग्ननाथानाक
थाःगाख् लिकोल्हिना ७॥ पूना व्यपूर्ह्यपूक्रभान गनःश्लाथसम्त्यंग ४॥गम्भा श्चाम्ह्नी नाथा स
वाड्क्ावर्णाह्ति ॥ यह्क्तु सक लजन्म.थौवूर्वण्.नमवद्वो । सगगो म वयोनित्ला सद्धयो
यपुणा सनीः। श्रुकाथकोह्निाध्वी ना.हृहश्रीलावगाह्निा।गम्नोलावयमनृणाःभूती
वमी विलवकश्रा जायद्वी निवक्तत्या क्ष.सृनी४ यमु ह्नियवव । समथर्थिनयल्त्वाक्न.गमी
पृथ्वजलालिवा ॥ त्रिकालदर्गिह्नि निथि साव तामृ विसहमे ४ । दवे ४ सद्ध्रिह्नका र्ग
गं नावसवत वृद्धमान ॥ वानयस्क्कू र्हकुक्ष.व यत्रिह्निर्वक्ष्या नि ह्नि४ विद्ध ह्नि ४ स । विनागभा पु
सा वानान ना ग्रुरु७॥ सभा वाकस्सृजीयको ४ यावेद्वह्र विधिवपि । वीका । भाक्ष वनूनर ४ पक्वी
नाग्रस्त नयश्राउँ ह्लामह्निग्य ४ यालि ४ वणन ४ ल्लद्वया त्रितश्रा ह्निकयन्मनसागम्भा सालिन

२४

कृत्य वा मृतस्य वा ॥ यावदस्थि मनुष्यस्य, गंगातोयेषु तिष्ठति । तावद्वर्षसहस्राणि, स्वर्गलोके महीयते
॥ पूर्वजन्मसि कर्म्माणि, हत्वा पापानि यानि च ॥ यश्चामम्नाम्रियवन्क, तानि यानि विनाशनं ॥ गंगाज
लाभिषिक्तांगे त्व...श्चास्थिलवीजिलाः । कांगनरवाश्च पूर्व सप्तजन्म वपूनन्क्रिहि ॥ गंगायां कृमक
पूज्या यत्न... ...त्वयः४ इत्यनेन स्वर्गाप्तानि सप्तजन्म वपुमार्ज्जति ॥ दध्यावलियसो देवी
कांक्षितंकान ...५७ । त्रिमूलाकं सुगंधमयाः४ पूज्य लोके यितपश४ । या पूजा समाव
शीता, कम्भाख्यानिन्ना दिवं । कपि लेनभ्य पदम्भानु, प्रावापूज्ज जलेन वै ॥ अन्याः४ क्रावा
जतावा... पनितावानि... क्कजाः४ । गंगासंसयपूज्जनाः४ देवैर्न्नह्मक्किक्रत्यनां ॥ अन्यो ध्येतल
सामेण गमावजाह्मगीच पथ४ । सूर्व्वजानुपहास्थयाहि, मवानृप्नादि कानय५७ ॥ कस्य न्नपानाग...
सिद्धिकामा समहानदीः । दिव्यां पृथिवीं वहती, स्विर्ष्यन्तयीं शिवां मिमां ॥ सूयसौस्यप्रसादीनि...

गी वनीसर्वपूर्णप्रतिष्ठा । गङ्गेगताथ त्रिविधां गताः स्मतिङ्गाग्निबूपर्दायुवाणीं ॥ सद्वृष्ण्या
याममृतान्ति मार्न्ना सर्वात्मनाजांह्नवीयत्र यत्न्ना स्नउत्पज्ञ्णः सदनेसेलंप्रयाति ॥ सङ्कूचक्र
वियाकृत्या त्रिसन्ध्यं नियतः स्तुवीः । गंगां गङ्गेति गंगेति सगच्छन्त्य वमामति ॥ हवस्यागत्रसमा
क्तात्यनित्र्वमुपागता । कानाम नाग्रवागंगा सत्तेन दूविनायकः ॥ गंगायां सुवर्ण
शेव हरहङ्गिस्थकाणवे । ब्रह्म विद्याधन्य नात्यस्यातजसः दलं ॥ का..का २३
न्तियिक्तः पुत्रः सर्वदाद्विज स कस्म । सर्वेणजातास्थमास्मि कदागंगा हमिवाति ॥
गंगां दर्वर्यदामत्र्यः स्वपिहेहरूपर्यवियाति । तदातज्जन्मसफलं सधन्यः पुरूषोतुवि ॥ सनणे
स्मनणं विष्णुः कथ्यतः व्यके इलकि । तदयालयनकालेन गंगासंसय्यलस्येत ॥ गंगाजलमुप
स्यन्ध्य पादनात्स्तुतिर्यवा । कायेनमनसावाचा तमस्तः संयतेन्द्रियः ॥ विष्णोन्त्रोस्यमुमध्येव

न्दामलमन्द्रकस्थानालं सुमना॥१॥ माधवश्च निमग्नकुमरिरवलूनलाश्रुकलाकात्मसूता। सा
द्रुष्टाम्बुरुहसुमद्धि निवितिकणालिलागमज्ञतासी। तिनम्रा कर्णाथीना। किंवदन्तमधुसयनह्नवश्वक्षसु
स्यर्के धूता॥ गुणनाम वादावार्य नमाया॥१॥ कीर्तितासया। समस्तानीहकावकुणक्रोद्दर्वणनि
नाम॥ नश्चपूर्वस्त्रवत्नानि सर्वार्थ दानवांयथा। सत्योतुंनहणवृक्षकाणीवथ्याकथ
गुणाः॥ ॥श्रीब्रह्मोवाच॥ स्तुति वसमतिगुणाननका स्मवणवितास्कदलादितानूर
यान वह्नविधमहिधायनथ्य ह तान गगण तलं प्रविवर्ण सुद्विज॥१॥ लिलाकृतवृक्षि
कदावे सर्वसंवाधितस्कंदा। गजामूपास्य विविव सिद्धिप्राप्त॥१॥ सूइल्लकां॥ तस्मात्वम विवा उ
द्र लद्रुयायवचायुतः॥१॥ गणमवनिलवद्य गतः॥१॥ सिद्धिमवाप्स्यसि॥ इति लिलास सिमंयूर्ष्य गणमा
होत्मानकर्म। ५१५० कृष्णूयाह्या यि सनकुत्यवमासि ॥ ॥इति लिलास समूहयं गणास

हान्माध्यायश्चमाध्यायः॥ ७॥ ⊛ ॥जनमेजय उवाच॥ पितामहस्य मे यज्ञे धर्म्मराजस्य धीमतः॥
यदाश्चर्यमभूत् किंञ्चित् तन्मे ब्रूहि तपोधन॥ ॥वैशम्पायन उवाच॥ शृणु राजन् महायज्ञे यदाश्चर्यम
भून्नृप । तर्पितेषु द्विजाग्र्येषु दीनान्धकृपणेषु च॥ घुष्यमाने महादाने दिक्षु सर्वासु भारत॥ पत
त्सु पुष्पवर्षेषु धर्म्मराजस्य मूर्द्धनि ॥ विलान्निःसृत्य नकुलः काञ्चनार्द्धतनुस्तदा न
श्री हृष्टवाचमुवाचेमां मानुषीं गिरम् शान्वितः॥ ॥नकुल उवाच॥ सक्तुप्रस्थेन वो नायं य २८
ज्ञस्तुल्यो नराधिपाः उञ्छवृत्तेर्वदान्यस्य कुरुक्षेत्रनिवासिनः॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा
विस्मितास्ते द्विजातयः। समुपेत्याब्रुवन् सर्वे तं पप्रच्छुश्च नकुलं तदा ७॥ ॥द्विजा ऊचुः॥ कस्त्वमस्य
क्रतोः कस्मात् कुतश्चागतोस्यवान। किमर्थं मामकं यज्ञं निन्दसेमं विगर्हसि॥ ॥नकुल उवाच॥
नैवानृतां मया वाणी नच दर्पान्ब्रवीम्यहं ७। यन्मयोक्तं तु युष्माभिः श्रूयतां तत् सर्वं द्विजाः॥ उञ्छवृत्तेर्दि

जनः कापि कृत्वा तत्र वसन्तु पूर्वा। महान्नकालस्तु श्रियैः सकार्यैः ससूतकं स्फूर्तः॥ तस्मिन्नेव गतस्य स्य
दुर्भिक्षसकलं सदृशं। कृच्छ्रप्राणा॥ एवं तत्र सर्वलोकाः क्षुधार्दिताः॥ तं तदा क्लिश्यमानं तु सकुटुम्बम्
गतं यथा॥ कालं कालस्य सम्प्राप्य नलिनं प्राप्य किंचन॥ कदाचिदथ कृच्छ्रेण एवं प्रसन्नमूर्तये च ।
हत्वा ग्रन्थं विधिवत् ब्रह्मतुष्टां विरुज क्षुदा॥ ततः कृत्वा मन्दहासं तथापि वृत्तं कृत्वा दिला
तस्मात्र गृहसाधनं। मतिपि काचि दागत॥ तत्पूजयित्वा विधिवत् सविप्रश्चीतमानसः॥
भाषायमधू देवार्कं मनः पूजादका रकं॥ धन्यास्म्यनुगृहीतास्मि यन्मा विक्रयतो वान्
सेवाध्यातिथ्यवत्तायां धर्म्मा किं स्यवतायत॥ स्वागतं ते द्विज श्रेष्ठ स्वयं सु स्वागतं श्रुत॥ सनाथीः
क्रियतां विप्र उरजं सप्रविश्यतां। तत् गृहं गृहिणी। धन्याः स्मो भाग्यशालिनः॥ स्वगृहमिव विप्र
हा विप्रमन्दिरवाहनः॥ भूरितीव सन्तोष्यस्कं निन्दापि गृहमधिनः॥ एनामन्न्यादिवमाव

श्री

जलं तिथिपूजनम्॥ हत्वा निःस्त्रमिरुदकं वा का चतुर्थी वसूनृता। एतान्यपि गता मे हे नाखिकिशक्नुव
दाचन॥ दयमाऽस्यागतानं क्लिन्नस्याचासनं। तृषितस्य च पानीयं क्षुधितस्य च भोजनं॥
चक्षुर्दद्यान्मनो दद्याद्वाचं दद्यात्सुभाषितां। उत्। अनानूव्रजनं कुर्यात्स्वागमनं वार्द्धनम्॥ ॥नकुल
उवाच॥ एवमुक्त्वा स धर्मात्मा तम
स्येच्छयथा विधिः। स्वगोभ्यद्ददौ ह्यष्टौ न न त्यपृत
मनस्थितस्यास्यार्यद्रुतकामा
वृत्तार्थानातपस्विनी। ब्राह्मणे हतावयकी हृत्वा
मिदमब्रवीत्॥ ॥ब्राह्मण उवाच॥
किं स्विदस्मासि धर्मज्ञ विद्यमानेषु शक्तुषु कृष्ण्
थमिति त्वं च स्य महात्मा विष्णुदीयतां॥ ॥ब्राह्मण उवाच॥ अपि कीटपतङ्गानां मृगादीनां च हन्
तन। स्त्रियं बलात्कारात्त्याज्य नैवस्थिरक्षुमर्हसि॥ धर्मकामार्थकार्याणि शुश्रूषा कुलसंततिश्चाप
त्यं भिन्नस्वर्गश्च पितृणामात्मनस्तथा॥ नानुकम्पंत आनार्या न कश्चिन्न्यावर्ण। अयत्नेन महानाः

२१

प्रीति नवकोथस्सगच्छति॥ ॥ब्राह्मण उवाच॥ सक्तुधर्म्मचरोधाता सृष्टोकार्यो यतो द्विज। तस्मान्म
ति धर्म्मं मां न नाशयितुमर्हसि॥ पतिव्रतपरो धर्म्मः पतिव्रतपरा स्त्रियः। पतिव्रतपरं कर्तुं पन्
मात्मैव दारकं ना॥ धर्म्मस्त्वयं यथाशक्त्या यस्मः स्वर्गमिति नवचा। यतो प्रसन्नस्त्री स्व स्वसतन्नात्मभुव
सैव यथा॥ कर्म्मणा मनसा वाचा या पतिमनुव्रता। वृद्धस्थैव समस्तारागा। सोऽहं वन
पितृगत॥ न मया त्वयानुकल्पे कोप्यूर्द्ध कदाचन। ब्रतमेतद्धि दिवाम त्वमात्त
दातुमर्हसि॥ ॥नकुल उवाच॥ एवमुक्ताः पृथिवीतातानु लक्ष्मन साति यथदेवो
कायित्वा निधिस्थ नैवं न्यक्रत वक्या॥ ततः स्वयं विनीतात्मा पितन्यो धर्म्मवित्॥
यथ समस्यैव तात महात्मा विप्रदीयतां॥ निस्तृत जीवितं कस्या वाक्य यस्यास्याति थि
त्वा नित्य तृष्णादीना निनागः प्रतिगच्छति॥ कूपस्थ स्योतयित्वा उ त्यक्ता लोरु विमत्स

तः॥ददातियातिथिभ्यान्नं सयातिपरमाङ्गतिं॥ ॥पितोवाच॥अयिपुत्रगतायुस्त्वं बाल
एवसमागमः। बालानां कुत्रविश्वासः तस्मात्त्वंतु स्वपुत्रकः॥पुत्र उ०॥लोकाञ्जयति एत्रिभिर्मात्र
तनी।त्वयाउक्ता वतावत्स लोकाःस्यु हिजितामम॥ तस्माज्जिनीमतालोका त्रैकर्मसर्वथामयाः।
तथामेसूसदतार्थं कर्त्ताविधिवद् नयः॥सकतिस्त्वं यः सपूत्र नार्हसृथा त्विरेस्यात्
प्रायसः सोपकोर्निद्रा मृत्यार्हहि अजनः।धाताःधान्यःश्रुतीः कर्म सृत्यू प्रियमि २८
वोतिथिं॥ ॥पुत्र उवाच॥पितर्यु कः पितादेवः पिताधर्मः पितासनातनः।तेनत्वंतु
उ पितरि तुष्टास्युः सर्वदेवताः॥नजीवस्यदोदाता विद्यालोकाश्च सांप्रतः।यस्यप्रसादा
त्प्राप्यन्ते कोन्यः पूज्यतमस्ततः॥ पूर्ववयसि पूज्यन्ति पितापुत्र मितिश्रुतिः। उत्तम पितास्ते
एतस्मात्कारणात्पुत्रपरः क्षमः॥ ॥नकुलउवाच॥ इत्युक्ते सप्रदोत्वा तु नकुलः सातिथिं ददौ।

रुक्मांगानप्यसौसर्वा नैवकः किंसवाक्यया ७ ॥ ततश्चीतसूनाश्चात स्वसूनम्बिनयातदा ॥ मह
गो पिमकेलगे द्विजस्यास्यप्रदीयतां ॥ ॥ ध्वसूनउवाच ॥ अविज्ञालासूनासाध्वी नियमव्रतचा
र्यता ॥ कालसंकटिदृष्टुम्बं नकात्वसर्वथैवम ॥ तस्मान्त्वाहस्यहंदातुं नैवकांगलुविस्मित ॥ ध्रुवं
पुत्रः ध्वस्याश्वीक्ष्य कोकांसांतयसिद्धि ता ॥ तेहिश्चादीनवदनां दक्षतीवमनामम ॥ रुक्मांग
सूर्यभोधनयाधर्म्मश्रियनुरं नतसंकल्पसंसतिं नैर्णिंजनसविते ॥ तस्मात्वांकं
वर्यदातुं नवकांगलुनिस्मित ॥ ॥ सूनांउवाच ॥ रुक्मायतायकध्यक्तितनायविकिमावि
धि ॥ मन्यकनूप्रहरांत्र गत्रदामानविभ्रम ॥ ममत्वस्वामिन४स्वामी नवतानाशयेवन ॥ गुर्वा
गुरुर्मवीयांथ गतवंवकुंमर्हसि ॥ अनूकम्यातिसश्चिन्त्य हदरुकांतिवापनिः प्रवनुगकूनः
निर्थिर्दानामनूग्रहान्तृणां ॥ ॥ नकूलउवाच ॥ ततस्कानविलकृत्सा टहिवातिनयदद्यौ ॥ वृत्तं

यातिथिः सर्वो न्नचासौ कृषिताह्वय७॥ अनूयुक्तैर्मन्यमानः सकृदृश्वा मलकाल्पवाः। धर्म्मेन्नत्सालि
यूकान्या नवचालाचलायमः॥ संगुद्गर्गर्वं विष्णुय प्रीतः प्रावाच सद्विजः। धर्म्मोक्ति द्विजरूपे
ण वाजिस्लासूविद्यागतः॥ दमः क्षमा दया दानं शौचमिन्द्रियनिग्रहः। सत्यं दमसार्ज्जवं ज्ञानं मिथ्
श्री णास्कनवासमः॥ यस्मिन्मास्कनवामः थः रूप्या हिरुडानिनवः। तस्य तक्रिमतस्तुष्टा गति २९
मिष्टा दद्यान्यहः॥ यस्माच्च गुरुगवं न दत्तसूर्व्याजितं वया। त्वत्कुशाफ नसर्वं वः कर्मा
स्वर्गमिमाव्रज॥ स्वर्गस्थ क्षिदणं॥ १सर्वं दिव्यावृक्षमर्थयस्कथा। तुवक्तिदानमदत्त वि
स्माया विहृच्चनतः॥ नकृपस्कन्दविन्यागम कर्व्वाजलदजन्मना। यत्नोमसाजलोधन लौकास्कप्रावि
णास्त्रयः॥ सरूलस्कवर्णाजन्म प्राप्नुर्यसकृलश्चाते। गगनान्मूक्ष्यावर्वक्ष यतितंयन्मसूर्ध्वनि वा॥
गजः प्रत्तुवेलर्वेर्य ज्ञानागयातिधाद्विना। याइर्ज्या काज्ञयेति तेन स्वर्गार्जिता ह्वय७॥ गयापू

त॥ स्नूयासाध्वी तथैवास्मा सुदृष्काज॥ सुवर्णाभ्यन्तानि धर्म्मार्थे त्वक्त्वानि हतनवल्लभा॥ नतत्वाप्रीत
थमस्मा दानेदृ लेम्नत्ता फले॥ न्यायलब्धैर्यथाशक्ति॥ तथा यज्ञायुक्ते॥ सनुज्ञानि॥ अश्वमेधस्य मेधार्थं
यज्ञायायप्रज्ञासनी॥ जहाति वार्यं श्रद्धावानू जीर्णस्वचमिवोरगः॥ वल्कवश्रद्धेयादपि नत्हसा
ध्रुवनीमिण॥ वार्यं विश्रद्ध्यादल मनस्याथायपकल्पगा॥ नान्दिदेवसु धर्माद्या यूनानि
किञ्चिन्नात्र वः॥ शुद्धापूतःसदानाः त्यानानापूहमिति गतः॥ आत्मसाक्ष्यप्रदानेन निवि
वीणीनवान्नृप॥ सर्वपूरवविनिर्मु क्तः सूसूपदेवबद्धिवं॥ गर्भाणि तस्मकृत्स्नानि द्विजाय
ठप्रदीन्नृपः॥ ब्रक्वोदत्वा सर्वानकृष्णकाला॥ नकवाद्विनं॥ नवाजस्यैर्द्धकृते नाप्यमरवत्तीव
यिणात्त्वृम्ब्रकृष्णदानकृ तुल्यमता कथंचन॥ यज्ञदिव्यं विमानन्तु गच्छाप्तमिममं द्विज॥ यज्ञार्ह
नदाकृष्णसत्यायः सन्तःप्रसूत॥ ॥नकुलउवाच॥ ध्वस्यत॥ पनिरुद्धनसा का दसार्णसाद्वि

जठ। दिव्यां विमानसाकश्च सकूहूम्वा दिवंगयो ॥ तना कृष्ण वृयातस्य वितान्निः सृत्यसत्वनः। दि
यपक्ष्यु समाकीर्णं गकुनाय व्यये हृयः ॥ सूथधर्म्मप्रसादाम मुनिकस्यचनेड सा। दिव्यप्रथो
व मदाई क्षेसेनाम्र्यसहृदिद ॥ द्वितीयस्तु कथयाम्नु क्षेमस्यादितिविकयन्ना तयो वना निनोथो
नियक्षान्तो व्यासमसंसदा ॥ तताय दुमिमंगृह्वा धर्म्मपूत्रस्यधीमतः ॥ श्रीगयासमन
ब्रोक्ता नयकाश्च नताम तः ॥ अत ॥ समकास्कवताः वाक्येसूक मिदंमया। गतायप्र
नवानाय तुल्यायस्तु छतिद्विजो ॥ ॥ विगम्यायनडवाच ॥ छ तावदाथयि वाडु द्विजा
नानिकूलस्कथ। यया। यथागतं नाजन स्तुचविप्रा गृहयपू ॥ ब्रतले सर्वमास्यानं यन्मा वनानि
पूक सि। सूत्सुसमधसदाय क्तुः यदीत्येसंमहस्कदा ॥ दस्मान्नविस्मयः वं गः त्वयायशुश्रुयाधि
व। विनैवन्हे सूनयः श्रुग्रा किञ्चि दिवसंता ॥ भूडाहः सद्दहतपू सक्तालः सत्यना। कवासवं १०

तथासन्निहितं पूर्ह । नातिथिस्त्वदमन्त्कृत्य ॥ प्रसाण्यिक्कदकेव ॥ एतावान दत्तवीर्णविध्वं ।
कामनं । छित्ति ॥ मुनावाक्कर्म्माणि त्रिविधं कार्यं कर्मोहितप्रियः ॥ कर्म्मणा मनसा वाचा सार्ईदः ।
मनूत्तमा । सारुकुलोकमाप्नोति कीर्तिश्च सदलीसुवि ॥ न सत्त्ववीभाधवनी कर्णनं विनयाविना ॥
नमत्वद्वचनां किंचित् दुरुर्ल्वदीमे तावृत ॥ जूदती वसन्कान्याद यस्मात्स्वकर्मयावन ।
धर्म्मानूयदिगस्यच पूज्यामहता ॥ सतिकि ॥ न च न्ममदासि कर्णमि यालनां शिवविति ॥ स्याः ॥
प्रीतिप्रदानात्सूस्वद ॥ प्रस्त्रा जानाय धर्म्मदः ॥ कामार्था ॥ स्वमोदः ॥ पूजा ॥ कीर्तिश्चाकाम्य ॥
नास्वत ॥ यस्य प्रसादात्स्वोद्भ्याक्ष कोन्यादवमकाभिकः ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ जूयम्कर्मिणी बन्के
मनिःश्चानस्दर्शनं । पूर्हत्नतूनमन्यूकं देवोत्तवणमत्वावशा ॥ नतः ॥ कदाविदिश्रा । ध्वगतनमि
महात्मनि । जूता ॥ ब्राह्मणेन्दी स्वतंमासोघवनीसमीं ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ यावदवचन

२७

श्री

वीना:॥तीवाज।धर्म्मवाविणीगप्रमाणयदिधर्म्मस्क गृहस्थग्रमसाख्तिन॥॥वादर्थवादिधिः
प्राकृतवोल्याणिखजस्यमा:प्रमाणयदितधर्म्म गृहस्थाग्रमसंखितः॥सूतिधि॥दूजितायद्वैः
धीयतमनसाशुरु।नतक्रतुणतनापि तुल्यमाङ्म्मनीविणः॥ ॥श्रीम्रडवाव॥ततःस्वाङ्क
न्दयामास तमन्येर्हक्रुतिर्हने॥ नान्यदाख्यप्रदानाय सवधनमीप्सितं॥तस्येम
वाउनिर्वर्य स्मृत्वारुदुन्थितवत्तः ॥क्रीतिमतनसार्द्धतु वहस्यविाविशेषसा॥सूथ
॥समूपादाय पावकस्यसूतः क्रमाङ्गाग्रमनायमागम्य तागियाशसमूपाक्रय:
॥ततःसालजिनासाध्वी स्पृहाविप्रणवादिना॥उच्छिष्टास्मीतिविज्ञाय तर्दुवावदिनादरो॥उ
रजाच्छस्मतोविप्रःतसूवावावितिधि र्हिमायथार्थ नमयेत्यामा अस्ताकथंग्रजतहन्॥सूथ
सिवनकनस्मृत्य कस्कवृदमयमुअव।दीनप्रतिक्षमर्थेन क्षमिष्यामीतिविकथत॥सूदत्तनिष्ठ ३२

गङ्गु त्वा. कर्म्मलामनस्ता: गिना। त्येकं र्थ्ये ह्युकंका जंस्व. प्रद्धक्ष त्माव्रवी दिद
॥ ॥स्द्दर्ग नउ वाव॥ स्नन कंह्लु विपर्थ. प्रीतिह्लु पनमामम। गह्न्हु. स्यपना
धर्म्मे४ सर्द्ध थतिथि पजुनी॥ ज्ञतिथि पजयञहु. ग्रद्धयापनयागरहो। स्पल
त्रिजिर्द. प्राफ४ पूङ्. न त्रिज(ो स्वन४॥ प्र:। मह्रिममजानाय्व. यञान्न द्वि य
गवम्. ज्ञति थि ह्यामयादय. मितिमव्रुनमाह्लिर्तं॥ यथवनान. मावःला. म

येषां तु मूलादुत्पन्ना । सत्वनानानमान्देवा ॥ पालयन्तु म म न्तु वा ॥ आत्मानं सर्वभूतानां
ह्विपनू ॥ सर्वभूतेश्वरः ॥ ऊ नात्मि सर्वभूतानां हृदया वस्थित क्रियत ॥ ॥ श्रीष्मउर्व
वा ॥ कन्ताहूर्व । तस्मन्नादा देवानां साधूना धिलिाव पानपूर्व वर्षये गाश्यमूर्दिम
हामन ॥ अथ ज्योदिनि ॥ कृष्ण सविप ॥ प्राकृपावकि । धर्म्मार्दद्विज नूपदालौ २३
ज्ञिम्नामू वि हागत ॥ देवदानवगन्धर्व यक्ष रक्ष महानगाः ॥ सर्वनागकाय
णा३

नुया

(र्तुं. सायंकामस्त्वयाजित॥ आत्मन॥ सकृजाथिन. कक्ष्कामनिपूर्जित॥ यादृ

शंयकंउयति. सुखेतानकमगूत॥ जिनाहिंउयनाकामं. मु सुलाकृत्य कृन॥

रुद्रमूअन हस्ताद्वि. यासौ लांनित्यमन्वगात्॥ नान्यस्यकस्य चिद्कि. मुलाप्कमौ.

कन्पितं। पाश्चिवनामिमांसा श्री त्वकावीद्विगुमप्या न॥ पावनीथन्तु लाकानां. मा

याः मत्विष्यति॥ उदानापवतीनाम. त्वामध्यानानूयाख्यति॥ ॥ लोम्बडवा

।१९९५

वा।ॐ सूक्ष्मालगवानुधर्म्म ४ नत्रेवान्कनधीयत।सुदर्शनावह्नह्रत्मा,जिनेन्द्र
लूमेमन्यंजा।गतावाजिमकुमुल ब्रिमानेयूकमह्नुने।ङाधावत्यासदान्नूस्रु
३३ जवसाङ्गेयूमाफवानू॥नर्वेगलाग्रमह्लन.कुम्बैतातिथिपरुनं।सुदर्शनन
नाङुल्तु.जिलामलुर्जिनास्मना॥गरुह्रुत्यातिथिर्ङभ्मो.गरुह्रुत्यातिथिसुर्नू
४।गरुह्रुत्यातिथिढ्वा.गरुह्रुत्यातिथिगंति ४।नस्मालर्वेपयतनन.ग.दि
लात्मढिंनखिन्ल।पुरुनीयाति[illegible]र्ण.पत्रादाननजवैवनु॥न्यागाजाक्रे

गृतस्य मुग्रमसनिय ४धन दक्ताचीविगमदः॥ नपृष्कक्लोत्रवचण ब्रह्माध्यायश्रोतम ऽवि
गोब्राह्मणेनन्नं दद्याद्वा विचानयन ॥ जल्पश्च खुशलोतुकं वक्तुकं गृथेवच ॥ विसर्जयेताविवा
न्नं नवकृतं तद प्रिय ॥ यश्च देगृवृरोतिन्निर्यः ॥ यद्यस्य ब्रासमा कृत ॥ सूदर्शनस्यचरितं सम्पूर्णा
म् तिमाध्याय ॥ ७ ॥ जुरवघिताति थ्थमन कसम्पदः ॥ सूदर्शने ॥ पृथ्वी हता सूदर्शने ॥ दृष्ट्वा
दानाश्चतथा न्यदायेन निवदयामा सकल वना सजः ॥ ॥ इति श्री सम्मुख य सु
दर्शनाथ्याख्यानन्नाम सप्तमोध्यायः ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कीदृशे ॥ कस्मै ॥
पुनः गर्हकिन नरदानमायाः ॥ स्वर्गं ॥ कीदृशे ॥ पूर्व न... विकुस् हसि ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ ब्राह्मणं
पूर्णमत्र याद्वि जाला कसा फिता ॥ विकर्मस्थित कुर्या ... नवकंगामिनः ॥ नास्तिकाहित्नमर्या
दा ॥ कदल विसयात्मगा ॥ शुद्ध कृतघ्न गवेनिवयगामिनः ॥ प्राणिनो हिंसायां यनव ॥

निन्दतां स्मृता ॥ ब्रह्मस्वमित्रार्थस्य च नमो निरयगामिने ॥ ब्राह्मणस्य च शूद्रत्व नयप्रयुक्तस्य
धनं ॥ ब्रह्मस्वालोभरक्षणं नमो निरयगामिने ॥ परकीर्ति विघ्नाय कृता मानिनां कृतवादिनः
अनिबद्धलाभार्थ नमो निरयगामिने ॥ परैर्धनस्व हर्तारं च धनेश्वराणां सूचका ॥ पर स्त्रिया रि
तयोर्भक्त नमो निरयगामिने ॥ सम्भ्रमा — नीतिमार्गानां वापीनाशाय चक्रय ॥ विरुद्धभावेना
श्री नाशक नमो निरयगामिने ॥ पर्यन्तानि — ग्रस्यदानान्न मित्रद्रव्यानि धीरक्षणा ॥ उत्तन्नविद ३८
वशा नमो निरयगामिने ॥ नास्तिका — छिन्नमर्यादा कदर्या विनयात्मिका ॥ गुरुस्त्रीस्वेच्छा
गम्यार्थ तवैनकागामिने ॥ वृत्तानां दूषकाचारः स्त्रीनां दूषकास्तथा ॥ वेदानां दूषका ये च नमो निरय
गामिने ॥ ब्राह्मणानां गवां चैव कन्यानां सूहृदां तथा ॥ साधूनां च गुरूणां च दूषका निरयं गमा ॥ काष्ठे
दासकृत्रिमाणि कार्याणि कृत्य लेखथा ॥ धर्मार्थं सनूरुह दर्शि भावेन नरकगामिने ॥ सर्वहृतं वृ विघ्नकाः सर्व

श्रीति॥ दयालोभाकृष्णलोका दारिद्राद्यापि तस्कथा॥ विमाययन्ति श्रद्धं ते नराः स्वर्गगामिनः॥ सम्य
यत्निवहानक्त्रो धैवचसदस्रदा१ जानान्यसदस्राणि पूर्कवा१ स्वर्गगामिनः॥ जाज्ञां यवकाथ ः
भवनपुष्पकानन। यवैलिन त्रियाधीना ते नरा१ स्वर्गगामिनः॥ सूवर्णशाखदा ताना गवांहमस्रवावन।
भून्नानाथासमसात्वैव पूर्कवा१ स्वर्ग गामिनः॥ ययनपा प्रियंहष्ट्वा नतप्यन्ति विमत्सरा१॥
प्रहृष्टाल्यहिनन्दन्ति ते नराः स्वर्गगा मिनः॥ निवर्णनानानि ना नानां नसानाशः यवनकय॥ स्व
यमूलाग्र तानां पूर्कवा स्वर्गगा मिनः॥ द्विवतासयियदाशा नवदन्ति कदाचन। कीर्ति
यन्ति गुणसैव ते नराः स्वर्गगामिनः॥ पवदाषासदावकुं नजानन्ति वचाः प्रिया१॥ प्रियवाक्यकावि
ज्ञाना ते नराः स्वर्गगामिनः॥ यंपनसा प्रियंहष्ट्वा नकुप्यन्ति विमत्सरा१ प्रहृष्टाल्यहिनन्दन्ति ते न
राः स्वर्गगामिनः॥ यावि दुर्निर्मल मुकुं नजानन्ति न प्रियं। प्रियवाक्ये कविज्ञाना ते नराः स्वर्गगामि

धनवना १५-

न४॥ यत्रै रूपगृहीतंयितृ ह्णसद्य स्त्रीगत। मनसा यिनगृह्णन्ति ते नरा४ स्वर्गगामिन४॥ यस्मिंकस्मिन्कु
लजाता बहुपुत्रा४ लज्जायुता४ सानुक्रोशा। जितक्रोधास्ते नरा४ स्वर्गगामिन४॥ वापीकूपतडागानां प्रपाना
ञ्चैव कर्मनां। आरामाणां च कर्तार४ पुरुषा४ स्वर्गगामिन४॥ सत्यमथ चिसंघाय सज्जवान् कृषिवर्वि।
विभूषा विहिता स्तुथ ते नरा४ स्वर्गगामि न४॥ यत्र दानोपयुक्ता नारि स्वस्य पास्य यसमागता। नकाम
यन्ति सवस्त्रं ते नरा४ स्वर्गगामिन४॥ आक्रोशन्तस्तु न क्रुध्य तुल्यपाल्ये क्रियानरा४। गोकामाना
जितात्मानस्ते नरा४ स्वर्गगामिन४॥ विप्र संकलश्चैव यस्मिन्दानि लवणकन्या वस्त्रं भूमि गावश्च दत्ता
ना स्वर्गे यान्ति मानव४॥ तीर्थसेवारता दान्ता४ साधुसेवारतस्तथा। सर्वद्वन्द्वसहा धीरा४ स्वर्गं यान्ति समा
नव४॥ यत्र यदस्यकृत्यं तस्मै न ब्राह्मणानग्ना४ स्त्रिय४ क्रमेण आत्मवन्तो विनयन्ति ते नरा४ स्वर्गगामिन४॥
मातृवत् परवधूं येना४ स्वामात्मवत्पालयन्ति जीविता४। कर्तव्य कर्माश्चानन्दाश्च ते नरा४ स्वर्गगामिन४॥ सन्मार्गे

श्री ३८

त्रिदानां ॥ श्री अर्थं नित्यं स्वयं प्रवर्त्तता ॥ कृपणोक रुणयकोध ॥ स नरा ॥ स्वर्गगामिन ॥ स्त्रीकामादिक त्यक्त्वा दीन
अजकृन स्वादकां मन्तुं पूजवत्यविन क्रान्ति स नरा ॥ स्वर्गगामिन ॥ कर्म्मणा मनसा वाचा भावता पर्यतये
न ॥ सर्वथानुकम्पां च ॥ स याति त्रिदिवन्तन ॥ एतत्ते कथितं सर्वं मया तत्त्वेन सावत । स्वर्गस्य नरक
स्यैव प्राप्यते कर्म्मणि येथा ॥ ॥ इति शिवधर्मे समुच्चये स्वर्गनरकागी र्नुनामाध्या
न्नामा हसमो अध्यायः ॥ ८ ॥ ✻ ॥ युधि ष्ठिर उवाच ॥ पितामह महाप्राज्ञ सर्वशास्त्रविशारद ।
गनर्णवाल्लामानस्या श्रोधर्मोकृवद वद मे ॥ ॥ भीष्म उवाच ॥ सदा धर्म्मविदा चान्ज स्वर्ण
गतपालन । धर्म्मनिश्चयमाख्यातुं एवमाह मनीषिणः ॥ लिखित्वा हयां चांज ब्राह्मणे स्वर्णगतं । पवि
यात्रा न दत्ता न ॥ सा सिद्धिं वनमानन्ताः ॥ एतत्तकथितं तेन ण क्रु स्वर्ण सागत ॥ पूजितं यथान्याय
स्वमा श्रेष्ठा पितां तितेन ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कथं पूर्वा कथितं तेन ण क्रु स्वर्णमानत ॥ स्वमास्त्रौ पू

श्री

जितः कामः सयक्तिश्चाप्युदारान् गतिः॥ ॥हीक्षकउवाच॥ शृणु राज कथामेतां सर्व्वपापप्रणाशनीं॥
नृपतेर्म्मुचुकुन्दस्य कथितां तान्निबोधय॥ कश्चित्कुउ समाचारः पक्षिणां कालनिर्म्मितः। विचचा
लमहाबल्ये घोषणकृनिलवनात्॥ काकोऽवदत् काकवर्गस्य कृतः काकानाञ्च स्कन्धा। कृणाज्ञोयव
मध्यान्ह जस्त्रपादामहाकृष्णः॥ ने दकस्य सूक्तोपि नवसम्बन्धिवान्ये वाः॥ सनेः सर्व्वः
पवित्यकृस्नघोषणकर्म्मणा वा॥ नवः पापसमाचाच स्पकृत्वा दुःव मावृक्षेः। जाल्म
नयानसत्वक्षसान्यस्याकथं हितः॥ यच्छेन्मा दृत्वात्मा नः पालिवाणकृचाननं।
ः उद्धजनीया हृतानां व्यालाञ्छवस्त्रवक्ति॥ सपञ्जवक मादाय सर्व्वान्यकीन्दिन दिने। ववन्धे
पाणजालन वनङ्गवासमाचनेन॥ एवन्तुवर्द्धनस्य कालहतस्यापक्षिणां। ज्ञानतस्तु मका चाला न
वधर्म्मसवृक्ष्यत॥ निलक्षाणि वध्येरू का सान्सादावाः सूनि दृयाः। उद्धजनीया हृताना व्यालाञ्छवस्त्रव

३१

किता॥यायौविनयनयन्तु त्रंवीतिवकावातिव॥पावकर्म्मवभानिली पायथानिबूजायतं ॥गस्यका
यासितायस्य चमसानस्यघोतनं हिन्नांसविसूरुस्य नानावृलिविनाचयः॥ततःकदाचिकल्यो
य वनस्थानवकदा।जातयन्निवधृन्दाय। सूमदान्वातसक्रमः॥सघसकूलमोकाणं विशतः
पुलसश्रितौ संङ्कनवसूक्ष्मैनै नैसाथेनवसागनः॥वाविधीरासस्तृष्णय सश्रुव
वक्कतवाष्टः।दाणनवृवयासास नलिलनवस्न्यच्युं॥ततावाणाकूलेगा(स स्वाद्रस
नष्टस्वगनः॥णीतार्द्धस्कुदनसर्द सा कूलनानयानम्ना॥व्रवनिर्मस्कूलयायिसाविन्दगावि
दरूश्ला।यूनिभाठिज लोहान गस्यसो॰गौवनसावि॥पविणोवातवर्ष ः डीनागीतालिलूस्कथावन यू
गाःः।सिनावचादाथ्य स्कुलान्यापिता(ग वनै॥मकतावातवर्वल जासितास्कवनी।कास्तः।णीताद्धव्वकु
धार्स्व काणीहूता।थलूवकाः॥त्रा।णाविवसानाश्री जगमार्द्वदितस्कदः।सानगयन्यतिकाहसी

सीनास्कदस्मा। ९

कातोतोऽगीतविक्लवाः ॥ एवमार्त्तस्त्रियो बाला सततं कुञ्जरकाक्तिपं ७ ॥ सर्वदुःखाधिकं तावि दुःखं
चः कुतः परं ॥ पापात्मा पापकारित्वा त्नसदुःखादिमूच्यते ॥ सावग्ध ॥ इनरवागुम्मु सद्यनील वनस्थ
ति ॥ संग्रामान्नरवगानीके स्थाया वासरुल्लाथिला ॥ क्षाग्राय यथाय कायाय सस्ताध विवतिः स्मितश्शुभा
थाल्व ७ द्वारणनेव विष्णुहिमलता चका ॥ मकुस्तव ८० वा फुल्लं कुमुदकुवितादकां ॥ पुनं
मूर्कीन्नगहद्य लक्षकाः गीतविक्ल लभ ॥ दिव्यविलोकयामास पंलोक्य वदूयात्स्वबाल ॥
दुनग्रामनिवासस्थ तस्मादगादिवि प्रश्न ॥ हाव्वावूटिङ्मतस्मि वसुगाचजनीकदासे
कुलिनियमाक्रान्ता वाक्यमाक वनस्याति ॥ गतास्मिनगणकुमा शवसन्ति वनस्यती ॥ सलिलायां
निः कृत्वा पधुन्नास्कार्य हतल ॥ ८० तू तादेवतः सर्वा स्त्र्य्थसवण्णाक्रतः ॥ दुःखनमरु
नाविङ् स्नतः सूक्तश्चयदिका ॥ ० ॥ श्रीमाड्वाच ॥ अथ वृद्धस्य साखायां वायोनावसनतृप ।

मूर्द्धमेवगतातस्य शार्यानिर्कन्नवागमं०॥प्राक्कथ्यःचडानीहद्दा। सपदीयर्येपयानं॥ ॥कपोत
उर्वास्त॥वातवर्णसिकतानासीत नवांगस्कनिसप्रिया॥किंवानको नेत्थिन साध्या विननिवर्त्तते॥
वीनानस्वागुरुग्रीवा। चित्राजीसंधूनस्त्वना॥यदिनागच्छतकान्ता। त्यजिष्याजीवितंकतः॥७॥चित्व
क्रिस्वकस्या८। प्रियायावनदद्वं ना८॥तयाविनाहितंद्युत। कुत्यमेशून्यंगृहंमम॥मूत
यौत्रवधूर्हस्थे नाकीभूमायिसर्व न९॥शार्याहीनंगृहस्थस्य। शून्यमेवचतंगृहं॥नगृ
हंगृहमित्याहुः८ गृहणीगृहमुच्यते ते॥गृहस्तुगृहणीहीनं मरण्यसदृशंविदुः॥यदि
सावक्तन्तान्तागुरुगामीप्रियवादिनी॥नागच्छतिमेकान्ता नकार्यंजीवितेनवै॥नत्रकोमयानु
कोसा। नामान्नानिसंखवना॥किंमेरवतिसासीना। (नतचसयितंमयि॥जर्द्धरवतिसंहृष्टा१९०
स्थितमयिदुःखिता॥श्राविमदीनवदना। क्रुद्धेचप्रियवादिनी॥पतिव्रतापतिप्राणा पत्युः८प्रिय

लिनजना यस्य स्यान्नाह्ली शायो धन्यः ४ सपूरुषो भुवि ॥ वृक्षमूलं पि दयिता यत्र तिष्ठति तत्र हृत्
प्रासाधापि तयो हीन ४ कान्तारादति रिच्यते ॥ धर्मकामार्थ कार्येषु भार्या पुंसः स हायिनी ॥ मा हि स्त्री क
कुथीलश्च आनीता सागनाश्विनी ॥ अनूनकाहितार्थैव रुक्मा स्नि स्मायानिव्रता ॥ विनीता गृहकार्येषु नित्यं
नेयकमानसा ॥ तथश्वानाहित्सन तस्य निर्वेक्रकु गतस्यापि ॥ विशगामनचारि सेव
विस्त्रीसकाविनी ॥ नाक्लिशायो स सावन्यू नास्ति शार्या समः ८ सखा ॥ नास्ति भार्या समा ला
कनन स्याल स्वकस्वजा ॥ यसाग यागृहनास्ति सद्वर्णा प्रियवादिनी ॥ गृहं च यन्नेनगन्त
वी यथानन्यैतथा गृहं ॥ ॥ श्रीभ्रीडवाच ॥ नवी विलपितं कस्य शुक्लाभिरूपेणस्व ३ ॥ ४ ॥ दृष्टोताग
कृनिघ्नन काय्या तीवा कमवबीद ॥ ॥ कायात्मनाच ॥ अस्तीवसरा भाश्रु यस्या सदैव तस्यातिः ४ ॥ अ
मेतार्वासतावा यि सुता नवयस्कवेन ॥ नसा स्त्रीत्व लि यद्दया यस्या रुहो नउ यति ॥ उष्टस्तो ने

नानीलाः तुषारस्य सर्वदेवताः ॥ दावाग्निनव निर्दग्धाः सचूर्णास्कव कालताः । रुस्मीरुवतुसाना
वी रुम्यारुलनितुवाति ॥ शृणुद्यावहितः कालक यक्षवकास्य कन्तिनं । वालिचाविक यानिर्त्यं सं
चक सवर्णागतः ॥ वकाक्रूनिकः लानं नववासि समामृतः । नीताल्म्याकृधाकन्य पूजामस्मै स
माचरा ॥ याहिकाम्यिद्विजान्न्यातगा ॥ श्रुत्वा कायमातनः । सवर्णागतश्रुयाहन्यातुत्यत
योहिपातवा ॥ जूवणाद्याकिथिः सायं सूर्यासिान्ह कर्म मिनां । कालपाकस्य कालवाः
यस्योन्नगनृगृह्वसंग ॥ यः सायं मातशिवाक्र यथागक्षा न पूजयं । सगसोदूः हाप
दत्वा पृथ्यमोदोरनकेति ॥ सर्वास्मिनायुरुस्कन स्त्रियः तिथिनागतः । सहितस्य वेशाधर्मा उत्यथ
स्मानिडय्येगे ॥ माचास्मेवं प्रथाहतं वद्धतनाह मिव्यूनः । सहनेवव वद्धाहं पाकनेः कर्मवन्ते
नेः ॥ दानिद्रनागद्रः स्वानि वन्ध्यनेद्यसनानिव । श्रीस्मायगाधवृदास्य रुलाच्यतानिदहिनां ॥ न

नानासुखदुःखानां नचाकल्पक्षिकार्थनः॥ स्वहस्तान्यवक्तुयत्क दुःखानि च सुखानि च॥ पश्चाद्द
निदुःखानि ॐ गोश्रेण पृथान्नृपाः। सोगमस्त्रीबालि दुःखानि। तान्यथा कः श्वयक्तेनि॥ तस्माद्वद्धिवम्
मूय। सद्विधीनसमकर्णं। चम्मसनः समाधाय पूजयेन्नयथा विधिः॥ उपकाविवृयः सोधू
साधूत्वेत स्वकामुपः॥ जूयकावि मूयः साधु ससाधुः सद्धिकूच्यागीं॥ जूपकाविमूयः
श्री साधुः साधुः साधितिवर्लगं। ॐ तोनमयिगीथन सूग-ये यतिर्नदन॥ ॥हीम्रडः ४०
वाचा। सपद्या स्कवत्तः ... वा धर्म यूक्तिसमचिनं। हृस्वलमरुणायूकी। वाप्यचाकूल
लोचनः॥ तस्वैणीकूनिर्कदृष्टा विधिदृष्टनकर्मणा। पूजयामास यत्नेन सदकीपक्षिणाका।
कायामवाच॥ उवाच स्वामनीतस्तु कलिकिंकचनालिनि। यद्वीतिरुवान द्विपं गवामिययदिव
सि॥ वणथनवमित्वा वादिनः संवश्यतः॥ सन्कायथ्थनकार्लव्यः स्वयंरुवर्लगरुवान॥ अथवा

कमतिस्नात सतिथिस्त्वीवासिनः। ध्यानपूजयानरुक्तः। तमाहुरव्रह्मघोनकः॥ एतानतस्यकार्ते
व्यं मातिथ्यंहिव्रतलोतः॥ यथायाहुप्रमलनेसूहस्कनविगंमंतः॥ पयायज्ञसुखासाद। नुक
शातिगृहाश्रमी॥ तस्यनायेनचयनो। लोकोत्त्वतिधर्मातः॥ तत्कृहितस्तविग्रर्धयांत्रवाचैवदिव
सि॥ तत्कोनिव्याम्यहंदिव्यं सावलो॥ कामनःकथा॥ ॥श्रीरामउवाच॥ तस्यानवचनंश्रुत्वाः
प्रत्कवाचविकन्मुहा। बाधमस्वलसी सीतंहिमग्नांत्यितीयतां॥ वचनमृकस्कपुःपतीय
मुनाम्लीर्गन्हप्तनलना। यथानुकालियम न गलनाहिद्रुतम्रियो॥ समताममवकामांकरहीवा
ग्निसूर्यागतः॥ तातःगुप्तोस्यर्मुम्। यावदांसास्यदीपयुतः। तमूसन्दीकः वानतुर्वा। तमाहगनंणागत॥
प्रगायचयमात्रिग्रर्धं स्वगातोप्प्रहतोरिक्यः॥ सताथ्येकः पाथेयूमा। यांधे गाग्राणं गतायय। अग्नि
प्रयोगतःषाणं गतःप्राहविकन्मुहा॥ ॥लक्ष्मणउवाच॥ श्रोतानन्दाहिमनीप्रर्य भाक्ता माहिवादेवा।

सतस्यगत्युतिस्तु.त्य.वाक्यमोहविहन्सः॥ ॥कयोगडवाचं॥नसक्ति विरुवायन नोणययीव
क्वर्धा।उत्पन्न नहिजीवाभा वर्यानिर्यविनवचा॥॥संश्यानाक्ति चास्मादि मूनीनामिवबाननं
कावामिवृत्यहेगाग.वीघास्वादचवृवणं॥नवास्ति विरुवःकार्थि यन.-गनाग्रीयकृधा॥निःध्यस्य
गोरक्षायद्वःख.सथितस्यायजावे नं॥यश्थिनारुवलाद कुजीवदःकानकत॥
श्री यिद्या दृष्टतकसाणि कृतणवार्य जीविन॥याहविक्षगाविहिनः कावलात्मादनस् ४१
वि॥सकृस्मृकृवतकाप्यि.कृतमन्य दणीयथ॥ममत्वुकृतपूर्व्यस्य दीनस्यात्मा विहस्
यः॥कामसर्वजना जीवाः स्यादयदेहलगादयः॥नवारुधसमहीनःस्यान.कावलात्मसूसीनयः॥
यगपृष्ठारुलाकुसा.मूलवत्कालगाकलि॥धनामदीकृतायसां विमूखायेक्तिनाथिनः॥एवा
सामाजि(यवल्यायेदाउन गनूगा.ना.तस्यानकायविज्ञा लि टर्द कविसगःहल्नी॥गनकथसाधः

श्री

यामेतत लवानवार्थे जीवितं । तथ स्त्या नव कामि नास्त्री त्यर्थिनसागतं ॥ ॥ हीन्न उवाच ॥ राविनिर्द

वमात्मानं ततस्के लब्धवास्तून ॥ उवाच तथ्यो मिथ्यवं सूक्ष्म प्रतियालय ॥ दवमा नामृवीणार्थः संवादे

मृपून ॥ पून ॥ कृत पूर्वा मयाधस्मा मन्मान तिथिपूजन ॥ सूद्वाचा मया ब्राक्ष्म पृष्ठ ज्ञान मकोवितः प्र

अयन्वा तिथिरासू अपूर्व ॥ कुउनव सः ॥ एवमुक्ता सधर्मात्मा ब्रह्म हनानेव वात्मना ॥ तस

म्रिक्रि ॥ सविक्रास ब विवस खवम्भ नेव ॥ तत ॥ सत्पुष्व काहत्ता कृपयात्म गदुः खितः ॥ काप

तसात्मा यतिति बाक सातदयानक ॥ ॥ लब्ध उवाच ॥ किसीहत्तं नृणंसेन मयातुः खेन तू

हिनायावं जीवमिदेवाय हृदयान्नानसर्पति ॥ यः कना तिनदः ॥ याद नतस्यात्मा धर्तं प्रियः ॥ आस

नाहि हृतम्याप मातानिवा स्तुधर्जं ॥ पापश्चित्तं कथमतस्तु ब्रवीतिच कथातिच । पापकार्म बना नि

त्यं यापयानिवृजायज ॥ साहम्यापसतिष्ठैव पापकर्मवतस्थः । पतिष्या मिमहाघोरं नरके

श्री

नात्र संशयः ४॥ क समयावाक विश्वासि विद्यायस्य हगीधृत्वा। कथकायस्य नस्या र्थे यायानिकृ कणडन
४॥ कथं पापकर्म्माणि ४ मूर्खेनाग्नि बलेन। मवणाकविनायकाः धावानववावदना॥ अक्तखलु क
यातनस्वर्गस्वप्रयकृता। जातिर्थ्वं दम्भं ४ स्मसहा न्द लिंगं पृकम लिनः॥ विम्मामस्नुमदबुद्धिं वाय
द्विष्टाननिश्चयः। गुरु कर्म्मणावेन्द्र याहहिंसावतः सदा॥ आहिंसकानि। हेतानि निद्रि
श्यात्मस्य खकृत्या। सजीवयेस्मृ वनवाचित्स्वस्मधर्म॥ पूनमसनृणसेय कायानम
हायमनी। प्रयकृतास्वमांसानि व्याधन ४ पुर्णानि ४॥ अशश्च इति दण्डं सर्वशि गि
वर्डितं जलस्निग्धमिवश्रीम चित्वास्यसर्गणय ४। सीलवाना गयासह ८ हाथाधमलिनकथा॥
डपवासेष्टहृ विलि ४ विश्वधम्ममूलम्॥ नाग्र ४ पूनकियापानि नलिलानापिवाग्रमांसाद्य
व्यापूनातिपापानि यदिपापान्निवर्त्तते॥ आत्मैवयेदिनास्मान सहितस्था निवारयत ७। आत्मै

४२

वगइतासनं॥ततोदिव्यास्वबधवं दिव्यारुवणदुखितं।दिविदिव्यविमानस्थ उर्व्वसीसादद०ं६
॥कदाताविवतोदिव्या कथातोदिव्य हचिंनी० ह्रवर्ति मकतायुक० ४ यनिर्ध्यमृदमबुवीउ॥ ० ॥
कृपानडवाच॥मूर्हमामनुगकुर्यो हातसाधीपुरुन्यया।कणमात्र०इहस्तन सूर्वसानकामजि॥
तिस्त्रःकोटाईककोटीनयानिवासानि मानुष।तावक्कालंवसत्वमें रुर्व्वसियानुगकाति॥
व्यालयाकायथाघवाल वुलाइडबनर्दे विलोउ।तथासीघतिसूढत्वतनेवसमस्मादगा॥ द
ईलम्बाभूहकन्ता सर्वयावनतस्थ थ॥कर्मविकानयस्य सा कायोधर्मवृनिहिता॥ ॥
कीक्षडताना॥एवमुक्तासद्धर्मातिया कथावतःसदृशया॥दिविदिव्यविमानस्थ सुमुभदवव
ङ्नि॥लब्धकालिकवाचं ब्रैनाभ्यागनमास्कितः महानानां समाश्रित्यजगामदिग्मूकवा॥
व्यक्षाकामसुरयक्रोधं लोभमाहमदस्तथा॥मृतं ज्ञानसमूत्याशः मानंमत्सवमवच॥समदः

श्री

खमस्वाहत्वा समलाहात्म्य काञ्चनः॥ ज्वलयसर्व्वद्दततस्था दत्वावाग्निकर्म्मणि॥ नृवदिनृ
वाम्स्वकाल्यं निर्द्वन्द्वः स्थितन्त्रियः॥ विदगतद्वनशान वज्रव्यालसमाकाल॥ सकाण्डकोवि
ष्टिलामा लोहितार्द्रहागच्छ विशः॥ विचचार वनतास्मिन् जलानूवसिया द्रुतिः॥ ज्ञुल्लोकस्मीमहास्क
तु धन्नूसीदार्ज्जानन्नुः॥ सततवन्द दद्याह्यन्तु सूर्याकाग्निसवजलन्॥ वद्दहृत्तस्मा
यान्ते दावाग्निसमिद्धामण॥ लब्ध काशिमूर्त्वप्राशा ब्रह्मह्नाकनात्मन॥ ततस्तनाग्नि
नादग्धः समश्च कीच्च कल्मषः॥ दिव्यंस्विमानमास्थाय जगामत्रिदशालयं॥ एवं
खलु कपोतश्च कपोती च पतिव्रता॥ लुब्धकश्च गतस्वर्गः धर्म्मं कृत्वासुदुष्करं॥ योन्याप्येवं
विधानारी स्वजीवमनुगच्छति॥ सारवहस्तक्तिता स्वर्ग्गे कपोती व विराजते॥ एवमेषपूर्ववाज
नृगतिक्षवं णधर्म्मणा॥ युधिष्ठिर महाराज धर्म्माधर्म्मश्च तत्त्वत॥ कथितस्तेमहाबाहो सर्व

४४

पापप्रणाशनः ॥ तस्मात्त्वमपि नाडन्द्र धर्म्मो निश्चित मानसः ॥ सर्व्वं स्नातिकार्थाय कुरु वार्य्यमत
त्रिरत्नम् ॥ यथा सेतु पूजां नित्यं स्यात् धर्म्मस्थानमूलकम् ॥ विमुक्तः सर्व्वपापेभ्यः स्वर्ग्गलोकं स गच्छति ॥ इ
ति मनसो पतितं निराकुलः विनीयाणां ॥ किं प्रयशसि लभन्ते ॥ ततः कपोतः प्रयशः तदा दिवि स
पापक्षये सुमहात्मसम्मतः ॥ ॥ इति दानसमूहस्य कपोताख्यानं नाम नवमोऽध्यायः ॥
॥ ॥ सुश्रि निरुवाच ॥ श्रीषु मानव ... ॥ दुर्म्मो ... तन
धन ... पितामह ॥ ॥ लोके उवाच ॥ ओं प्रसमयुत्थ ... यत्थो ... द्विजा ...
४ ... सम्यक्साम्राज्ञं ... दुर्म्मीविपाकतः ॥ यन हिंसन्ति हतानि कर्म्माणि मनसा गिरा ॥ स्वर्ग्गमन
मनकानां ॥ दुष्मादिपि लिङ्गन किंत ॥ भूमिरल्प्रदत्ता निरय निरवधि अतिथि पूजा को ॥ त्रिविरवाध्यायणाना
परदुर्म्माणि लिङ्गन किंत ॥ यन मानमनी व्रतकिं मानयन्ति वशाद्ववान् ॥ व्यथकः नाय मानवः दुर्म्मोपाति

तन किंत ॥ मातृवत्सस्तुतवापि तथा दुर्ग्गत्यां पतितस्य ॥ यद्दानं बहुसर्व्वेषं दुर्ग्गत्यां पतितं न किंत ॥ अवास
यवसन्धि कर्म्मणा मनसा गिरा ॥ सर्व्वपापविनिर्म्मुक्ता दुर्ग्गत्यां पतितं न किंत ॥ धर्म्मार्थिज्ञा वितुय
नां सकामा धर्थ्य मैथुनं ॥ पात्रापात्रं जनस्त्रैव दुर्ग्गत्यां पतितं न किंत ॥ यथे किंदानं कुर्थ्यात्किन
यतित्य किंतिन्नितान ॥ सर्व्वरत हि तानां का दुर्ग्गत्यां पतितं न किंत ॥ असत्का मां करन्
श्री संत्रगा कतस स्नुथा ॥ सर्व्वं स्त्रि तामहारागा दुर्ग्गत्यां पतितं न किंत ॥ कुरु विवर्ध ४३
मानास्य श्रानयास न्नि किश्रानत सकामानि वलाश्रा वा दुर्ग्गत्यां पतितं न किंत ॥ श्राद
वयसयस्तृता स्त्रयज्ञा मां वन्नजस्तु य ॥ धर्म्मं जय मिचुं कि दुर्ग्गत्यां पतितं न किंत ॥ सर्व्वपसि
तिष्ठति श्री मानश्रकना विनश्वार जितेन्द्रियजितात्मानो दुर्ग्गत्यां पतितं न किंत ॥ यस्यानवा विष्ठ
स्यक्ति नत्रस्यानि कुर्व्वता ॥ थका मात्तमस्मालाका दुर्ग्गत्यां पतितं न किंत ॥ यत्र गानि न कुर्व्व कि

अदयिधनादयि॥ ॥कान्यवडमान॥जुनर्थब्राह्मणस्थेष यदर्थनिचयासकान्॥तु यन्थर्यविमूरा
कि श्रेयसाग्रास्यताद्विजः॥अनर्थसम्यविमाणाय क्यायनचकायचा।तस्मादर्थमनर्थयश्रेयार्थद्विचतः
ययं७॥यस्मात्स्मर्थमित्यर्थता तस्यानीकवाणीकनाः॥प्रकालनाद्विपकार्य इत्यादस्यार्णनेवन॥आर्थ
न सोध्यतधर्मः कायिः सुसपक्वी लितः॥यःश्यवाथयाविन्यागः आकयामूकालकणः
॥ ॥कयहाजावाच॥जीर्णाक्षजीर्य तःकाण॥ दक्षाजीर्यक्षिजीर्यतः॥च कूःयोतवजीर्य
ते हत्प्रकाननूजीर्यते॥शुध्यासूत यथावस्त्र सत्वसवयातिसूचिकः॥तद्वसीसावसूर्ण कि
हत्प्रासूचाप्रगीच्यात॥यथा शूर्प सूत्राकाय वर्द्धसानुस्यावर्द्धत।तथैवहस्तविलन वर्द्धमानवर्द्धणं
॥अनकथावाद्रःपूर्वा हत्प्रादूःखसंतावका॥अर्थसम्बद्धलीशेव तस्माकार्यविवर्ज्य७॥ ॥जीतमड
वाव॥सनुष्टःकानगाक्षाति कलसूलेत्तुवार्केण॥सर्वानुद्वियलीलान गकिणयावगीकत॥सर्वत्र सम्य

दमस्य सखिदृहतोसांमानसी । उवाच दूगूरुपादस्य ननूत मर्माहि तव हू ॥ सता[illegible]मामृतदुःखानीयस्य
खसीकचनसां । कृतस्कअनलुब्धानां सितस्थितद्यधावता ॥ जूसकामः यवनदुःख सन्नावध्यपवन्न
स्व । सूत्रार्थपूरुवकस्या सखिपुष्टः सततस्कव ७॥ ॥विश्वामित्र उवाच॥ कामं कामयमानस्य यदि
श्री कामः समिध्यति । जूथिनसपचः कामा हृयाविध्यतिवाणव ७॥ नजा उकामः कामा
नामूपरागेनसाम्यति । हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्द्धते ॥ कामानभिलषन् ४८
मोहान्नननः सुखमेधते । स्थनो लयंतकृत्वाया व्रजन्निव कायानव ८॥ वडः सागर
पर्यंतां यामुकां पृथिवीमिमां । तुल्यांगभकांश्च न गच्छ सहतात्प्रेनयाविविश ॥ ॥जमदग्निरुवा
च ॥ प्रतिग्रहस्यसंयोगा । ग्रसूपावर्द्धते समद ७ । तत्क्ययाभ्रासु वश्रीव धनलाराद्विनस्यति ॥ याथस्था
पानूयात्विप्रः लोचोदयद्युग्रहस्यति । मृता मानवर्कयाति वालस्यरसिवाग्निवा ८ । प्रतिग्रह समार्थ

यिन्नयु मृगतयपतिग्रह। प्रतिग्रहेण विप्राणां ब्राह्मं तेजः प्रणश्यति॥ प्रतिग्रहसमर्थानां नि
वृत्तानां प्रतिग्रहात। य एव ददतां लोका स एवाप्रतिगृह्णतां॥ ॥जम्बूक उवाच॥ विगतस्तु
यथानित्य सङ्कल्पः सकलो विगतो स्वक्लान्तु नश्यत्यकः तथा दृगतः सदा॥ याह्न्काड
मानिक्रियानजीयन्तिजीयन्ति॥ यामी प्राणान्क्रिकानाग जुह्वस्थ्यजतः सुखं॥ तेन
मागनुतितेन तेन सर्व्वं समनुष्ठितं। ।यतः सा घृतः कृत्वा नेवासमवलम्बितं॥ ०॥
जम्बुक उवाच॥ इत्यादि तामयास्य सा द्विजतीम सप्रमेयाः॥ वलीयसि दुर्ब्बलवता
नीव विरयम्य हि॥ ॥व्याघ्र उवाच॥ यदा च वक्षि विद्वान्सः सदा धर्म्मपरायणः॥ तदेव विदु
र्वाकार्यं मां त्वमनादिश मिकृता॥ ॥शीघ्र उवाच॥ स्वयं कृत्वा समर्गज्ञानि त्वङ्क्षाणानि स्वानि निर्ग न
मवयाजन्मनन्यत्र सर्व्वतव हरुत्रता॥ ततस्त विचचन्कोर्वे वनमूलरुत्तासिनः॥ ददृशुः सह

श्री

सायाकपविष्णुजमुनःसखं॥जनतसहितासर्वगवाकिंचिद्धनाकनं।सवायथ्यतनुविष्णोर्णुः
वथात्पलसमाकुलं॥तत्रावतीर्थकृत्वाच तविष्णौ॥लिकलोयसः॥तीयनिक्रियासनसः ध्यकृः॥पू
न्यांजलक्रियाः॥जुधामतीर्थजलोकस्मा कसमताः॥पवस्यनं।विष्णोनितान्ययथ्यकं तन्त्यच
नमकुवन॥ ॥अवयउवाच॥ यनकृधाकिन्यानांजुस्माकंयायवकस्मिन्॥नृस
मनायेनीतानि विष्णन्यादाय कांक्षिणं॥वयमवकनान्यास्मि लोयितानिदिनं॥
निवातस्मान्नान्यनततनतस्मा थवाविचिन्त्यताः॥ ॥कीष्णउवाच॥तत्कर्मना
चन्यानां पवसकृद्विजसत्कर्मा॥यकाम्यनिश्चयसर्वं सपर्यप्रतिलानत॥पवस्यनविष्णुज्ञार्थं वा
नकानस्यकानणी॥सर्वपिनिष्ठयथ्यकृ कविष्णोनानुगीनवाः॥ ॥काश्यपउवाच॥सर्व
तःसर्वमनाउ न्यासलायकवाउसः॥कृतसादितसत्येउ विष्णोस्मिन्यंवासतियः॥दस्कन

४९

कार्म्मनास[illegible]सागिव॥धर्म्मे कमनसाधन[illegible] दुर्ल्लभ्यतिनवन्दितं॥यनिद्वरु[illegible]पवस्थ[illegible]कार्म्मेण[illegible]
सागिना।ववद्वृहाः नतश्चीति दुर्ल्लभ्यातिनवन्दितं॥नि[illegible]लाथतुमउ[illegible] यनसासिन्य एवं[illegible]।निद्वलाव्वे
वदस्थ्या दुर्ल्लभ्यतिनवन्दितं॥यवद[illegible]नि वा[illegible]णिधावास्तितं।वाण इणाकिद्वनानां दुर्ल्ल
भ्यतिनवन्दितं॥दुर्ल्लभार्थ[illegible]लोयवा म[illegible]विनायसंदवा।[illegible]द्वस्त्रथमिश्रीतस्य दुर्ल्लभ्यतिनव
न्दितं॥ववे॥ यविन्द्रहीपेयत टंगासे यादवीनाम।वाद्धवानाधंगृह्नाकि दुर्ल्लभ्यतिनवन्दितं
॥कूनाद्वि निधनयुवं[illegible]गणे॥ द्वुर वाचाय।रुकामरुष्यवदवं दुर्ल्लभ्यतिनवन्दितं॥माभ
[illegible]ममलनव सर्व्वयाश्रुनायन [illegible]रुकानावायणदव दुर्ल्लभ्यतिनवन्दितं॥द्वरवावर्ज्जतमाजाल ध
साधिसड़लाम[illegible]।क्रोधयंकास[illegible] लोकवृद्धदग[illegible]।आहणसु[illegible]नयाता[illegible] सयदानविड़ुबि[illegible]।म
ज्ञलनानयथवा।विष्णुः स्वसावसागन॥दुर्ल्लभि॥ नवणधुन[illegible]य।कि सदा इणो॥श्रावयकिव वि

यस्या इन्द्रोप्यवितनकिन ॥ वनलसर्वमारव्यातं मयानघनसावता । यथातन किंद्रूर्मालि वार्ष्णेय ६६४
यमानको ॥ ॥ इति श्रीसमहाभारत दुर्गानिवर्णनाम अध्यायः ॥१०॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच
॥ किमर्थं कृष्णमानाय्य ब्राह्मणाः संप्रियवता । नवाह्नः प्रविश्य क्रान्ति तन्मे ब्रूहि पितामह ॥ ॥ भी
ष्म उवाच ॥ न जानः प्राग्रसाज वीर्यमदाधिता । स्वधर्मानीवाति ब्रुक ततस्ते
ज्यक्ति ॥ अत्र वाचालकन कीमसि तिकासयुवानन वृन्दावयं सवाद सत्कर्मलिखिक
नत ॥ कश्यपात्रिवसिष्ठश्च तुप दाशायलीमत । विश्वामित्रजमदग्निः सावीजिवाय
कन्यती ॥ सर्वधर्मसिथर्मदार्जु वसुद्रूतपविसाववा । शुद्धः पशुसव्वजीव तस्यावकल्पि द्रवह ॥ ग
थेसवतप्रश्यकाः अनावक मैहीमिमां । समाधीना जिगीषवो वसु लोकसनातन ॥ अथार
वदनो द्रुपदः कदाचिन्महनीयन्तर ह्रूक्रांशांह्य द्रष्टत सर्वलोकप्रधार्हिम्सः ॥ तता नियता

श्री ४३

कास्मि न्नात्मानं तत्पदीप्य वः॥ सृतक्रमावसादाय क[illegible]वाक्यस्कदापचन॥ अथ पर्य्येटनसम् क्लिश्यमा
नान्दितान्वनीन्। हष्टा राजा पृथ्वीदर्शि॥ सावाय दस्व चस्कद॥ ॥ द्वात्दर्हि कवाच॥ अप्रियलाघास्न
ना॰नां स्नदावालेन निन्दिता। तस्मान्त्व प्रियक्सयां गृहीधर्म्मनिसकमा॥ वचा ह्मा म्त्री क्रियवास्त्रसी॰
सावलान्यन्नकाशान मोक्षध्वेनू। त तस्वेर्व पावर्ग वादप्दामि सासार कू रुदय धर्म्मनीत्रा॥
॥ ॥ मामण्डवायू राजन्प्रतियक्षो यात्॥ मधा साक्षा विभावन॥ तज्ञानन्तिका स्मार्व कु
नृपः स्मन्युलीकनं॥ दनानूनाराम थश्री दग नग्री समाधजः। दगधजन मावश्या दग
कथासमानृपः॥ दनानूना सक्वाति यावाकृयतिलौ निकः॥ तनउल्य॥ स्मृता राजा घावस्कस्यप्रति
पकृः॥ यानाहु॥ प्रतिपृक्राति वाक्षणोलोकमाकित॥ ता क्लि आदिवृ सधवत्य नवकापू विपाच्यन॥ वीमृ
कृाणान स्कु सकदाननवाथिवि। अथिस्यादीयकास्सग दित्य ज्ञा तवनयियू॥ अथ बाहु॥ समादश॥ क

श्री

त्वगवास्यमन्त्रिणः ॐ ह्रस्वनाणिव्याकीर्ण रुमगर्भलिङ्गतल ॥ ततान्याविचविवक्त स्यूक्ष्मत्रनान्य
वि स्तुरुणीति विदित्वाच मयोह्याग्ध्यत्रिब्रवीत ॥ ॥उग्रिरुवाच ॥ नास्मरुमूढ विद्वाना नास्मरुमन्दबुद्ध
यः ह्रिमानी मानिज्ञानीमः प्रतिवूत्रास्माजागृमश ॥ रुद्रुद्मनदुपादत्तं श्रमत्वकाद्रकावसः ॥ तस्मात्ययीः
धुमवेतसत्स्वमानन्दयमिकृता ॥ ग तनसुणिर्गनिष्कं सरुश्रणतसम्मित ॥ तथाहृतपवि
श्रोत्रीयाचितलरुतनतिः ॥ सयुधि याविद्वियर्व हिन्थयेग वक्रियः ॥ नालमवास्यातस
र्दमितिसवासूखीरुव ॥ ॥वशिष्ठ उवाच ॥ धर्मार्थः सशुख्यायस्य द्रव्याणि नप्रणश्यति ॥
तयः सत्रुस्वद्वक विशिष्टाद्रव्यसशुद्धयात ॥ वजनः सशुद्धः सान्सर्वा यानि नाणमूपद्रवाः ॥ नहि
सशुद्धयवा वाह्वि ह्यन्तनिरुपद्रवः ॥ सथाय थानवृक्षाति ब्रह्मणः सत्यनिग्रहः तथानथ स्यम
कामाद्ब्रह्मकेजातिवर्द्धत ॥ जूकिश्च नत्वनाशश्च तुलयासममा लयन ॥ जूकिश्च नत्वमधिकं ना ४७

धर्म्मरसातु नाजानीयापसवतु । मधुमांसरससाम्रातु विगस्केन्यकवा तिय ८॥ प्रति निन्दायवनि
त्यं सेषुवानवमन्यतु । आत्मविद्यां विमुखा विगस्केन्यंकवा तिय ८॥ ॥ऋषिरुवाच॥ अधील्व
दन्यजन्तु गीनमीनुयविचान्तु । द्विजजायन्तु नाद न विगस्केन्यंकवा तिय ८॥ अनृतम्मावनु सदा वाद्र
श्रुनाचडीवन्तु । ददोतुवान्यांगुल्वे न विगस्केन्यंकवा तिय ८॥ विष्णुवक्षण्यदवर्गं सर्वदे
वनमस्कानं त्रिलाक्य स्कि गिसंहार हाहिरुनुन्निवीर्श्वरं॥ आधानोनं विधातानं मथतां
रजगम्तु ह्रं । विक्रायपूजयत न्या स्विगस्केन्यंक वा तिय ८॥ ॥वगिरुडवाच॥ अनृती
मैथुनीयान्तु दिवास्वप्नं निषवन्तु । अन्यान्यस्त्रातिथिष्यास्तु विगस्केन्यंकवा तिय ८॥ इतिहास कथां प्र
व निद्रायनवमारुवं ॥ धर्म्मविदगमन्यन्ता विगस्केन्यंकवा तिय ८॥ इतिहास पुराणानि धर्म्मशास्त्रा
णि सर्वदा॥ नश्रृण्वन्तु सदर्बुद्धि विगस्केन्यंकवा तिय ८॥ एकादश्यां दकायामं वाक्मणोवबलीयति ८।

नस्यसालाक्षणायान्तु विगस्कैन्यकं यान्ति ये॥ ॥शचद्ग्नावाच॥ नृसन्मघ्नास्तुदत्तवू सम्द्रुद्वा पार्श्व
द्वानः॥ सत्सनी पिशुनश्चैव विगस्कैन्यकं यान्ति ये॥ एत्वा सधर्म्मन्नाक्रालि पूनः प्यार्य निषेवन्तु। याऽग
क्तिविहीनस्या विगस्कैन्यकं यान्ति ये॥ विष्णुव्रतवचानस्या विष्णुधर्म्मपचान्मूखः। चथर्म्मवितर्गीलस्याः
विगस्कैन्यकं यान्ति ये॥ प्रत्याक्षाणे दिवाकृष्ट नोऽतिनंयतिताउयेः। विद्रीणाक्लवसंथ्या
यि विगस्कैन्यकं यान्ति ये॥ ॥गौतमऽवाच॥ ऊतिथिदूवतः प्राप्त नाकारुद्नलेप
यनास्त्रुद्राङ्म्नासमन्त्रान्तु विगस्कैन्यकं यान्ति ये॥ दत्वा दानंकीर्त्तयन्तु सहायाश्चापि दू
ष्यति एकाकी मिष्टमायान्तु विगस्कै[illegible]न्यकं यान्ति ये॥ विश्वासघातकाः सन्तु वधःनाहिवतः सदा। कृ
टकर्म्मरताः सन्तु विगस्कैन्यकं यान्ति ये॥ जूकर्द्दृष्टाव हिःशास्त्रा वक्र विद्वेषन त्यज ऽ। कार्म्मनिन्दाप
नः सन्तु विगस्कैन्यकं यान्ति ये॥ ॥विश्वामित्रऽवाच॥ तीर्थयात्राय चानोऽस्ति तीर्थनां श्चैव दूषकाः। ती

ॐ

र्थेब्‌यायकावीस्या, द्विण्स्केन्यकचा तियथ॥ चारवन्तु धर्म्मगीलान्तु, तत्यनाणाथः साधव ॥ वक्रणावत्र
स्नानार्था विण्स्केन्यंकचा तिय ॥ निर्य्यकामचनः ॥ सान्तु, दिवासवन्तु मैथुनं । जूयाञजातक व्येव, वि
ण्स्केन्यंकाचा तिय ॥ वचायवादेववन्तु, यवदानाथः सवन्तु । यनस्वानिकनघापि, विण्स्केन्यकचा
तियथ॥ ॥जमदग्निरुवाच॥ मातवं पितनंचैव सावमन्यन्तुद् मीतिः ॥ स्वसूनादकेदृ लिं:
स्या, विण्स्केन्यंकचा तिय ॥ यनया कोंसदासांक उदकांसाधिगच्छन्तु । वदविक्रयि
काम्यान्तु, विण्स्केन्यंकचा तियथ ॥ चौर्यदानमंचता सान्तु चौनां णायेवसूचकाः ॥ मिथ्याति
णापचन्तु, विण्स्केन्यंकचा तियथ ॥ देवनिन्दायच ॥ सान्तु ग्रामनिन्दायनस्कथा । नाउनिन्दायनव्येव,
विण्स्केन्यंकचा तियथ ॥ ॥ जूस्यंत्कुवाच ॥ स्वर्ण्णयवादेवदन्तु, रुद्र हीनाचजीवन्तु । एकासादसम
न्नाउ, विण्स्केन्यंकचा तियथ ॥ क चिद्विकालन्दीनं यागाः रुं वृद्धमेववो । सावमन्यन्तु रुलविं, विण्स्के

यङ्कवातियथ॥ पनीवादयवासास्तु, यनह्रमणगत्यना॥ ध्वनवम्भनतासास्तु, विणक्केन्यङ्कवातियथ॥ ०॥
यस्तुलङवाय॥ स्वामिनथ्यतिह्रलास्तु, श्रुग्रबान्नवावुत॥ रकालवङुवान्यस्थे, विणक्केन्यंकवातिय॥
थाणूद्वाह्वङुसानावी, शूद्राणन्दोस्थामि क्ठुङु॥ शूद्रग्रकवनचास्तु, विणक्केन्यंकवातियथ॥ ॥यगुण
रवङवाय॥ पूवागङ्कुङु विप्राणं सार्गे ङनविवर्जयंत॥ विप्रागंस्मृत्रयकथा, विणक्केन्यंक
श्री वातियथ॥ हीनजातिथयनष्ठेव्यथसा स्तुजन्मनिजन्मनि॥ सर्वधर्म्मक्रियाहीना, विणक्केन्यंक ७१
वातियथ॥ ॥पुनथसरवङवाय॥ न्या यनवदान(पुङु ष्टस्म्भस्तु प्रियातिथिथ॥ सत्याङ्कवा
यंवङु विणक्केन्यंक वातियथ॥ जूम्नीनूयास्य विधिव ग्रह्मारवङु नित्यस॥ बङ्गल॥ सदनयानु, विणक्के
न्यंकवातियथ॥ नागधबादिवद्दिता॥ सदापवद्दित नत॥ ससावासानताङ्गान्वो ध्यानयागपवायव
थ॥ जूध्यात्मविद्यानिवता, विषयथबून निस्पृह॥ सर्वदन्दसहाथाभी, समलाङ्ग काथन॥ नकावी

यत्र मार्थस्थः यत्र हिंसा विवर्जित ॥ ब्रह्मणा यूयं मत्यं तु विगतस्नेन्यक्वातिथ ॥ सर्वाश्रम नंदन संयुक्ता
कान्यामात्मगुरुगुरुः । गुरुकथा अजन प्रदया । हिंगस्नेन्यं वा नातिथ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ हे दुहम गादिजा
गीना यत्मयास यथः ज्ञातः ॥ त्वयाज्ञात स्मिनस्नेन्यं सेवितवान्नः सूनः सखः ॥ ॥ सूनः सखं उवाच ॥ मया
कृतं हितान्यास विगतानीमानि वादि — जोः ॥ धर्मार्थ विप्रं तु कामं न जानीथ मोक्षं वा सर्व ॥ मूल
गादकयाश्रया काजितावामूनि सतृमा — ॥ विमानान्यविनि त्वयं गङ्कम क्षिदं नालयी ॥ ॥ श्रीमद्ध
वाच ॥ नतामकर्तव्यस्कं तु मे विज्ञाप्यपू — मन्दं न नैव सह साध्रीमा स्व कजन्मूति विद्धं ॥
गाजयत्वियत्थान जानन्तामूनि सतृमाः ॥ रुद्रा यिन्वा न वं याता नच द्रष्टजनी ज्ञाता ॥ एवं विला
स्यमानास्ते सर्वेषां विखेनधि । नैवला हं तदाचक्ष स्मृतिजन्मूः यत्र स्मृतिः ॥ यस्य दक्षिणूयानि
त्वं सूर्वीलाश्र वितस्युरु । विमूकः सर्वयायस्य ॥ स्वर्गलोकं चैगकृति ॥ ॥ ७० ति हासम्

श्री

व्रय सकसमि द्वथादर्हि सम्वादानाम एकादशो ध्यायः ॥११॥ ॥युधिष्ठिर उवाच॥ पापस्य
लोमविष्ठानं कात्स्पूर्ति स्थगावन। किंधर्म्मा काावर्ण्याकं तन्मस्रु हि विनोसह॥ ॥शीम्ष उवाच॥
लोकथ्प्रतिष्ठायावस्य प्रसूतिश्राश्च एवच। भूतसंगयासाकु त्तारुथपापस्यकोवर्ण॥ लोकातकाधः
उत्कवति लोलातजोकथ प्रवर्त्ते ‒ लोकधर्महस्थमोयोव मोनामतमवएवच॥ नोर्थेथपूर्व
शिर्वुगाधा लोगवक्र विधिवयि॥ नि यंगर्म्मीचतोयाचि नायम्प हि विवार्णवथ॥ शूद्रादम
समूद्राणि दीपानातु मूरु चनाथतु भोवलैववत्त्वानां लोर्यादिति दिनथएतं॥ सर्व्वत्र
तम्बु विश्वस्कथ सर्वत्र तवू निर्दयथ सर्वत्र तव जिह्नस्य लोकास्यवति कावरा॥ सूसहोक्ता विर्ण
कालि धावरयकावक्रमृतोथ कलानथ संगयानोप्य लोकयुक्तवज्रन्धथ॥ उत्यैश क्रयपाल
कि विद्यूलावोम्सूजाग्रयो। तदालोककार्यंयाति नान्ययूम्मासूदर्ल्लभं॥ लोककथकर्यंयाकि

३२

सर्व्वपापानिर्द्दहिनाः । लोकवृद्धीव वर्द्धकं । माहात्म्यं चाप्रसंगाय॥ यदा लोकः कार्य्याणि याकिना
गमूयद्रवा॥ तत्क्रियो ज्ञायते पुंसा । धर्म्मवृद्धिः सुदुर्ल्लभा ॥ धर्म्मार्थकाममोक्षाणां चतुर्ण्णामपि
साधनं । धर्म्मसंचयनः प्राक् । मूनयः कच्चदर्शिनः॥ नचास्ति धर्म्मसञ्चारश्च लोकक्षान्तं सपदि
नः सत्त्वधर्म्मविध्वंसी । लोकः प्र ममदाकृतः॥ तस्मात् सर्व्वप्रयत्नेन । स्वजलोकयुधि
ष्ठिरा यदीक्ष सिमक्षायोजे । ला स्व गीमतिमोत्सनः॥ विनेक्ष लोकविमथ । मूनिस्पृहा
ः स्वर्गकर्त्तिणः यविहीनमत्सनो ः॥ वजन्ति विष्णु॥ः यनमवतत्त्वं । सनातनं यत्सर्व
दर्क्रियागिनः॥ ॥ इति क्रियासंसमुच्चये । लोकाख्यानं नाम । द्वादशोऽध्यायः॥१२॥ ॥
युधिष्ठिर उवाच॥ समस्तानयसावापि । किन्नु प्रेक्षणमसमृतं । जनानसंगयनेताना यथावद्वक्तुम
र्हसि॥ ईश्वर उवाच॥ विविधा विषयः प्रोक्ता । धर्म्मस्य रुमहर्षिभिः॥ सर्व्वविज्ञानमास्थाय सम

श्री

कवायनायनं॥सम४यविजमतुलं सम४यूणा मनूकमं।सम४सर्व्वसूक्ष्मात्सू सर्व्वभासाधमं
सूर्म॥जूतेवादाद वक्रीम मितिहासं यूवातन।कुलाधानस्य संवाद जाजालेश्च महात्मन४॥
यूवाहिसागचावा कं जाजलिर्न्नसिना द्विज४।तयस्कयमहाधीनं वायूकद४समाहित४॥तस्य:
वर्णाच्चनकानि स्कणूहृतस्यतिष्ठ त४अूतीतानि महावाहो.ध्यानसंक्रयसर्व्वदा॥
तं स्कणूहृतं विज्ञाय वाष्टकूआवं संस्कित।वातिमगकूनावंय.नीर्जलिवसिंचक्रुध
४॥गकाकदवावोव्युकार्म४स्मूं किनवांथ्यैती।तनस्कौसूखविघ्येक्षौ.तथाश्ममिति
मूवकुत४।जूलुस्यस्न्नथयूहस्यां वजायकण कूनकदा४।व्यवर्द्ध कथं तत्रैव नवचालस्नजाजा
लि४॥कदाचिज्ञातवंकाले संमूत्यच्चाविदत्रमो४।यूथजम्मूर्यवाचाज.कता४मयवयो द्विज४॥
मूथास्राम्नमदा विरू४ आवाचन्नसयोस स४।लांधक्रितयसांकाधिं.कता४खवाकसह वी७४॥

७३

वाराणस्यां निवसति तुलाधारो महामतिः॥ साप्यवनार्हतिवक्तुं यथा त्वं वदसे द्विज ॥ तच्छ्रु
त्वा वचनं तस्य तुलाधारं दिदृक्षया । जाजलिर्येन कालेन प्राप्तो वाराणसीं मुनिः ॥ गत्वा च
तुलाधारं विक्रीणन्तं समानं दृष्ट्वा तुलाधारो विप्रं दृष्ट्वा प्रत्युत्थायब्रवीदिदं ॥ ॥तुलाधार
उवाच ॥ जानीथा मां च विदितास यां त्वं द्विजसत्तम ॥ यदर्थमागमनकार्यं तदप्यव
गतम्मया ॥ तपस्तप्तसमीहितां तां सिद्धिं गत्वा का ॥ ततस्त्वां विस्मयाविष्टं स्ववा
कावाचमास्तुति ॥ तच्छ्रुत्वा त्वमिदं वाचं मामिदं कोविदोगतः तस्य नामु द्विजश्रेष्ठ
प्रियविकवाणिजं ॥ ॥जाजलिरुवाच ॥ विक्रीणन्सर्वरसान् सर्वगन्धांश्च नित्यशः ॥ कथं
वाणिजका धर्मा विदितं कथय त्वमे ॥ ॥तुलाधार उवाच ॥ न मे धीता निगमानि सविता तु
नयानि च ॥ पूर्वरूपासादर्यो विप्र । विदितानि हि कोविदः ॥ कर्मणा मनसा वाचा यन्तिलक्षंवानर

४ मद्यासोकवन्नित्यं सोतद्दृप्रसंगयश्च ॥ यो दुःखितानि सत्वानि. दृष्ट्वा वतिदुःखितः ४ सुखितानि
सुखीचापि धर्म्मविदसनैष्ठिकः ॥ तुलाधारेणैवभूतानां सत्यंशोकेणवापून ४॥ यावृत्तिः ४ सेयवा धर्म्म
सनजीवामिजाजले ॥ यनकिंनैः कोद्व टलेन मयिदानवणः ता तरा विद्यीतीमिनसंयाः चिसङ्गमास्वि
वर्जितः ४॥ सर्वहायः ४ सुहृन्नित्यं स   र्वभाऊः हितिन तः ४। कर्म्मणा मनसा वाचा स धर्म्मंवे
श्री दजाजले॥ नात्रवदम्मृत विप्र ४ ब्रु   ७   तविकल्पान् कृत्वा ४ भूत्यवाम निद्धवानां ब्राह्मणानां ७४
नवान्कथ॥ कोपामि नित्यंसभ्रृ मो.   यारव्यानोमृ यकका ४। यद् द्गुमिन तद्धनं यामृता
मित्याभिर्दा ॥ यस्माद् द्विजते लोक ४ सर्वम्मृत्यु सूरवादिव । वाक्ष्यन ४ कर्म्मणां वापि स वापयोगि
मांपूजा७॥ नाहस्यतं आश्मापि कोमिनिन्दामि वो द्विज । समाक्षिसर्वभूतानां पश्यमजाजले
ब्राग॥ यथायद्विम्भवाभिवा ४ श्रीवस्तुकजनादय ४ दिवतचिद्भितवाचां ४ सा यमाविकथद्दूमी॥

यथाहं हास्तुन कृष्ण. निःस्पृहाविमयान्यु किं कर्थेवकामस्य गेश्च. समापि विगत स्पृहा ॥ तुल्या
मिताविय कृष्ण. तुल्या ला हाकि लाकयाः ॥ तुल्यो मसर्व्व कृष्ण. समकिपकिहाकुल ॥ सर्व्वे
कृता स्नकृतस्य. समः सर्व्वत्र यस्य तः ॥ देवापि मार्ग्गं स्पृह्णन्ति. स्पृय दस्यय देमि ८ ॥ ४ ॥ यदा
न क्रियते हार्व. सर्व्वे हृतस्पृया गर्व्वा ॥ कर्म्मणा मनसा वाचा. तदा सम्पद्यते ददा ॥ यस्मीकिय
स्यमां हृष्टि. तावृहाव यिमसमो ॥ यागद्वेष विहीनस्य. समस्यव प्रियाप्रिय ॥ सर्व्वा नयः ॥ स
नलस्य ॥ सर्व्वपृथ्व्याः ॥ शिलाह्नयाः ॥ समाप्तिहाङ्कुलनीर्थं. समत्वदयनाङ्गि कि ४ ॥ पक्षवानी

गरुस्थाया. यानय्रस्थायति स्थथा। सर्व्वेतथसमभेव. प्राप्नुवन्ति यनाङ्कि। दानविद्यातयः
शौर्य. तीर्थस्नवाश्रुरतथा. स्नूङान्कमनसः पूर्ण्सः. सर्व्वमकदनर्थके। नाग द्वशान्ताक्ष
ध. लोकमादमदादि!हिः। सर्व्वदासेर्वि निर्म्मू का। यः स्तङान्क ॰ ॰ ति स्थ्यःतः॥ सर्व्वार्थेस ७३
र्व्वङाशालि: विदितानिमहार्षि हि। तस्मात्सर्व्वेङान्तस्थ:यस्यङा:न्कैमनःसदा॥ यस्य
नविनागारये. नश्म्मीयनङान्कय। वद्धमपिङाद्दन. काकवाक्तिकमवकतूपसीकाडवा

नसं ॥ द्रुविसावियवकुर्म्म यरुगरुराग्गसवन ४ । सम ४ सर्व्वभूदूतव नलिंगचर्म्मकावण ॥ रुलिवान
वनुकास्य यगपन्दू पसोधर्कं । ननामयरुणादव नस्यं वानिदेसीदग ॥ वनायिंदावा ४ प्ररुवकि
वागिना दृरु लियपुवर क्रिय निय रुरुपव ४ । नदूलिगवासविय ४ प्रवरुर्भ निवृकवागस्यापूरु
नयावन ॥ वयस्न ला दिरुग्राकाल   व धेम्म दिवकया । गाला रुवरुजस्य व । मिदू
गानयवू ४ रवगा ४ ॥ द्रवकेवनूसा ।   कसो वुलाभावणवि द्विजा ४ । सवमाकं व निय
मारुगामेयवसामणि ॥ नस्मा विहि   महागाउ नयवर ४ समम् रुसं । नयवी वर्म्म
माञ्चातिगाना सावुद्धण ४ वद ॥ वाल सर्वमाल्वा सयान्यवनेशानत । सम मन ४ समोक्क
यद्धानयागयवा रुव ॥ वप्पदेशू णुयो त्रिय पूण्यो स्वानमनूकम । यु ४ वा १० व्राजा लिदूवे
मणकत्यनमामानि ॥   ॥ व्वणिवासंसमूवणं वुलाधाव जाउरलि सन्नादानामसया

श्री

दशमोध्यायः॥१३॥ ✲ ॥युधिष्ठिर उवाच॥कच्चिदर्थ्यप्रणतं किं धर्म्यं श्रेष्ठं तथा वद ।तार्या
कल्याणमालाः स्तनुक्तिहितं प्रभो॥ ॥भीष्म उवाच॥मानुष्यमूनया विष्ठ मथमाद्भवणम
त्वतं।दैवमानुष स्थिति धर्मविद्यं सुखप्रद॥ कूलेषा दारुण भीम मितिहासं पुरातनं॥कू
सुधावनंयवज्ञीत्यो।रुकायामृत पूजा॥कुधनं ब्राह्मणः काश्चि द्धनार्थं लोकसाहित
देवान् पूजयामास नवग्रहाधि नं कवि॥ततस्त्विन्द्रादयोद्वा बानुसादवता
रुवतयामेलीङ्प्रसीदत मानूः श्रेयज्ञनीकृता॥साथानन्यं कृत्तधार्वं देवानूव
चसन्निधौ।तं दृष्ट्वा चिन्तयामास श्रेयोऽयं स विभास्यति॥ मन्निद्वाहस्य देवानां नवा हि मानुषे
दृष्ट्वा प्रवर्त्ता दास्यति धनं बहु नंशीघ्रमेव च॥ततो गन्धेश्च माल्यैश्च धूपैश्च गन्धवन्देनैः वद्ध
लिप्याधकदि पूजयामास नं द्विजः॥यूगकालिस्य स्थालि विपूर्णावाश्यपञ्च हृष्टपूनः

७८

लोकमान्त्वं प्राप्कवानिति विश्रुतः ॥ गंविमूसत्य कालेन प्रसादयितुमुद्यतः ॥ सम्मूज्यवाक्मना
गीर्वाणानम्यानअकांन्तानि ॥ गतोकृमूल्यकालेन ऋतुआनंयथा विधि ॥ सोनाधयितुमिच्छ मिश्र
युतांदयसर्वथा ॥ कृथत्तत्यनकालेन उत्तरस्य समकूतुधृक्ता तस्याथवाचनिचनाः वाचं णाकामू
वायसः ॥ वृक्तधृवसुनाथवचोमर नवतारा ८० । निष्क्रान्ति विधिकृतासहि ॥ हातधूनाकिनिः
हातिभोवीर्तनं दर्शनस्यर्ग ॥ सम्ब व ॥ समवर्णकथा । हातघ्रस्य नकार्याणि स्वयाकर्णद
र्माहितः ॥ ॥ कीन्नउवाच ॥ एवं मूक्षां उदवानाः ससोअमूयगस्य स ॥ दृसोमया
नासिनसो तेषांसवायगक्रदा ॥ ननक्रन्दवचवचनां त्साणि रुदोमराघ्रुति ॥ उवाचयाति गंदसे
कार्युपानकिमिच्छसि ॥ ॥ कृतुमानउवाच ॥ अदिप्रंन्नादयासि रक्को ॥ वाग्विधि ओमम । तस्यानेस
दर्तिकमिस्तान्देविनरुकनत ॥ गक्रस्वामणि रुदक्रः पुनर्वचनमब्रवी ७ ॥ दयानासिववचनो ७

२२

कुण्डधानसूच म्हितं॥ ॥मणिभद्र उवाच॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ रुद्र के कुण्डधानस्य सुखी रुव। यावद्धनं प्रा
र्थयते, तावद्दास्यामि ते॥ विचार्य कुण्डधानस्तु मानुष्यं वनमध्रुवं। ततोस्य प्रार्थयामास धर्म्मबुद्धिसू
निश्चलां॥ ॥कुण्डधान उवाच॥ यदि प्रसन्नो भगवान्, एकार्य धनदा वि:। महान्कथन वालिका पृथिवी
श्री चारु भवता। एकार्य नाकामिका मि: हरसस्तु सधर्म्मिको विशारदः पद्मनेसौर्य कुलीन
वसर्वोमिता। नाहं स्वर्गं श्रमा क जन्म सर्वधर्म्मादि वाप्याति। नार्थलोभान्न वस्तुदानं वो ७१
मानवमहता ७ नवामोलिरच दाति, धर्म्मयान्त्त ४ पवित्र्य ७। ऋत्तुधर्म्म्या विल
कुलोकादर्षमिरुच्छति॥ सर्वस्य चासि मूलं त्व यास्तु वासिंजिषु दाति। देवता मुनयो नागा गन्ध
र्वाश्च कास्तथा॥ ॥धार्म्मिकं पूजयन्तीह नार्थवन्तं न कामिनं। अर्थहीना हि धर्म्मात्मा स्वर्गं
कृतिमानव ४॥ सुर्थवान्धर्म्महीनस्य नवकं प्रतिपद्यते। किन्धनं न विनश्यत्यदमो हिविल

याता॥ वदा धर्म्मो निर्न्नयत्सु सूतमन्वनुगच्छति। तस्मात्कुर्वन्ति विप्रा नित्यधर्म्मपरायणा॥४॥धर्म्मो
त्सिद्धिमवाप्नोति मम वानूयदासत॥ ॥मणिरुद्र उवाच॥ यदा धर्म्मस्तु सर्वानि सत्वानि विवि
धानि च। तत्कलाभावमात्रस्तु कायक्लेशविवर्जितः॥ ॥शौनक उवाच॥ कृसद्यो विधीयमाना
नि कस्तु धनाधीनस्पति प्रार्थये   धर्म्ममवाप्तो तानस्तु हास्तु देवता॥ ॥मणिरु
द्र उवाच॥ तुष्टाः कादेवता॥ सर्वात   सर्व्वेवद्विजन्मनः॥ रविश्च नितरां धर्म्मामि। धर्म्माप्त
द्विश्रेयःस्मृति॥ ॥शौनक उवाच॥   ततः॥ कुतु धनः॥ पीतो यनलक्षा सूदन्तर। चिन्त
यामास तस्यैव निर्व्वेदापायमात्मनः॥ चिन्तयित्वान्मोक्ष्य धनचिन्तायविकिन। विज्ञाप्यादय
न्मानि चप्रायाल्लब्धद्विजस्य सः॥ इदन्त्वं तानि चीवानि पाण्डवस्त्वं निहि द्विजोत्तमः॥ निवेदस्य च नमो
यत्नेत्सावाद्यदेवचक्रदा॥ ॥वासुदेव उवाच॥ जयन्तः॥ सुवर्णवद्धि कामाश्च वल्लाभिहाणा स

श्री

तथाप्यनुग्रहवक्तुं सर्वज्ञन विविक्तिनाः ॥ तस्मात्यायीयसीः क्लिष्टा धनकृद्दुःखदायिनीः । ग

च्छामिवनमवाह वेदेन्यैर्म्मन्निषविष्टुः ॥ ॥ शैबोवाच ॥ अनोहत्यवचोधर्म्मसर्थधीक्रिष्ये

गेनवगसजलादिवक्लीलो मृगकद्वन्न्यभावति ॥ शूलवीनरवदार्थ नालीनोसीकुहूवि

नगप्रगाढिनमोदिवृक्षाः क्रिप्य कैदिवमाहिताः ॥ यः पूर्वोहणवान्धर्म्म मर्थ

सख्खलविन्दतियनासीनक्रोनः पूर्वकृतस्यार्थसमादधा । प्रत्याख्यातस्यदैव

नस्सर्वदर्थीथकाम्निनिभरवलस नियविप्रेलोवाश्यदेवमकृत्याधन ॥ अत्यंत

विमुखंदेवमाथयत्तवधीकृतामनविनादविदेशतु तमादत्तक्रताः सुखं ॥ सो

धयिष्यामदोलान मूढेणाजवसोह्लः । तथानकृयःक्रायलो येसामिद्रोविदथे

तारीयविविधिशतिवूलोकां यांथयातिकिनमाखं । सर्वकमयेसासोधं तयाहिद

७८

नतिश्राम ॥तपसादिविश्ववर्द्धं भवाः सम्प्रतिप्रदिश ।तपसैवत्रसंसिद्धि मृत्युः पवनमाप्त ता
४॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ एवमुक्तः कालयवनो मृही चाता निसादिजः ४ वन्दिश्र विष्णुसम हः कृत स्क
थस्तूकच ॥ वा न्वेमतल कला हाचः ४ वपद्मान्यप्तुलिना हवे ७ ॥ तच्छ्रा यन्नान्नि यितमा वायू
लक्ष्मी लवाद्भुन ।साविकेयक दो विक यदिदश्चान्त दृन्येनं ॥ नृत्यधर्मे यथ्यां
सी दुनवव्येकलो सिन ४ ।कृष्णु धावप्रसादनं वृद्धि नत्वा थदर्शिनः ॥ वाङ्‌वाक
स्य विलक्षा नमिच्यवारु वैल मातत ४ यादूवनूल स्मिन् कृष्णधामामहाम
नि ४॥ तद्दिद्धं कृष्णधामाथ श्रीमत्यात्मा व्रह्मरालत ।स्त्रात्वा हातक्ष्यताकस्य यवसाथविसानद ४॥
गसाबातकृष्णधामचु श्रीमात्माव्रह्मदूजय ७ ।अथस्वादर्णयामास गतिं वाक्सा स हृष्कनाः॥ प
ध्यनामागेतिल्लिश्र योक्त्या यिनवोन्यूवा ।ततावोक्षास हश्रालि मन्नानिनिचयत्लुषी ।दूवाद

श्री

यश्च द्विजश्रेष्ठो नवादिद्या नचक्षुषा ॥ ॥कृष्णध्यान उवाच ॥ यदि त्वं द्विजश्रेष्ठा मां प्रार्थयामि गति
मीहली । ततस्तं श्रमयाविद्ध दाः॥ तानानूपमोहवे ७ ॥ यत्र वाल्य चक्षुयज्ञ श्रीविदजगदावृत ।
र्ततावनिकस्त्वं स्तम कादहूतात्महि ॥ सर्व एव हिलाकार्य यादिस्था द्रष्टव्यं तत्र ।ता निवक
व॥ स्वर्गे स्वव कन्यावस दिनी ॥ ततायस्व स्वकामस्य क्रोधं लाघ्ररुचमद । निद्रा
मत्स्यनमालस्य । द्विजा न्यावृत्ता ध्व हिनः॥ न भिलाषाः॥ सन्निवृत्ता नवानामानूसाह
प देवादगा लतास्मा । द्विधू दर्वं किंच दिनः ॥ ॥ हीरणउवाच ॥ ततः॥ प्रणाकलि
नतो कृष्णध्यानाय सद्विजः॥ उवाचैवैन सुप्रीतो मत्तस्य नूग्र हः॥ हत ॥ मनसा विनकांक्षाकिं
याहुकामा नूजीवितः॥ सम्पादयंकितान्कर्मा स्वामिना कृ द्विवत्सलः॥ अथर्तानाणि कृतनय
हमेवनूस्वितः॥ वनाप्रीतिम विज्ञाय ततस्त्वं ध्वस्तु महसि ॥ ॥ कृष्णध्यानउवाच ॥ कांक्षमव ७२

वाव॥ नकान्धर्म्मोत्तुल्लाधान.कथयिश्च ल्वाकुजाऊलं। कनायश्यदर्गयामाष.समीयछ्यनूगकू
न्ककानू॥ कुलाधावडवाव॥ अकनगकूनायित्र.सम्ह्नकामूर्ध्नियनव। म्लाह्वयेनांद्विज ॐ
व.त्वभयायर्म्मकःयिना॥ ॥ह्रीकाडवाव॥ कनाजाऊ लिनाकन.समाकूनाःगकून्कका
ःयावथ्यावूश्यकदिश्व.धर्म्मस्यववनाक्लिलं॥ ॥गकून्ककाडवूः॥ व्यजस्यद्धीमिमाका
क.विस्मयवश्चयवित्यज। सभमनःसमायं.कनाका। स्यासिकन्यर्वी॥ स्वद्ःस्वाङ्क्तिनमकरु.क
मा।

न्यः सः कृयकारकं। सममनः समाधाय. ध्यानयागयत्नो नयः कृतनि विस्मयात्। न
यहि कृ विनयेव. नयाव्या सियवमाङ्कि। कस्मात्वं नत्यवि स्रखू. नयः सः कृयकारकं
। सममनं समाधाय. ध्यानयागयवा कृव। चीनवा साकृ दीवापि. तिदशी मधुमवचा।
तथा क्लिऽय क्लि कखक्म. न्यसीसान्तेनमानसी॥ ॥श्रीवघुनाथजानकीयनयनम

मयैवानूप्यवृद्धं ॥ अन्यश्चित्रिताद्यर्थी नयेन । गायनायेन ६ अनार्थिवत्तगद्धकि देवा दिनि
र्मा निश्चिम ॥ दृष्वानप्यानूद्धर्धकि सर्वाद्यार्थी स्तुजकिश । वयसतान्य निरत्यकं नसतायिनम
नूसम ६ कृता ६ कृता समानस्ता त्रवकि नमनि ६ स्तला ६ नू नहि क्षिणं न यिद्धा द्व हृष्टिर्वासमद
णी ॥ वलवानटिनाप्राति धनेन ग्यो विवार्जुन ६ दयन्कथा ६ सर्गस्ययवू वालस्त्री
वृद्धवानिवृ ॥ पानिग्रीवालवृद्धा नां विभिध्यर्थे क्रियाकृतं । अश्वानाम क्रिया
लोक ६ पू सर्वमवाप्य ॥ न मत्रे वलवीर्यण ... ल ॥ ...
रणकृथ ... वायनिथवना । ... वामर्थलरुण मनून ६ किंवान ... नसमलधनीयं । ग
स्मान्न ... यानिन विस्मयाद यन्सुग्रीवनहितान्यवसा ॥ जूथा ... यानि कर्माणि वानानिह
यः ... जन ६ यदितान्ये धर्मार्थे कृत्यानि वाशितान्यवे ७ । अथ नाम ... न ६ ६ व सर्जितान्य

श्री

…[illegible] ।ना।[illegible]…मिनार्थ [illegible] वर्द्ध [illegible] यति [illegible] संघसर्व

थ [illegible] धि [illegible] थिनिस [illegible] ख्यम्ता थ सिंका [illegible] यथा

नवर्क [illegible] ।नाथ [illegible] नथ [illegible] ।तथा मन ४ सभा [illegible]

[illegible] प्रकृति [illegible] विर्थी [illegible] जनः [illegible]

श्री [illegible] जन [illegible] निर्ध [illegible] ५४

का [illegible] [illegible] काना [illegible] विश्व [illegible]

[illegible] कामा नु [illegible] वासी [illegible] विश्व [illegible] ।ना

[illegible] ख्यानशे [illegible] सकर [illegible]

खमर्ग [illegible] नखर्व [illegible] काम [illegible] कोम ।४ कासवधन

-७